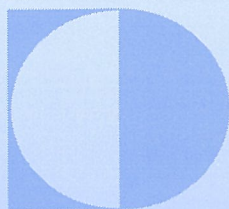
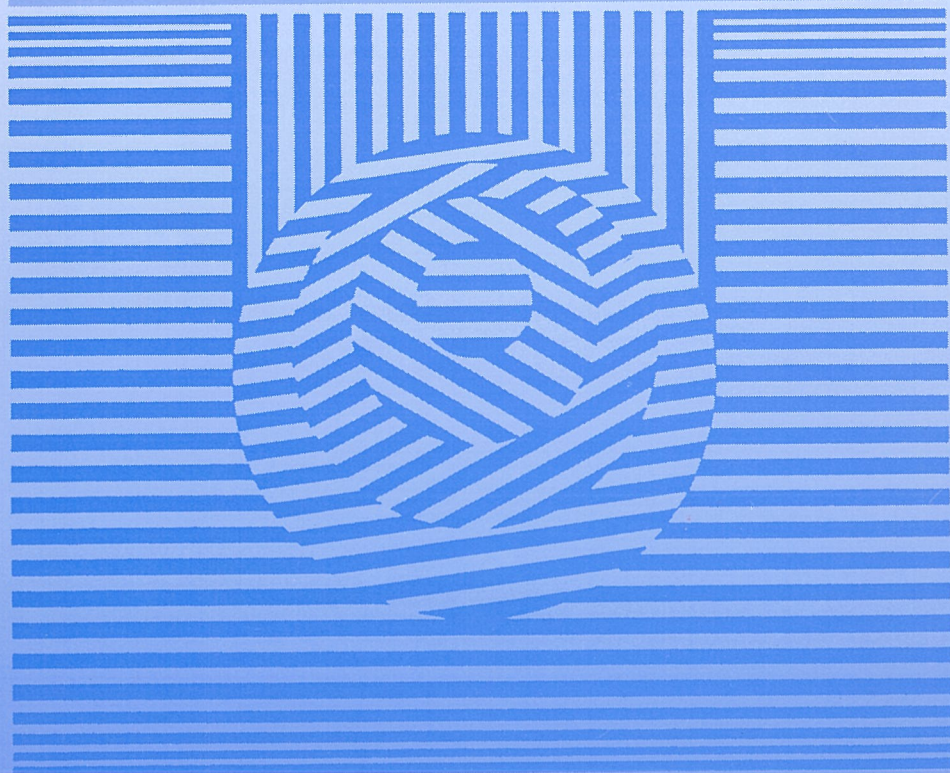

PTIČKI BREZ GNEZDA

DRUŠTVO
DEFEKTOLOGOV
SLOVENIJE
SEKCIJA
MVO

35

PTIČKI BREZ GNEZDA

Izdala: Sekcija MVO Društva defektologov Slovenije

Naslov uredništva: Zavod za usposabljanje govorno in slušno prizadetih,
Ljubljana, Vojkova 74

Izdajateljski svet: Mirko Furlan, Franjo Pokos, Alenka Zupan, Lado Hočevar,
Jože Horvat

Uredniški odbor: Jasna Šebjanič-Pupis, Miha Rotar, Lado Hočevar, Jože Hor-
vat, Helena Pečelin, Franc Ravnikar, Franjo Pokos, Tomaž Vec.

Glavni in odgovorni urednik: Lado Hočevar

Lektor: Peter Pal

Ovitek: Josip Gorinšek, akad. slikar

Naklada: 500 izvodov

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-422/92, z dne 11. 6. 1992 spada
glasilo med proizvode, za katere se plačuje 5% davka od prometa proizvodov.

Tisk: Tiskarna Planprint d.o.o., Ljubljana, Rožna dolina c. IV/32-36

VSEBINA

Peter Pal: Jezik kot orodje pri delu z vedenjsko in osebnostno motenimi mladostniki v srednji šoli	7
Marica Horvat: Psihosocialne obremenitve vzgojiteljev v vzgojnih zavodih	14
Gorazd Meško: (Ne)moč (pre)vzgoje - študije primerov	19
Marta Povirk: Vloga (socialnega) pedagoga pri odkrivanju in preprečevanju trpinčenja	35
Meta Rant: Kaj je dobro vedeti o spolnih zlorabah otrok	42
Magda Marciuš, Tatjana Ažman: Spolnost, AIDS, ljubezen	67
Janez Rankelj: Gestalt in mi	71
Nuša Skubic: Vpliv družine na samopodobo otroka	75
Konrad Zajc: Zimovanje po naše ali osem dni snežne pravljice na mariborskem Pohorju (25.2.-5.3.1995)	80

REKE

Mnoge reke se začenejajo kot bobneči slapovi,
a nobena ne skače in se ne peni vse do morja.

(Indijski pregovor)

To misel sem prebral pred mnogimi desetletji. Všeč mi je bila in večkrat sem se spomnil nanjo, pa vendar nikoli nisem natančno vedel, kaj naj bi mi pomenila.

Kdo ve, koliko je stara, kdo jo je napisal, koliko ljudi jo je prebralo. Kaj komu pomeni.

Vsak pregovor vsebuje neko resnico, izkušnjo, življenjsko vodilo. Čas ni pomemben, pomembno je to, da lahko vsak vidi svojo resnico, doživi svojo izkušnjo. Tedaj postane pregovor univerzalen v dveh pogledih. Ustreza vsakemu posamezniku, podpira njegovo videnje sveta, odkriva njegov smisel, vodi njegov življenjski stil; obenem pa omogoča neko enotno, globlje in širše spoznanje občega bivanja.

Nora mladost, nora leta, šumenje in bobnenje; mešani občutki ugodja in strahu, prelepe želje in hrepenenja, pa spet udarci in nevarnost, da nas bo potopilo pod seboj. Od časa do časa nas privrti do mirnega tolmunčka pa nas spet odtrga in odnese dalje. To je neminljiva energija, ki bi jo radi spravili v rečno korito. Vse bolj si želimo širine in miru. Vemo, da se s tem energija ne bo izgubila.

Po zakonih narave se končno res znajdemo v mirnejših vodah; tu je pomešanih mnogo izkušenj, doživljajskih slik, čustev, obžalovanj, načrtov, veselja, žalosti. Vse je mirneje in teče naprej. Lepo je, če nam to pomeni novo kvaliteto in smo potešeni, čedalje bolj spravljeni s svetom, čedalje bolj samouresničeni.

Toda, vedno ni tako. Mnogi se na svoji poti ne morejo priključiti normalnemu toku, ki daje smer in omogoča prebijanje preko skalovja, ožin, vrtincev. Veliko kapelj konča na bregu, kjer se posušijo - za njih je pot končana. Vrtinci so nevarna past in globoka prisposoba. Predstavljajo veliko moč, a brezplodno vrtenje na mestu. Če nam kaj pri rekah ni všeč, so to prav vrtinci. Kako je potem s človekom, ki je nemirna reka, ki se je pol izgubi in je polna kotanj ter zlovešče pene? Se mar najde kdo, ki je pripravljen obdelati strugo, ji dati pravo smer, pripeljati reko do mirnega izliva? Je to vedno mogoče?

Ugotovili boste, da je v vsebini te številke veliko odgovorov na takšna razmišljanja. Bojim se, da nas večina odgovorov ne bo zadovoljila, bo pa gotovo vzbudila v nas hotenje, da je nekaj vendarle treba narediti. Zdaj ali kasneje. Reke tečejo dalje.

Urednik

JEZIK KOT ORODJE PRI DELU Z VEDENJSKO IN OSEBNOSTNO MOTENIMI MLADOSTNIKI V SREDNJI ŠOLI

Peter Pal

*PREBRALI BOSTE MOJO RAZPRAVO.
RAD BI, DA BI PREBRALI MOJO RAZPRAVO.
ZAHEVAM, DA PREBERETE MOJO RAZPRAVO.
ALI BI HOTELI PREBRATI MOJO RAZPRAVO?
PREBERITE MOJO RAZPRAVO.
NE MARAM, DA NE BI PREBRALI MOJE RAZPRAVE.
PREBRATI BOSTE MORALI MOJO RAZPRAVO.
RAD BI VAS PROSIL, DA PREBERETE MOJO RAZPRAVO.*

Jezik kot orodje - jezik kot orožje

Vseh devet povedi, zapisanih pod glavnim naslovom, izraža komunikacijske možnosti in zmožnosti vsakega, ki dela z mladino z motnjami vedenja in osebnosti. Vse povedi so enako jasne in razumljive s semantičnega vidika, vendar ene predstavljajo orodje, druge orožje. Katero izbrati pri komuniciranju, da bi se mladostniki odzvali nanjo brez občutka prisile, pa predstavlja problem dobre komunikacije med učiteljem in dijaki.

V šolskem polju se prepletata dva elementa: védenje in vedênje. Oba sta stalno prisotna v razredu, pri poučevanju otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti pa prihaja le do bolj skrajnih pojavnih oblik obeh elementov. Zato je delo z dijakinjami in dijaki na srednji šoli, katera deluje v okviru vzgojnega zavoda, bolj posebno. Zakaj?

1. Védenje kot izobraževalni proces mora potekati tako, da dijaki ob koncu izobraževanja na zaključnem izpitu znajo enako kot njihovi vrstniki na matični srednji šoli. Vemo pa, da gre večinoma za mladostnike, ki so imeli stalne učne težave v OS, bili označeni kot slabi učenci, ponavljali, menjavali šolo in ki so povrh vsega neprostoovoljno nameščeni v zavod in s tem v 1. letnik srednje šole. Njihovo védenje ima številne praznine, obvezne učne vsebine so neizprosno predpisane. Kako vzpodbuditi notranjo motivacijo?
2. Vedênje dijakov je pri MVO mnogokrat tisto, ki onemogoča potek spoznavnih procesov in torej zmanjšuje njihovo védenje. Kako to

preprečiti, kako doseči, da se bodo ti dijaki v interakcijah z učiteljem odzivali spontano, sproščeno, vendar na socialno sprejemljiv način?

1. Veščina komuniciranja je le eden od odgovorov na zastavljena vprašanja.

1. Že klasiki (Aristotel, Cicero) so delili komunikacijo na proces informiranja in prepričevanja. Danes lahko temu rečemo kognitivna in vzgojna funkcija pouka ali regularne ter priložnostne vsebine. Če učitelj te delitve nima vnaprej pripravljene, ne bo mogel zadovoljivo odgovoriti na vprašanje dijakov tipa (Kaj me briga Kosovel, Kot kuhar ne bom nikjer rabil alg, Ali vas za to plačujejo moji starši, da me mučite s pasivom?).
2. Učitelj mora upoštevati razliko med tipi sporočil. Če učno snov podaja v obliki razlage ali pogovora, gre za ustno sporočanje, ki ima drugačne zakonitosti kot pisno - res pa je večina učne snovi zapisana v učbeniku, priročniku in še kje. Prenašanje pisnih formulacij v govor učitelja povzroči dolgčas, pri dijakih pa odkrito nasprotovanje.
3. Izrazna podoba govora učitelja je pri poučevanju dijakov še kako pomembna. Glasovni segmenti (stavčna, besedna intonacija), glasnost, nasme, gib, drža telesa - celotno vedenje učitelja obarva njegovo sporočilo. Pogoji za uspešen sprejem sporočila je, da učitelja predmet sporočanja zanima, hkrati mora postati zanimiv za dijake. Ne bi rad izzvenel čistunsko, vendar bi si vseeno drznil pripomniti, da mora učitelj obvladati splošni pogovorni jezik (brez narečne, žargonske ali slengovske obarvanosti). Pokrajinska različica pogovornega jezika je dopustna, ni pa stilistično priporočljiva. Še hujša komunikacijska napaka je, če se skušamo mladostniku približati z uporabo slenga. S tem povzročimo zmedo v njegovem pojmovanju naše socialne vloge - vloge učitelja.
4. Samoanalitična kontrola učitelju omogoča, da ugotovi, katere okoliščine sporočanja vplivajo pozitivno in katere negativno na odziv dijakov. Izbira pravega trenutka, cilj, trajanje posameznih sporočil, trema pri sporočanju, neugodna zvočna podoba, slab ambient - vse to je potrebno stalno proučevati in zagotavljati minimalne pogoje za komunikacijo.
5. Ponotranjenje vrednot (internalizacija) naj poteka izključno v okviru učne vsebine. Res je, da družboslovno-humanistično in naravoslovno področje nudita več možnosti identifikacije mladostnika kot matematično-tehnično, pa vendar je tak pristop k vzgojni funkciji bolj koristen. Ena od značilnosti MVO je visoka zmožnost manipuliranja. Žrtev manipulacije postane učitelj, ki vzneseno govori o svojih idealih in principih ali pa se ogorčeno odziva in podučuje dijake, kaj je in kaj ni prav. Škoda - v obeh primerih je smešenje nepotrebno, ker mu učna snov nudi vse potrebne elemente za vzgojo dijakov. Cankarjeva Skodelica kave je tokrat boljši

primer nehvaležnosti otroka do staršev, kot razlaga o tem, kaj je nehvaležnost.

II. Značilnosti in tipi sporočil v šolski situaciji:

Razvoj semiotike, semantike, kibernetike, teoretične razprave od De Saussureja, francoskih strukturalistov do slovenskih znanstvenikov, nam ponujajo številne definicije komunikacije. Vsem je skupno, da je komunikacija proces, kar nedvoumno drži tudi v primeru šolskega polja. Vendar gre v šolski situaciji za razmere, ko vir (učitelj) posreduje prejemniku (dijaku) sporočilo z zavestnim hotenjem, da bi vplival na njegovo vedenje in vedênje. V smislu Hartleyeve definicije ugotovimo, da ima za dijaka - posameznika komuniciranje tri pomembne funkcije:

- omejuje svet (naravo in okolje) po posebnih zakonitostih;
- opredeljuje njegov osebni odnos do drugih ljudi;
- pomaga mu, da se uspešno prilagaja svojemu okolju;

Govor učitelja mora biti urejen sistem jezikovnih simbolov; hoten, zavesten, prirejen in selekcionaren, da lahko udejani svoje komunikacijske funkcije. Mladostniki z MVO že v načelu odklanjajo zakonitosti, imajo porušen odnos do drugih ljudi in se težko prilagajajo okolju.

Kateri tipi sporočil so učitelju na voljo, da bi izpostavil komunikacijo?

1. Sporočila, s katerimi izraža učitelj svoja notranja stanja, prepričanje, prijetnost ali neprijetnost. Čeprav, življenjsko gledano, gre za najpogostejši tip sporočil, naj se mu učitelj po možnosti čimbolj izogne. (Če tega ne more, naj uporabi vsaj jaz-sporočila). Mladina z MVO na sporočila (Sit sem vašega neznanja, sigurno ne boste napravili zaključnega izpita. Slabo mi je, ko moram poslušati te neumnosti) reagira s prekinitvijo komunikacije. Ironična in cinična sporočila (No, pa si se spet izkazal z nezadostno oceno, Kar nadaljuj, saj je čez dva meseca konec pouka) pa povzročijo daljše prekinitve komunikacije.

2. Sporočila, pri katerih je učitelj posrednik, ki dijaku posreduje tisto, česar sam ne bi opazil, so veliko bolj koristna od prej navedenih.

Pri dijaku spodbudijo procese razumevanja, uporabe, analize ter sinteze. Tovrstna sporočila ne povzročajo odklonskega vedenja, ker usmerjajo pozornost na snov samo. Temu tipu sporočanja, metodološko gledano, ustreza razlaga.

3. Sporočila, ko gre že za dvosmerni proces glede na količino - gre za občevanje, pri čemer pričakujemo bodoče ravnanje naslovnika, oziroma ko naslovnika spodbujamo k določenem vedenju. Tukaj gre za vrednotenje osvojenih delov učne snovi, pri čemer sta učitelj in dijak enakovredna udeleženca sporočanja. Metodološko gledano, temu tipu

sporočanja ustreza pogovor (raziskovalni, pogajalni, prepričevalni). Uporabimo lahko skupinsko obliko dela, ki jo vodi učitelj ali dijak, moje izkušnje pri delu z mladostniki z MVO pričajo, da se pri tovrstnem tipu sporočanja motnje ne pojavljajo.

III. Klasično pojmovanje dobre komunikacije pomeni obvladovanje naslednjih procesov:

1. Inovativnost je sposobnost odkrivanja primernih jezikovnih sredstev in dejstev, ki so nujna za prepričevanje. Dobro lahko govorimo o stvareh, ki jih poznamo, s katerimi smo čustveno povezani.
2. Organizacija sporočanja mora biti prilagojena potrebam in zmožnostim naslovnika (logično prikazovanje dejstev, sposobnost poiskati ustrezno gradivo, učne pripomočke in sredstva za doseganje zastavljenega cilja).
3. Jezik sporočanja mora biti smiseln, smotern, jasen, ekspresiven, glasen in živahen.

Pojava, ki onemogočata dobro komunikacijo, sta:

- entropija: del pomenske vsebine sporočila sploh ni bil prenesen zaradi nesposobnosti naslovnika, da bi sporočilo sprejel (učitelj mora stalno preverjati, ali je njegov govor razumljiv - glede na slabo predznanje dijakov MVO in večkratno diskontinuiteto v njihovem izobraževanju se pogosto zgodi, da učitelj misli, da dijak snov razume).
- redundanca: uporaba besed, ki ne prenašajo informacije, povzročijo negotovost pri naslovniku sporočila. Učitelj mora uravnovesiti redundantno (že znano) in informativno vsebino.

Konflikti med učiteljem in učencem

Postavi se vprašanje, kako je mogoče, da kljub dobri komunikacijski nameri in učiteljevi zmožnosti do konfliktov vseeno pride. Gledano z vidika komunikacijskih procesov, gre lahko za motnje v kanalu (hkratio govorjenje, odpiranje vrat, ropot, vročina). Poleg teh zunanjih vzrokov, lahko pozornost porušijo notranji vzroki (raztresenost, osebne reakcije...).

Razlogov za konfliktne situacije je veliko (izmikanje šolskim obveznostim, fizična agresija in znašanje nad sošolci, verbalna agresija, branje revialnega tiska, neopravičeno izostajanje, nesramno govorjenje, preklinjanje, arogantnost, čečkanje po stenah in mizah, namerno uničevanje vtičnic ter stikal; izsiljevanje višje ocene...).

Učitelj ima kaj malo možnosti za formalno reševanje konfliktov (gre za dijake, ki so bili že v prejšnjih srednjih šolah kaznovani z ukori; iz zavoda jih je skoraj nemogoče izključiti).

Za učitelja v teh razmerah je nedvomno bolje, da se konfliktom izogne v največji možni meri. Opozoril bi naj na pomemben komunikacijski razloček v izrekanju učiteljeve zahteve: lahko jo izreče neposredno ali posredno.

Posredno izražanje zahtev je kar nekaj avtorjev povezalo z vljudnostjo (Leech 1983, Kulka 1987, pri nas Gnamuš 1992).

Osnovno načelo sodelovanja je Leech razširil z načelom vljudnosti (vzdržuje socialno ravnotežje, prijateljsko razmerje). Razmerje med vljudnostjo in sodelovanjem je različno; včasih je v ospredju ena, včasih druga kategorija. Avtor uvaja termin absolutna vljudnost, ponazarja jo z lestvicami:

1. lestvica: STROŠEK - KORIST

Pri sporočanju učitelj s sporočilom: Napravi domačo nalogo! tvega le strošek, koristi bo bolj malo.

Bolj vljudna različica: Rad bi, da bi napravili domačo nalogo (Naslovnik na to sporočilo ne more reagirati nevljudno).

2. lestvica: IZBIRNOSTI

Nanjo uvrščamo kot pozitivna tista sporočila, ki naslovniku - dijaku omogočajo več proste izbire pri uresničevanju dejanja npr.: Upoštevaj moja navodila!, bolj vljudno: Saj ti lahko upoštevaš moja navodila, kajne?

(Naslovnik lahko odgovori na več načinov, skoraj noben odgovor ne more biti nevljuden, ker učitelj dopušča možnost zavrtnitve).

3. lestvica: POSREDNOSTI

Tukaj so izražene zahteve učitelja na različne načine z isto namero, da dijak napiše spis za šolsko glasilo:

glagolsko naklonsko:	Napiši spis za glasilo.	(5)
performativno:	Zahtevam, da napišeš spis za glasilo.	(6)
zabrisano performativno:	Rad bi te prosil, da napišeš spis za glasilo.	(3)
obvezujoče:	Napisati boš moral spis za glasilo.	(7)
želja:	Rad bi, da bi napisal spis za glasilo.	(4)
spodbuda:	Kaj če bi napisal spis za glasilo?	(2)
pripravljalno vprašanje:	Ali bi hotel napisati spis za glasilo?	(1)
močen namig:	Napisal boš spis za glasilo.	(9)
milejši namig:	Ne maram, da ne bi napisal spisa za glasilo.	(8)

Kakor je razvidno iz lestvice, sestavljajo prvo skupino izraženih zahtev velelnik, želja, obvezujoča trditev in performativ. Drugo skupino sestavljajo spodbuda, zakriti performans in pripravljalo vprašanje.

Tretjo skupino sestavlja namig.

Po mnenju avtorice Blum-Kulkove so Angleži kot najbolj vljudno označili tradicionalno obliko zahteve (Ali bi lahko?) najmanj vljudno pa velelnik, obvezujočo trditev ter namig.

Lestvico posrednosti sem preveril pri dijakih z MVO tako, da sem jih v anketi povprašal, na katero od navedenih zahtev bi se najlaže odzvali. Številke v oklepajih izkazujejo enak rezultat, kot ga je dobila Bloom-Kulkova. Iz tega lahko sklepamo, da mladostniki z MVO potrebujejo enako mero vljudnosti, kot običajni ljudje. Rezultat ne preseneča, saj vemo, da gre večinoma za čustveno deprivirane posameznike, ki so bili vedno zadnji v svojih okoljih - njihova specifičnost je le v tem, da potrebujejo še več, kot drugi. Ob tem spoznanju zahteve posameznih staršev, strokovnjakov in dela strokovne javnosti, naj jih v zavodu "trdo primemo", izzvenijo brez smisla. Te zahteve izražajo tisti, ki zaradi lastnega neznanja in osebnostne naravnosti s tovrstnimi mladostniki nimajo možnosti in zmožnosti komunikacije.

Leech je načelo vljudnosti opredelil kot vodilno, dodal mu je še nekaj dodatnih načel, ki pa so po pomembnosti rangirana:

1. Načelo TAKTA - pomeni, da ne želimo prizadeti sogovorca
2. Načelo RADODARNOSTI - popustimo sogovorniku, podobno kot pri igri "podarimo točko"
3. Načelo ODOBRAVANJA - smo dobrodušni in sogovornika ne grajamo preveč
4. Načelo SKROMNOSTI - se čimmanj hvalimo
5. Načelo SOGLASJA - skušamo zmanjševati razlike v mnenju med seboj in drugimi
6. Načelo NAKLONJENOSTI - skušamo biti čimbolj naklonjeni sogovorniku.

Ta načela je treba s komunikacijskega vidika uporabljati po vrsti, ne začnemo z načelom skromnosti, imamo ga v rezervi, če odpove takt, radodarnost, odobravanje,...

Upoštevanje navedenih lestvic in komunikacijskih načel lahko z malo sreče tudi pri delu z vedenjsko in osebnostno motenimi mladostniki prispeva k izogibanju konfliktnim situacijam. V tovrstnih šolskih okoljih se učitelj nahaja med Scilo in Karibdo; izreči zahtevo dovolj jasno in izogniti se prisilnosti.

Da ne pride do pojmovne zmede, si mora učitelj izoblikovati ustrezno taksonomijo vzgojno izobraževalnih ciljev. Z njo si olajša komunikacijo, preverjanje ter ocenjevanje znanja, motivira učence in klasificira njihovo ravnanje.

Taksonomija B. Blooma nekaj tega omogoča: Vsebuje jasne razmejitve kategorij znanje-razumevanje-uporaba-analiza-sinteza-vrednotenje in je v pomoč učitelju pri formiranju vprašanj ožjega in višjega nivoja. Nižji nivo vsebuje spominska, alternativna, retorična ter organizacijska vprašanja. (npr. Kje je Prešeren prvič srečal Julijo?, Krst pri Savici ima dva dela - da ali ne?, In kaj se zgodi s Črtomirom po bitki?, Ali ste poiskali pravo stran?).

Vprašanja višjega nivoja na ravni razumevanja (S svojimi besedami razloži Črtomirov poziv tovarišem), uporabe (poišči pesniška sredstva), analize (Kateri pojav je bil usoden pri odločitvi Črtomira za sprejem krščanske vere?) sinteze (Napiši sodobno verzijo Krsta) in vrednotenja (oceni Krst glede na uporabljena pesniška sredstva, primerjaj z...) dijakom omogočajo doseganje višjih ocen.

Jasna taksonomija, strategija spraševanja, jezikovna in logična pravilnost vprašanj - vse to olajšuje komunikacijo, pri mladini z MVO pa izboljšuje njeno vedenje in vedenje, ji širi svet ter poznavanje pravil in zakonitosti, pozitivno gradi osebni odnos do drugih ljudi in ji pomaga, da se uspešno prilagaja svojem okolju.

Literatura

- Olga Kunst Granuš: Sporazumevanje in spoznavanje jezika, DZS Ljubljana, 1992
- Hartley & Hartley (1961) The importance and nature (FSP, Knopfnc. New York)

PSIHOSOCIALNE OBREMENITVE VZGOJITELJEV V VZGOJNIH ZAVODIH

Marica Horvat

Veliko je permanentnega izobraževanja, govorimo o drugačnih otrocih in iščemo drugačne metode, raziskujemo ter analiziramo, vse s ciljem, da bi bila edukacija in reedukacija v naših vzgojnih zavodih še učinkovitejša. Zavodski človek se je prisiljen soočiti s spremembami, večjimi pritiski in obremenitvami, kar povzroča vrsto težav ali že kar bolezenskih sprememb. Govorim o burn-outu, o izgozrevanju (izpraznjenosti) zavodskega človeka.

Vzgojitelji vlagajo v svoj poklic mnogo osebnega dela in imajo zato večja pričakovanja glede uspehov. Pogosto se močno čustveno predajajo delu, zato je tudi njihova samopodoba in samovrednotenje pogojeno s poklicem.

Pri delu je veliko težav in takrat vlagajo še več časa vanj in izpostavijo sebe še večji izgorelosti. Vse probleme v vzgojni skupini sprejemajo za svoje in jih želijo tudi rešiti. Ker pa tega ne zmorejo, doživljajo krivdo in nezadovoljstvo.

Vzgojiteljeva visoka pričakovanja izvirajo tudi iz mita "idealnega vzgojitelja", ki je bil umirjen, obvladan, poln znanja. To potrjuje, da se od vzgojitelja pričakuje določeno vedenje, ki je tudi agens izgorevanja. Torej, izgori lahko le tisti, ki je pred tem gorel z vso močjo, ki je bil kar naprej "prižgan" in se je potem izpraznil kot akumulator. Ne gre za iztrošenost zaradi bolezni, starosti ali izčrpanosti, zaradi utrujenosti, pač pa za izpraznjenost zaradi izgube duhovne moči, ki je doslej predstavljala vzgojitelju njegovo poklicno poslanstvo in mu dajala potrebni delovni elan.

Osnovni mehanizem burn-out sindroma je stres in odgovor organizma na stres. Organizem se na katerokoli nevarnost najprej odzove nevrohumoralno, z izločanjem hormonov nadledvične žleze, da bi vzpostavil ravnotežje med zahtevami okolja in njegovo sposobnostjo, da tem zahtevam zadovolji. Če posameznik ne more ugoditi zahtevam okolja, je v neprestanem stresu in je v telesu nenehno prisotna povečana količina nadledvičnih hormonov. Takšno stanje pripelje do konca vzdržljivosti, do funkcionalnih motenj, zlasti psihosomatskih bolezni (bolezni srca, zvišan krvni pritisk, angina pektoris, astma, rana na želodcu). Končna stopnja stresa pri vztrajnem delovanju stresorjev pomeni za telo izčrpanost in smrt.

Za delavce v vzgojnih zavodih je pomembno, da se na stres ustrezno odzovemo že v 1. fazi, da problem čim prej zaznamo in si rečemo: "TAKO, ZDAJ PA MORAM NEKAJ SPREMENITI!" Pogosto sami ne prepoznamo simptomov stresa. Sodelavci nas odklanjajo, saj smo sitni, razdražljivi, prepirljivi, nezadovoljni. Vse to pa še bolj omaja našo samopodobo, še slabše se odzivamo na stres, vse manj imamo zadoščenja in lezemo v začaran krog, v izgorelost, bolezen, smrt.

Pri vzgojiteljih se simptomi kažejo na več področjih in so indikatorji potrebne pomoči, ne pa zavračanja in celo posmeha. Ljudje si v svoji nestrpnosti ne znamo prisluhniti. Družbeni (birokratski) nadzor nas oblikuje v posesivne posameznike, kateri vse bolj tičimo v svojih vzgojnih skupinah in nimamo časa za konverzacijo s kolegi. Kurikulum je določen, vzgojitelj postaja ločen od načrtovanja in je le še izvajalec.

Znaki izgorelosti:

A) Vedenjski simptomi

- izogibanje delovnim obveznostim,
- prepiri s sodelavci,
- naraščajoča sovražnost,
- odpor do službe, sodelavcev, nadrejenih,
- težnja po spremembi delovnega mesta,
- prepirljivost in težave doma,
- agresivnost do vseh

B) Telesni simptomi

- nespečnost,
- glavoboli,
- slabo počutje,
- bolečine v križu,
- kronična utrujenost, izčrpanost,
- pogosti prehladi,
- težave ožilja in srca,
- težave z želodcem,
- prebavne motnje itd.

C) Čustveni simptomi

- depresivnost,
- tesnoba pred vsako novo nalogo,
- neodzivnost na potrebe gojencev,
- izguba smisla za humor,
- nesramen, piker in žaljiv odnos do sodelavcev in gojencev,

- vse večja nestrpnost do vseh ljudi,
- pomanjkanje energije in volje do dela,
- razdražljivost,
- pobitost,
- pesimizem, povezan z žalostjo

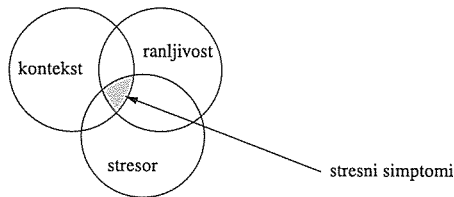
D) Simptomi na področju mišljenja

- pozabljenost,
- raztresenost ali slabša sposobnost koncentracije,
- izguba motivacije za ustvarjalno delo,
- neuspešnost (občutenje) pri delu z gojenci,
- iskanje krivcev za lastno neuspešnost

Sindrom izgorelosti označuje postopno usihanje idealizma, pešanje moči in izgubo motivacije za poklicno dejavnost zaradi zahtev, obremenitev in stresov delovnega okolja. Stres, ki ga občutimo, lahko razumemo s pomočjo treh komponent:

1. Kontekst ali zunanje okolje (socialno, delovno, psihološko), kjer potekajo medsebojne interakcije.
2. Ranljivost posameznika (čustveno ranljivi, preobčutljivi sanjači, idealisti in naivneži so dovzetni za stres)
3. Specifični stresorji so dogodki ali okoliščine, ki proizvajajo simptome stresne reakcije.

Torej moraš biti posebno občutljiv ali pa se počutiti ogrožen v svojem okolju, da specifični stresor sproži simptome; razen, če stresor ni zelo močan. Interakcijo med temi komponentami ponazarjajo spodnji krogi (model stresnih dogodkov):

Vsak krog se lahko približuje ali oddaljuje od drugega, odvisno od pomembnosti vseh treh komponent. Če se dva kroga prekrivata, označimo posameznika za rizičnega, čeprav se simptomi niso razvili. Posameznik kaže stresne reakcije, če tretji krog prekriva ostala dva.

Ko govorimo o vzrokih izgorelosti, bi se sama opredelila glede na dejavnike delovnega okolja. Na fizično in mentalno zdravje vzgojiteljev neugodno vplivajo:

- Preveliko število gojencev v skupini.
- Neprijetni delovni pogoji: nujno potrebno turnusno delo, delo ob sobotah in nedeljah in deljen delovni čas.
- Kvantitativna preobremenjenost z delom, kar pomeni preveč dela s časovnim pritiskom. V vzgoji in izobraževanju je prisotna feminizacija poklica, kar pomeni še dodatno nadomeščanje žensk, ki so odsotne zaradi bolezni otrok ali nosečnosti. Zavodska vrata se le izjemoma zaprejo, vzgojitelji morajo biti prisotni vse dni, tudi med prazniki.
- Kvalitativna preobremenjenost pomeni, da je delo pretežno, ker zahteva stalno koncentracijo, visoko stopnjo odločanja in potrebo po sprotnem dogovarjanju, usklajevanju, teamskem delu, prilagajanju, hitri intervenciji...
- Intenzifikacija (Apple, 1992) - predstavlja otipljiv način, ki razjeda delovne privilegije delavcev v vzgoji in izobraževanju. Indikatorji so številni - od tega, da vzgojitelj nima nobenega časa, da bi si odpočil, spil skodelico kave, do tega, da nima sploh nobenega časa, da bi sledil strokovnemu razvoju. Intenzifikacija pri umskem delu se kaže v trajnem občutku delovne preobremenjenosti, ki se še povečuje. Prav tako pa intenzifikacija uničuje družabnost, prosti čas se izgublja. Vzgojitelj vse težje postavlja mejo med svojim privatnim in poklicnim življenjem. Svoje nerešene probleme nosi domov in tako mu zmanjkuje časa in energije za nova prijateljstva, razvedrilo in smeh, knjigo in sprehode v naravo. Skupnost se vse bolj redefinira okrog potreb delovnega procesa. In ker vlada pomanjkanje časa in komunikacije, narašča nevarnost osame.
- Visoka pričakovanja, ki sem jih že omenila in so običajno večja kot so naše možnosti, saj nobena ustanova ne more nadomestiti družine.
- Na vzgojtelje neudogno vpliva izostanek povratne informacije o njihovi uspešnosti (učinki reedukcije so znani šele po odpustu gojencev iz zavoda ali pa sploh ne), slabo opredeljeno delovno mesto, pomanjkljiv opis del in nalog.
- Ne nazadnje, je za izgorevanje kriva tudi splošna naravnost družbe, ki še vedno ekonomsko uravnava medsebojne odnose na osnovi dobička. Človek je vreden toliko, kolikor je vreden njegovo delo. Osebnostno - vedenjsko moteni imajo nizko "tržno" vrednost, saj živijo od kruha zdravih ljudi. Tako vrednoteni pa so tudi delavci v vzgojnih zavodih, kar potrjujejo nizki osebni dohodki. To potrjuje še dejstvo, da so zaposlene predvsem ženske, saj moški bežijo iz slabo plačanih služb. So pa na vodilnem mestu (ravnatelj).

Ob koncu pa še nekaj podatkov, ki so indikatorji težavnosti dela v vzgojnih zavodih. V VZ Logatec se je v dveh letih zamenjalo dvanajst vzgojiteljev. Policijski zapisniki pričajo o intervencijah v fizičnih obračunavanjih med

mladostniki in pri uničevanju zavodskega inventarja. Ob porastu mladostniške kriminalitete je del teh na varnem v vzgojnih zavodih.

To varnost pa delavci dosegajo z izpostavljanjem sebe v nevarnostih!

Omenila pa bi tudi tiste, ki so uspeli končati svojo profesionalno kariero v tem poklicu in težave, s katerimi se srečujejo. VZ Slivnica poroča, da je večina njihovih upokoјencev morala v predčasno upokoјitev.

Zato delavci vzgoјnih zavodov zahtevamo benificirano delovno dobo. Pripravljamo elaborat, ki bo argumentiral to zahtevo.

Literatura

1. Büssing Andre, Perrar M.-Klaus: Die Messung von Burnout, Diagnostica, 1992
2. Dougan Katja: Psihosocialne obremenitve strokovnjakov v poklicih pomoči, Ptički brez gnezda, 1993
3. Mikuš-Kos Anica: Izčrpani pomočniki, Naši razgledi, 1990 (39)
4. Ščuka Viljem: Stres naš vsakdanji, Škrat, 1994
5. Tomori Martina: Govorice telesa, Državna založba Slovenije, 1990
6. Apple W. Michael: Šola, učitelj in oblast, Znanstveno in publicistično središče, 1992

(NE)MOČ (PRE)VZGOJE - ŠTUDIJE PRIMEROV¹

Gorazd Meško²

1 Uvod

Članek predstavlja ugotovitve študij primerov kriminalnih in institucionalnih karier oseb, ki se nahajajo na prestajanju zaporne kazni. Ugotavljali smo življenjsko pot respondentov-obsojencev, ki so jih v življenju (pre)vzgojali predvsem v vzgojnih, prevzgojnih in penalnih institucijah. Študija primera je bila ob soglasju respondentov najbolj primerna metoda za zbiranje tovrstnih podatkov. Na podlagi teorije kriminalnega življenjskega stila, avtorja Glenna D. Waltersa, smo analizirali nekatere postavke navedene teorije - od zgodnjih življenjskih nalog, kasnejših življenjskih nalog, sekundarnih motivov, spoznavnih vzorcev in specifičnega vedenja. Ugotovili smo, da je vsem respondentom skupno naslednje: neurejene družinske razmere v otroštvu, nezobraženost staršev, alkoholizem v družini, učne in vedenjske težave v nižjih razredih osnovne šole, zgodnja kriminalna aktivnost in (pre)vzgojna nemoč institucionalne vzgoje.

2 Študija primera

Sistematično preučevanje posameznega prestopnika mora biti pomemben pristop k proučevanju vzrokov prestopništva (Milutinović, 1981). Avtorji kriminoloških del v poglavjih o metodah v kriminologiji predstavljajo tudi študijo primera kot zelo pomemben pristop k raziskovanju prestopništva. Singer (1994: 31) pravi, da se študijo primera uporablja v raziskovanju posebnih oblik kriminalitete kot so tatvine, umori, prometni delikti in posebne kategorije prestopnikov, kot so npr. povratniki, poklicni kriminalci in drugi.

1 Članek predstavlja del magistrske naloge z naslovom Kriminalni življenjski stil in kriminalne kariere gojencev slovenskih vzgojnih zavodov.

2 mag. prof. defektolog, asistent na Visoki šoli za notranje zadeve v Ljubljani, strokovni sodelavec VIZ Frana Milčinskega v Smedniku.

Adler, Mueller in Laufer (1991: 26) opredeljujejo študijo primera kot analizo dejavnikov, ki vplivajo na delovanje posameznikov, institucij, skupin in družbe. Viri podatkov so lahko biografije, življenjske zgodbe, zapiski, sezname, pisma in drugi zapisi. Najbolj klasičen primer uporabe študije primera v kriminologiji je Sutherlandovo delo Poklicni tat, ki temelji na intervjujih s poklicnimi tatovi. V razgovorih s poklicnimi tatovi je Sutherland spoznal razlike med poklicnimi in slučajnimi tatovi, spoznal je tehnike komuniciranja med njimi, pridobivanje zaupanja in delovanje mrež. Sutherland je ugotovil, da tat postane poklicni tat šele, ko gre skozi usposabljanje poklicnih tatov, kar pomeni pridobivanje določenih spretnosti, spreminjanje stališč in pridobivanje zvez, potrebnih za opravljanje poklica. Zbiranje podatkov iz samo enega vira lahko popači resnično sliko pojava ali dogodka, zato ni mogoče zanesljivo posploševati ugotovitev.

Bistvo študije primera je, da osvetljuje odločitve ali nastajanje odločitev; zakaj so takšne odločitve bile sprejete, kako so jih izvedli in kakšen je bil rezultat (Yin, 1989: 23).

3 Predstavitev študije primera

Predstavili bomo eno od treh študij primerov obsojencev, ki so na prestajanju zaporne kazni v KPD Dob in so v svoji preteklosti bili gojenci vzgojnih zavodov v Sloveniji. Obsojence na prestajanju zaporne kazni smo zaprosili za sodelovanje pri raziskavi. Kriterij izbire respondentov je bil ta, da so bili v preteklosti gojenci vzgojnih zavodov in da imajo za seboj kriminalno in institucionalno kariero. Vsi respondenti so dali pisno soglasje v skladu z 8. členom Zakona o varstvu osebnih podatkov, da lahko zbiramo podatke o njihovem življenju in uporabljamo evidence institucij, ki so jih v preteklosti obravnavale. Strinjali so se, da podatke lahko uporabljamo v znanstveno raziskovalne namene in ugotovitve objavimo.

3.1 Življenje obsojenca Z.

Predstavitev obsojenca

Z. prestaja kazen zopora v KPD Dob zaradi kaznivih dejanj roba, posebno hude telesne poškodbe in velikih tatvin. Star je 26 let. V svoji preteklosti je bil gojenec vzgojnega zavoda v Planini pri Rakeku, VZ Slivnica pri Mariboru in VPD Radeče. Je eden izmed najnevarnejših obsojencev, ki sedaj prestajajo zaporno kazen. Izredno je konflikten do soobsojencev in do delavcev KPD. V času prestajanja zaporne kazni je že tudi pobegnil iz Doba in na begu počenjal kazniva dejanja. Živi izolirano, ker ob druženju takoj povzroča konflikte, pri tem pa fizično obračunava z delavci KPD in soobsojenci. Zaradi fizičnih izpadov je bil v času prestajanja zaporne kazni tudi že obsojen in so mu kazen zopora tudi podaljšali.

Rojstvo, zgodnje otroštvo, primarno socialno okolje

Rodil se je leta 1968. Starša sta neizobražena, mati je nepismena, oče pa ima tri razrede osnovne šole. Priselili so se iz Hrvaške na delo v Slovenijo. Ima še brata in sestro. Mati je duševni bolnik. Vrsto let je uživala pomirjevala in alkoholne pijače.

Šolsko obdobje

Kmalu po vstopu v prvi razred so se pričele težave, tako, da so Z.a v drugem razredu razvrstili kot lažje motenega v druževnem razvoju. Prešolan je bil v posebno šolo v kraju bivanja. Pri fantu so se v 2. razredu pričeli kazati znaki disocialnosti. Kradel je sošolcem in učiteljem, izostajal od pouka in se agresivno vedel do sošolcev. Takšno obnašanje se je stopnjevalo do četrtega razreda. Kazal je znake čustvene motenosti in agresivnosti. V četrtem razredu je razredničarka predlagala oddajo v vzgojni zavod, ker v šoli niso več mogli obvladovati njegovega vedenja. Razmere v šoli so postale nevzdržne, saj se je Z. obnašal napadalno do sošolcev, neprestano je motil pouk, lagal je učiteljem, izvrševal je tatvine in ni opravljal šolskih obveznosti. Peti razred osnovne šole je pričel obiskovati v VZ Planina pri Rakeku. Tam je bil najboljši učenec, vendar vedenjsko najbolj problematičen. Po končanem šestem razredu je doma starše prepričal, da ga drugi gojenci v zavodu maltretirajo in da so tam razmere nevzdržne. Starši so vztrajali in dosegli, da so Z. odpustili iz zavoda. Vrnil se je v domači kraj, kjer je nadaljeval šolanje v sedmem razredu. Namesto v šolo, je pričel hoditi na pustolovščine po Sloveniji in Hrvaški, kjer je izvajal kazniva dejanja.

Dosežena izobrazba, zaposlitve in odnos do dela

Z. je v VZ Slivnica dokončal skrajšani program izobraževanja na agroživilski šoli v Mariboru, smer pek. Po odhodu iz VPD Radeče je odšel takoj na služenje vojaškega roka. Po odsluženem vojaškem roku je bil na prostosti leto in pol. V tem času je zamenjal več služb, nikjer pa ni vztrajal dalj časa. Nazadnje se je v domačem kraju tudi zaposlil kot pek, vendar je službo prekinil zaradi kaznivih dejanj. V vzgojnih in prevzgojnih institucijah ter v zaporih je občasno opravljal različna dela, vendar ni bil nikoli posebno vztrajen pri delu. Pogosto so se pojavljali tudi konflikti z drugimi delavci, ker je imel občutek, da dela vač kot drugi. V KPD Dob je v začetku prestajanja zaporne kazni delal v pekarni. Ko je dobil s sodišča odločbo, da mora plačevati odškodnino za povzročeno škodo s kaznivimi dejanji, je prenehal delati.

Vojaška obveznost

Vojaško obveznost je odslužil leta 1987 in 1988. V prevzgojnem domu v Radečah se je proti koncu vedel primerno, ker je pričakoval odhod na prestajanje vojaškega roka. V času služenja vojaške obveznosti ni bilo posebnosti.

Lastni življenjepis

Življenjepis, 1.8.1990

Sem sin Draga in Anice. V šoli sem končal šest razredov osnovne šole, kjer sem nato začel begati od doma zaradi slabih razmer doma, saj sta bila starša v ločitvenem postopku. Nato so me poslali v vzgojni zavod v Planino pri Rakeku, kjer sem končal sedmi in osmi razred osnovne šole. Potem so me dali v Slivnico zaradi tatvin, kjer sem končal srednjo agroživilsko šolo, smer pek. Tam sem ponavljal kazniva dejanja in sem šel v Radeče, kjer sem delal v pekarni in potem odslužil vojaški rok. Nato sem se zaposlil v tovarni, kjer sem menjal službo in se premestil v elektrarno. Tam sem delal krajši čas. Iskal sem službo v svojem poklicu in jo tudi dobil v pekarni. Nato sem imel spet kazniva dejanja in bil obsojen na pet let zapora.

Z.

Zdravstvene, psihološke in psihiatrične obravnave

Z. je bil prvič strokovno obravnavan ob težavah, ki so se pojavile v 1. razredu osnovne šole, ko ni zmozel predpisanega programa, poleg tega pa je bil tudi zelo neprilagojen. Obravnavala ga je komisija za razvrščanje v sestavi psihiater, pediater, psiholog, defektolog in socialna delavka. Ugotovili so, da je učenec telesno zdrav in da je lažje motem v duševnem razvoju. Psihiater je dal diagnozo "mejna inteligentnost in vzgojna zanemarjenost". Psiholog je učenca testiral z različnimi psihološkimi testi, ki so pokazali izstopajočo potrebo po socialnih stikih ob togi naravnosti v smislu nepričakovanih dogodkov ter možnost čustveno hladnega reagiranja. Ima značilnosti impulzivnega in odklonilnega vedenja. Defektolog je ugotovil zaostanke na področju slovenskega jezika, matematike, likovnega izražanja in spoznavanja narave in družbe. Predlagali so prešolanje v 2. razred osnovne šole s prilagojenim učnim programom v kraju bivanja. V vzgojnem zavodu Planina pri Rakeku je bil za sestavo individualnega vzgojnega načrta obravnavan pri psihologu, ki je opravil z njim razgovor o šolskem delu ter delu v zavodu. Psiholog je v vzgojnem zavodu večkrat z njim opravljal razgovore in spremljal njegov razvoj, pri tem pa je ugotovil, da je v začetku bivanja v zavodu skrival svojo problematičnost. Čeprav je bil majhen in šibak, je izredno izstopal od ostalih, bil je negativistično nastrojen, veliko je kadi, zapuščal vzgojno skupino brez razloga, rad se je pohvalil z raznimi oblikami negativnih dejanj in nakazoval je, da z njimi ne bo prenehal, begal je iz gole želje po pus-

tolovščinah in samopotrjevanju, bil je hudo čustveno moten zaradi neustrezne vzgoje in zavrt v izpolnjevanju potreb ter želja. V vzgojem zavodu Slivnica je gojenca obravnavala strokovna skupina, ki je zanj sestavila individualni prevzgojni program. Obravnaval ga je tudi psiholog, ki ga je testiral z različnimi psihološkimi testi. Pri tem je ugotovil, da ima gojenec splošne intelektualne sposobnosti pod povprečjem. Takšno stanje pripisuje vzgojni zanemarjenosti v otroštvu oz. psihosocialni prikrajšanosti. Glavna konfliktna področja gojenčevega delovanja in prilagajanja so družinsko življenje, področje medosebnih odnosov in doživljanje samega sebe. Kljub želji, da bi imel prijatelje, le-te hitro izgubi zaradi neprimernega odnosa, ki se kaže v agresivnih izpadih. Ob prihodu v prevzgojni dom Radeče je bil obravnavan pri psihologu in psihiatru. Psihiater je z gojencem opravil več razgovorov, vendar mu ni predpisal terapije. V KPD Dob je bil obsojenec obravnavan psihiatrično in psihološko. Prav tako je bil opravljen tudi EEG. Psiholog ga je testiral s psihološkim testom MMPI, ki je pokazal na problem osebnostne motenosti. EEG pokaže abnormno valovanje nad sprednjimi predeli možgan. Psihiater je ugotovil, da je obsojenec tetoviran skoraj po celem telesu, v razgovoru je bil zadregljiv in redkobeseden, grozi, da se bo maščeval vsem v KPD, hvali se s kaznivimi dejanji. Z. ob psihičnih težavah v zaporu sprejema medikamentozno terapijo, ki vsebuje preparate Haldol, Akineston, Apaurin in Hemineurin.

Prva kazniva dejanja in ukrepanje staršev, učiteljev, strokovnih služb

Prva kazniva dejanja so se pojavila že zelo zgodaj, to je pri osmih letih, ko je kradel soščolcem. Zaradi disocialnega vedenja in šolske neuspešnosti so ga v drugem razredu prešolali v osnovno šolo s prilagojenim učnim programom. Tam je učno bil sposobnejši od drugih, vendar je vedenjsko izstopal v negativni smeri. Starši so bili vzgojno nemočni, oče si je prizadeval 'popravlјati' njegovo vedenje tako, da ga je pretepel, vendar je Z. še bolj begal od doma. Pojavile pa so se tudi tatvine doma. V šoli so postale razmere nevzdržne tako, da je razredničarka predlagala oddajo v VZ Planina, kjer je bilo tudi sprejeto. V starosti 12 let je bil oddan v VZ Planina pri Rakeku, od koder je veliko begal. V zavodu je bil znan kot 'zavodski tat'. Imel je tudi agresivne izpade, pri čemer je razbijal šipe, z nožem prebadal slike in grozil gojencem. Kljub majhni telesni rasti so se ga bali tudi večji in močnejši gojenci. Ukrepi vzgojiteljev so bili neuspešni, saj je dosegel pri starših, da so ga vzeli iz zavoda in je šolanje nadaljeval v kraju bivanja. Kljub obljubam, da se bo ob vrnitvi domov popravil, se to ni zgodilo. Še bolj se je potepal in zvrstila so se kazniva dejanja, ki jih je počenjal po celi Sloveniji in na Hrvaškem. Zaradi teh kaznivih dejanj je bil oddan v VZ Slivnica.

Kriminalna kariera, kriminalna infekcija in način izvrševanja kaznivih dejanj

Kot smo že omenili v prejšnjem odstavku, je Z. začel s prestopniškim vedenjem že v 2. razredu osnovne šole. Prvič je bil obravnavan na sodišču leta 1983, ko je storil vrsto kaznivih dejanj na potepu v slovenskem in hrvaškem primorju. Kljub številnim poskusom obvladovati njegovo vedenje ni bilo uspehov, saj je takoj spet zašel na pot kriminala. V prevzgojnih institucijah je bil zelo konflikten do drugih gojencev v življenju in pri delu. S kaznivimi dejanji se je hotel dokazovati, koliko zmore, da je boljši od ostalih gojencev, saj je bil povsod najmanjši. Ideje za kazniva dejanja je ponavadi on dajal drugim. Imel je bogato kriminalno domišljijo. Vzgojiteljev se ni bal, sa je v VZ Planina celo napadel vzgojiteljico. Prav tako je kradel gojencem in tudi delavcem zavodov. Že zelo zgodaj si je pridobil sloves zavodskega tatu. Kazniva dejanja so se stopnjevala, iz tatvin je prešel na izvajanje kaznivih dejanj vlomov, največkrat v bencinske črpalke, trafike in trgovine. V času potovanja si je tudi dvakrat izposodil motorna vozila, ki jih je uporabljal za vožnjo. Zadnje kaznivo dejanje, ki ga je storil na prostosti, je bil rop, pri katerem je oškodovanca tudi okamenjal, tako da mu je povzročil posebno hude telesne poškodbe. V KPD Dob ni prenehal s kaznivimi dejanji, ampak se je pričel obnašati še bolj agresivno. Tako je fizično napadel paznika, ki mu je pregledoval sobo in z nožem zabodel soobsojenca v roko. Privoščil si je tudi enodneveni beg iz KPD Dob in na begu storil več vlomov. Naslednji dan je bil ujet in pripeljan nazaj v KPD Dob.

Način izvrševanja kaznivih dejanj (modus operandi)

Kaznivo dejanje	način storitve
velika tatvina	<ul style="list-style-type: none">– metanje predmeta v okno,– trganje kljuge na vratih– napad po zasledovanju, trganje torbice iz roke,– odstranjevanje okna na vzvod,– odpiranje ključavnice s fizično silo,– plezanje, plazenje,– razbijanje stekla,– potiskanje odmičnega stekla,– plazenje skozi majhno odprtino,– dvig roloja,– odklepanje ključavnice
odvzem motornega vozila	<ul style="list-style-type: none">– odpiranje ključavnice s fizično silo,– trganje ključavnice
rop	<ul style="list-style-type: none">– metanje predmetov v žrtev, pretepanje žrtve

posebno huda telesna poškodba	– pretepanje žrtve, metanje predmetov v žrtev
ogrožanje z nevarnim orodjem pri pretepu ali prepiru	– vbadanje žrtve

Kronologija in frekvenca KD, sodb, prestajanja zaporne kazni

- 1982 2 tatvini,
- 1983 10 tatvin, 1 vlom,
- 1984 2 tatvini, 5 vlomov,
- 1985 1 vlom, 1 poškodovanje tuje stvari,
- 1986 1 vlom,
- 1987 1 tatvina,
- 1988 1 vlom,
- 1989 1 tatvina, 5 vlomov, 1 rop, 1 posebno huda telesna poškodba, 2 odvzema motornega vozila, in 1 napad na pooblaščenno uradno osebo in 1 kriva ovadba,
- 1991 1 ogrožanje z nevarnim orodjem pri pretepu ali prepiru (v KPD Dob),
- 1992 4 vlomi (na begu iz KPD Dob)

Sodbe:

- 1983, izrek vzgojnega ukrepa oddaje v vzgojni zavod, TS Celje,
- 1985, izrek vzgojnega ukrepa oddaje v prevzgojni dom, TS Celje,
- 1988, pogojna kazen šestih mesecev za dobo treh let zaradi kaznivih dejanj tatvin, TS Celje,
- 1990, obsojen na zaporno kazen v dolžini 5 let zaradi ropa in posebno hude telesne poškodbe, TS Celje,

Institucionalna kariera

- VZ Planina pri Rakeku (2 leti),
- VZ Slivnica (2 leti, 18 dni),
- VPD Radeče (2 leti),
- KPD Dob 1990 -

Zavodska kariera in posebnosti v času bivanja v različnih zavodih

VZ Planina pri Rakeku

Na CSD so se odločili za oddajo v VZ Planina pri Rakeku zaradi naslednjih posebnosti: zaradi učne neuspešnosti, negativizma, tatvin, mejnega IQ, neposlušnosti doma, potepanja, izostajanja iz šole, negativnih tendenc, čustvene motenosti in disocialnega osebnostnega razvoja. Ob prihodu v vzgojni zavod so zanj napisali individualno prevzgojni program, ki so ga začeli takoj uresničevati. Kljub načrtovanju aktivnosti, je bil gojenec od vsega uspešen le na šolskem področju. Kljub poskusom vzgojiteljev in drugih delavcev zavoda, so se omenjeni disocialni vedenjski vzorci pri njem še krepili. V času bivanja v zavodu je bil v šoli učno uspešen, večkrat je begal, sledil je negativnim vplivom, v kriznih situacijah je grozil z begom, skrival se je, nagovarjal je druge na beg, nagajal učiteljem, ob izhodih doma ni ubogal, imel je manj primerno vedenje kljub najboljšem uspehu v razredu, bil je moten na vseh področjih funkcioniranja. Obravnava vzgojiteljev in učiteljev je pri njem vzbujala močne odpore, ki so se kazali skozi bege, kazniva dejanja in agresivne izpade proti stvarim in ljudem. Naj omenimo le nekaj prestopkov, ki jih je storil Z. v Planini. Sogojenca, ki ga je zatožil vzgojitelju, da je kadil, je porezal po rokah s steklovino. Z nožem je v šoli prebodel sliko Franceta Bevka in strgal sliko maršala Tita. V vasi je iz avtomobila ukradel cigarete. Ko ga je vzgojitelj zaradi tatvine obravnaval, ni pokazal obžalovanja, ampak je dejal, da je to šele začetek. Kljub temu, da so mu kazniva dejanja dokazali, jih ni nikoli priznal. V času bivanja v zavodu je izredno veliko kadil. Ko mu je zmanjkalo cigaret, jih je kradel sogojencem, zaradi česar so ga večkrat pretepli. Na izhode je hodil redno, vendar se skoraj nikoli ni vrnil pravočasno. Zmerom je našel izgovor za zamudo. Materi je večkrat pisal domov, da ga v zavodu pretepaajo starejši gojenci in da se zaradi tega počuti zelo slabo. Ob posredovanju matere na CSD in obisku v VZ je dosegla odpust sina domov, kjer je nadaljeval s šolanjem v 7. razredu. Ob vrnitvi domov se ni nič spremenilo. Z. je nadaljeval s kaznivimi dejanji tatvin in se potepal po Sloveniji. V šoli je popustil, šolskih obveznosti ni opravljal, nabral si je veliko neopravičenih ur izostanka od pouka. Storil je več kot 10 kaznivih dejanj, zaradi česar so mu na sodišču izrekli vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod, ki ga je začel prestajati v VZ Slivnica.

VZ Slivnica

Ob prihodu v vzgojni zavod v Slivnici pri Mariboru so ga teamsko obravnavali strokovni delavci. Vključili so ga v izobraževanje v agroživilski šoli v Mariboru, kjer se je pričel učiti za mesarja - klavca. Hodil je na prakso v klavnico, vendar so ga zalotili, ko je kradel meso. Programa tudi ni zmozel zaradi nerednega obiskovanja šole in se je v naslednjem šolskem letu prepisal v program za peka, ki ga je kasneje zaključil v VPD Radeče. V Slivnici je bil

vedenjsko izredno problematičen. Imel je zelo veliko izostankov od pouka, veliko je begal, izvrševal je kazniva dejanja tatvine in vlomov. Skupaj z gojenci, ki so hodili v šolo, je imel ključ skladišča pijač gostilne v Mariboru, kamor so se hodili vsak dan po šoli opijati. Obravnavali so ga v vzgojni skupini, pri čemer se je začel obnašati infantilno. Individualno obravnavo pri psihologu in vzgojitelju je zavračal in grozil z novimi kaznivimi dejanji. Kot protest zoper bivanje v zavodu in prepovedi, je vrgel opeko v zbornico, razbil sedem stikal in razbil šipo v avli zavoda. Med begi je storil več vlomov v vikende in bencinske črpalke. Pri poskusu bega si je pri plezanju po steni in padcu zlomil obe petnici. Čim so se mu kosti zarasle, je šel na beg in storil več kaznivih dejanj. V času bivanja v Slivnici je 20-krat pobegnil. V vzgojnem zavodu so obupali nad njim in priporočali oddajo v VPD Radeče, ker se je na vsa prizadevanja vzgojnega osebja odzival z odpori in begi. Ukrep odaje v prevzgojni dom so mu izrekli v času bivanja v VZ Slivnica. V VPD Radeče je bil odpeljan iz Slivnice.

VPD Radeče

Ob prihodu v VPD Radeče so za Z.a sestavili delovni in vzgojni program. Prišel je z delom v pekarni, kjer bi dosegel izobrazbo za peka z usposabljanjem z delom. Takoj ob prihodu v VPD Radeče se je začel družiti z najbolj problematičnimi gojenci. Po pol leta bivanja v domu je prvič šel na beg, kjer se je družil s homoseksualci in bil ob vrnitvi v zavod poslan na infekcijsko kliniko v Ljubljani, kjer ga vodijo v evidenci rizičnih oseb. Z. je postal konflikten do sogojencev, katerim je kradel različne stvari. Pri osebju je tožil druge, da ga maltretirajo, da se jim zaradi šibke telesne konstitucije ne more upreti. Ni pa povedal, da je sogojence izzival in se do njih vedel neprimerno in da jim je kradel. Na izhode so ga pustili in čez vikende se je zadrževal pri domačih. Po letu dni bivanja v domu so ugotavljali, da se bo poboljšal, vendar je optimizem vzgojiteljev kmalu zamrl. Kmalu je pričel s starimi navadami in je pobegnil v Nemčijo, kjer je storil več kaznivih dejanj. Zaprt je bil 2 meseca, nakar so ga izročili slovenskim organom. Nagnjen je bil k uživanju alkoholnih pijač in kadil je velike količine cigaret. Veliko problemov je imel na delovnem mestu, izpitov ni opravljal v rokih. Neresno je jemal individualni program dela. Na vzgojnem področju ni bilo uspehov. V času bivanja v Radečah so dosegli le to, da si je pridobil poklic peka. Veliko motivacijo za primerno vedenje mu je predstavljala možnost odhoda na služenje vojaškega roka, zaradi česar se je zadnji del bivanja nekoliko boljše vedel. Iz VPD Radeče je odšel na služenje vojaškega roka v Bilečo.

KPD Dob

Zaradi kaznivega dejanja ropa in posebno hude telesne poškodbe je bil obsojen na 5 let zaporne kazni. Ob sprejemu v KPD je bil nastanjen na sprejemnem oddelku, kjer so zanj sestavili prevzgojni program za obsojenca.

Zaposlil se je v domači kuhinji, v pekarni. Ni kazal interesa za dodatno izobraževanje. Obiskov svojcev ni pričakoval. Na glavni diagnostični konferenci so predlagali svetovalko Ministrstva za pravosodje, ki bi hodila k njemu na obiske. Obsojenca redno obravnavajo na spremljevalnih konferencah, vendar ni zaslediti pozitivnih sprememb v vedenju. Obsojenec se je vedel primerno nekaj mesecev. Kasneje se je vživel v okolje in pričel z iskanjem konfliktov s soobsojenci ter pazniki. Pričel se je tudi tetovirati in tetoviral je tudi druge obsojence. Sedaj je tetoviran že skoraj po celem telesu. Konflikti so se množili. V sobi je zabodel soobsojenca v roko, ki mu po njegovem ni dal miru. Prav tako je napadel paznika, ki mu je hotel vzeti strojček za tetoviranje in ga zaseči. V pekarni je izdeloval tudi alkoholno pijačo iz kvasa, ki jo je prodajal v zaporu. Zaradi verbalne in fizične agresivnosti so se ga obsojenci bali. Iz skupne spalnice so ga premestili v samsko sobo, da ne bi bilo preveč obračunov. Tudi sam je bil zadovoljen z bivanjem v samski sobi. Z vzgojiteljico je v začetku sodeloval, kasneje pa se je pričel upirati in groziti, da bo vse pobil. Tudi iz KPD Dob je že pobegnil in na begu storil več kaznivih dejanj vlomov. Kazniva dejanja je počenjal blizu Trebnjega in Novega mesta. Kmalu je bil prijet in pripeljan nazaj. Takrat pa so se težave začele stopnjevati. Izdelal si je seznam oseb, ki jih bo na Dobu 'pospravil'. Obsojenec se ne želi pogovarjati z osebjem. Povedal je, da če bo to hotel, bo že napisal, drugače naj mu dajo mir in ga pustijo v samski sobi ter na sprehode. Napisal je že prošnjo za premestitev v Zapor v Celju, vendar mu niso ugodili, ker na Ministrstvu za pravosodje menijo, da je prestajanje zaporne kazni na Dobu primerno zanj in da bi v Celju storil preveliko škodo v smislu učenja kriminalitete mlajših obsojencev.

Analiza primera z vidika teorije kriminalnega življenjskega stila

Zgodnje življenjske naloge

V zgodnjem otroštvu Z. ni bil zaradi nizke razgledanosti in neosveščenosti staršev ter psihičnih težav matere primerno vzgajan. Ob vstopu v osnovno šolo so bile opazne zaostalosti na socialnem, psihičnem in telesnem področju. Navezanost na starše je bila ambivalentna, saj je imel očeta zelo rad, le-ta pa je zapustil družino in se odselil drugam. Zgodaj so se pojavili znaki nemirnosti in iskanja različnih spodbud, ki jih starši niso znali usmerjati v socialno zaželeno smer. Negativno podobo si je začel graditi že ob vstopu v osnovno šolo, ko ni bil uspešen in je bil prešolan v osnovno šolo s prilagojenim učnim programom. Šolanje na tej šoli bi z lahkoto zmožel, vendar za to ni bil motiviran in se je usmeril predvsem v iskanje potrditev na družbeno neprimeren način. O neprimernosti svojih dejanj je dobival povratne informacije v družini. Oče ga je večkrat pretopal. Mati pa je bila nekritična ob njegovem početju in mu zmerom dajala potuho. Počasi si je gradil samopodobo uspešnega manipulanta.

Kasnejše življenjske naloge

Z. je kazal izredno usmerjenost navzven. V okolju je iskal vzroke za svoje neprimerno vedenje in druge krivil za svoje napake. Nikoli ni bil sposoben sam sebi priznati, da povzroča težave drugim in sebi. Izrazita ekternalnost z opozarjanjem na samega sebe se kaže v kasnejšem alkoholizmu ter tetoviranosti po celem telesu. Na področju ustvarjanja odnosov na interpersonalnem nivoju ni uspel. Zanj je bilo že zelo zgodaj značilno izredno egocentrično in nekritično vedenje. Na kritiko okolice se je odzival z uporom in odpori ter različnimi uporniškimi dejanji. Krivdo za svoje početje je zmerom pripisoval drugim. V Z-jevem otroštvu ni bilo osebe, s katero bi se lahko identificiral v pozitivnem smislu in od nje prevzel vzorce družbeno sprejemljivega vedenja. Ločitev staršev, želja po očetu, ki se je sramoval svojega sina, je predstavljalo zelo konfliktno področje. Zgodnji odhod v vzgojne zavode ter neprestani upor avtoriteti družbe ga je pripeljal tja, kjer se nahaja danes.

Učenje in kriminaliteta kot življenjski stil

Z. je bil uspešen pri prvih manipulacijah v šoli. Kasneje se mu je posrečila manipulacija v VZ Planina, ko je mater prepričal, da ga je vzela iz zavoda, ker naj bi ga tam maltretirali drugi gojenci. Verjetno je ta uspešnost "vleči za nos" socialno službo, starše in delavce vzgojnega zavoda vplivala na kasnejši razvoj negativnih oblik vedenja. Povratna informacija o uspešnosti in nemoči družbene obravnave je zanj pomenila "zeleno luč" za začetek kriminalne kariere. Stopnjevanje kaznivih dejanj od tatvin do zadnjega rop in kaznivih dejanj z elementi nasilja, kot je ogrožanje z nevarnim orodjem pri pretepu ali prepiru, kažejo na to, da se je Z. razvil v kriminalca, ki je v začetku počenjal manj nasilna kazniva dejanja, kasneje pa je kljub svoji majhni postavi uporabljal silo za doseganje svojih nizkotnih ciljev. Institucionalna kariera, druženje z najbolj problematičnimi gojenci ter konflikti z vsemi, so poleg osebne strukture pogojevali nastanek agresivne egocentrične kriminalne osebnosti. Njegova značilnost je tudi ta, da nikoli ne prizna kriminalnega dejanja, kljub temu, da mu to neizpodbitno dokažejo.

Sekundarni motivi in spoznavni vzorci

Za storitev kaznivih dejanj so zanj značilni **sekundarni motivi** jeze in upora (razbijanje šip v VZ Slivnica in kasneje razbijanje avtomobilov), vznemirjenost in zadovoljstva (potepi po Sloveniji in Hrvaški ter storitev kaznivih dejanj tatvin, kaznivi dejanji odvzema motornih vozil). Motiv moči in nadzora se kaže v agresivnih dejanjih (rop, posebno huda telesna poškodba in poškodovanje z nevarnim orodjem, prav tako je zanj značilna izredna verbalna agresivnost ter stalne grožnje). Motiv pohlepa in lenobe se kaže v nepripravljenosti dalj časa vztrajati pri delu, pri predstavljanju želja kot potreb in pogostem izvrševanju kaznivih dejanj velikih tatvin, s katerimi si je

pridobival sredstva za življenje. Poleg tega je ta motiv močno izražen tudi pri ropu.

Spoznavni vzorci, ki se pojavljajo pri Z. so naslednji:

Ublažitev se kaže v neprestanem racionaliziranju in nevtraliziranju svojih dejanj. Za razbremenitev je značilno uživanje alkoholnih pijač ter storitev ropa v opitem stanju. Jemanje pravice je zelo močno prisotno pri Z., saj je storil veliko število kaznivih dejanj iz upora proti avtoriteti. Ob obravnavi v zavodu je grozil, da je vse to šele začetek. Usmerjenost v moč se kaže v težnji po potrjevanju ter obvladovanju okolice in ljudi. Za ta vzorec so značilna kazniva dejanja z elementi nasilja kot so poškodovanje tuje stvari ter napadi na druge (napad na policista, napad na paznika v KPD, napad na soobsojenca, nasilnost pri ropu). Nadoptimizem se izraža v občutkih, da mu nihče nič ne more. Ta občutek se mu je okrepil po manipulaciji s starši, ko so ga odpustili iz vzgojnega zavoda v Planini. Kasneje pa se mu je ta občutek krepil ob nepriznavanju kaznivih dejanj, ki mu jih niso mogli dokazati. Spoznavna lenoba se pri njem kaže v odklanjanju šole, kasneje pa nerednem opravljanju dela ter nepripravljenosti za izobraževanje. Prav tako ni sposoben dalj časa vztrajati pri družbeno priznanih dejavnostih (redna služba). Protislovnost je močno izražena pri njem, saj se kaže kot močna ambivalentnost v odnosih do družbe, do staršev. Včasih izraža želje po normalnem delu in življenju v družbi, vendar tega ne vzdrži.

Vedenje, značilno za kriminalni življenjski stil

Stalno kršenje družbenih norm se pri Z. izraža tako, da je že od mladih nog kršil pravila, navade, kasneje pa je pričel kršiti tudi kazenskopravne norme. Številna kazniva dejanja, ki jih je storil, so dokaz za obstoj takšne oblike vedenja. Medosebna vsiljivost se kaže pri storitvi različnih kaznivih dejanj (vlomi, rop, povzročanje telesnih poškodb), prav tako pa tudi v vsiljivem ter agresivnem vedenju do drugih v vzgojnih zavodih in kasneje v zaporu. Osebnih razvade se kažejo v pogostem uživanju alkoholnih pijač kot tudi v tetoviranju lastnega telesa. Z. je tetoviran skoraj po celem telesu. Neodgovornost se kaže v nesposobnosti dalj časa vztrajati na delu. Na prostosti je večkrat menjal službo. Pred storitvijo zadnjega kaznivega dejanja je na delu vzdržal tri mesece. Prejšnje zaposlitve so bile vse krajše. Neodgovornost se kaže tudi v slabem odnosu do zdravstvenih ukrepov. V KPD Dob si je inficiral oskrbljeno rano tako, da si je odvil povoj ter si povzročil težje okrevanje.

Ocena dela družbenih subjektov

Oddaja v vzgojni zavod v 5. razredu je bila za Z. pomemben dogodek v razvoju kriminalnega življenjskega stila. V zavodu je kljub šibki telesni rasti bil eden izmed najbolj motečih gojencev. V zavodu so uspeli doseči le to, da je dokončal 5. in 6. razred osnovne šole s prilagojenim učnim programom. Na

vzgojnem področju niso imeli uspehov. Na vse ukrepe vzgojiteljev je reagiral z begom ali upiranjem in agresivnimi izpadi. Napačna je bila odločitev CSD Velenje, ko so dovolili izključitev gojenca iz zavoda in oddajo v domače okolje, kljub zavedanju, da doma niso sposobni skrbeti zanj in ga vzgajati. Po letu dni je bil zaradi številnih kaznivih dejanj oddan v VZ Slivnica, kjer so ga usmerjali predvsem v pridobivanje izobrazbe za peka, ki je zaradi številnih prestopkov v šoli ni zaključil (neopravičeno izostajanje, neredno opravljanje šolskih obveznosti). V VZ Slivnica so ga usmerjali v poklic klavca, ki je bil popolnoma neprimeren glede na ugotovitve, da je agresiven, maščevalen in nepredvidljiv v reakcijah. Neposredno iz VZ Slivnica je bil oddan v VPD Radeče, ker je v času bivanja v Slivnici storil več kaznivih dejanj in mu je bil izrečen ukrep oddaje v prevzgojni dom. Trdnjši okviri in doslednejše delo so v začetku rodili nekaj sadov. Ko se je navadil na okolje, se je začel obnašati po starem. Begal je in storil nekaj kaznivih dejanj. V VPD Radeče so dosegli to, da si je pridobil izobrazbo za peka. To pa je tudi vse, kar so v vseh letih zavodske obravnave dosegli pri njem. Po vrnitvi s služenja vojaškega roka je bil na prostosti slabo leto. V KPD Dob se nahaja od meseca julija leta 1990. Na centru za socialno delo so Z. pričeli spremljati, ko je bil v drugem razredu obravnavan pri komisiji za razvrščanje. Razvrščen je bil kot lažje moten v duševnem razvoju. Takrat je bil prešolan tudi na OŠ s prilagojenim učnim programom. Na CSD so nudili veliko enkratnih denarnih pomoči njegovi družini ter jim uredili, da so dobili novo solidarnostno stanovanje. Socialna delavka je večkrat opravljala razgovore z mamo in Z.. Urejali pa so tudi ločitvene zadeve staršev. Z. se je pogosto zatekal na CSD, kjer ima še sedaj dober odnos s socialno delavko, ki ga obravnava. Večkrat ji piše pisma in sedaj je ona edina oseba, s katero ima stike. Na CSD so mu zagotovili tudi svetovalko, ki je prihajala k njemu dvakrat mesečno. Pogovarjala sta se o reševanju osebnih konfliktov (vsebine razgovorov niso znane). Zaradi spremembe odnosov do soobsojencev in zaposlenih v KPD tudi svetovalke ni več sprejemal. Za urejanje odnosov med delavci KPD in njim je večkrat prišla k njemu na obisk socialna delavka CSD, ki jo je zmerom sprejel in se z njo pogovarjal. Socialna delavka je tudi urejala odnose med Z. om in domačimi, ko je ta že prestajal zaporno kazen. Kljub njenim prizadevanjem, ga nihče ni hotel obiskati. Prizadevanja vseh družbenih institucij so obrodila zelo skromne rezultate. Z. je ob ustaljeni obravnavi pokazal zobe in se pričel še bolj upirati ter počenjal še bolj neprimerna dejanja. Kljub dokaj dobri obveščenosti institucij med seboj, je bil sposoben manipuliranja med različnimi institucijami (CSD-VZ Planina).

4 Ugotovitve pri študijah primerov

Predstavili smo eno od treh študij primerov obsojencev, ki prestajajo zaporno kazen v KPD Dob in v Zaporih Celje. Strnili bomo skupne značilnosti vseh

treh primerov ter ugotovitve povezali z ugotovitvami nekaterih raziskav s področja odklonskega vedenja.

Za vse tri obsojence je značilno, da so v zgodnjem otroštvu živeli v neugodnih družinskih situacijah, ki so se kazale kot:

- neizobraženost staršev (nihče ni imel dokončane osnovnošolske izobrazbe),
- alkoholizem vsaj enega od staršev,
- grobost v vzgoji,
- nedoslednost v vzgoji,
- vzgojna nemoč staršev,
- neurejene družinske in materialne razmere.

Pomembne okoliščine pri posameznikih pa so bile še:

- ločitev staršev,
- smrt matere,
- alkoholizem obeh staršev,
- grobost in agresivnost očeta.

Za šolsko obdobje je za vse tri značilno, da se je neuspeh pri šolskem delu pokazal že v 1. razredu, da so bili v razredu izločeni na rob dogajanja in da so se uveljavljali na neprimerne načine. Nihče od njih ni bil zaželen v razredu, sošolci jih niso marali. Vsi trije so bili nagnjeni tudi k fizičnemu obračunavanju s sošolci.

Ugotovitve študij primerov obsojencev so skladne z ugotovitvami raziskave Bayerjeve in Kljajića (1990), ki ugotavljata, da se je pri raziskovancih pojavljala učni neuspeh v nižjih razredih osnovne šole, od pouka so neopravičeno izostajali in se potepali. Prav tako se kot pomembni pokažejo družinski dejavniki, ki vplivajo na disocialni razvoj. Dejavniki, ki močno vplivajo na kasnejše povratništvo, so zgodnje motnje vedenja in osebnosti, neustrezna skrb za otroka v otroštvu, ponavljanje razreda, socialno patološki pojavi v družini, nepopolnost družine in neugodna družinska klima v poznem otroštvu in mladostništvu.

Vsi trije obsojenci so si v času zavodske kariere pridobili poklicno izobrazbo. Vojaško obveznost sta služila dva obsojenca, eden pa je bil spoznan kot stalno nesposoben za služenje vojaškega roka.

Zdravstveno ni imel nihče od njih posebnih somatskih težav. Za vse tri je značilna ugotovitev zdravnikov, da so nagnjeni k nevrovegetativni distoniji. Vsi so bili zaradi hudih kaznivih dejanj in različnih psihičnih težav obravnavani pri psihiatru. Dva dobivata močno medikamentozno terapijo antipsihotikov, antidepresivov, pomirjeval in uspaval.

Vsi so kriminalno aktivnost pričeli v prvih štirih razredih osnovne šole, to je od 11. leta starosti. Na prva kazniva dejanja ni bilo posebne reakcije. Reakcije okolja so nastale šele, ko je prestopniško vedenje postalo nevzdržno. Čas med prvim kaznivim dejanjem ter ukrepanjem je bil pri vseh približno eno leto. Starši vseh treh obsojencev so pri prvih odklonskih pojavih bili nemočni in neenotni v ukrepanju (oče grob, mati popustljiva).

Kriminalna aktivnost se je nadaljevala tudi po oddaji v vzgojne zavode, kjer sta dva obsojenca počenjala kazniva dejanja, zaradi česar jima je bil v času izvajanja vzgojnega ukrepa oddaje v vzgojni zavod izrečen še vzgojni ukrep oddaje v prevzgojni dom.

Zgodnjih in kasnejših razvojnih nalog po teoriji kriminalnega življenjskega stila niso opravili v skladu s pričakovanji. Slaba navezanost na domače, doma niso bili deležni spodbud za sprejemljive oblike vedenja, samopodoba so si gradili na podlagi reakcij okolja, ki so bile njim sovražne. Pri kasnejših nalogah se kaže razvoj v smeri ekstravertiranosti, egocentričnosti in nesposobnosti identificiranja z družbeno sprejemljivo vlogo (ni bilo identifikacije z očetom).

Sekundarni motivi jeze in upora so značilni za vse tri obsojence, motiv moči in nadzora se tudi pojavlja pri vseh treh. Prav tako je izražen motiv vznemirljenosti in zadovoljstva pri storitvah kaznivih dejanj v zgodnjem kriminalnem obdobju. Motiv pohlepa in lenobe se kaže pri dveh obsojencih, medtem ko se pri enem obsojencu ne pojavljajo pridobitniške težnje, temveč le upor in maščevanje. Na splošno lahko ugotovimo, da je kriminaliteta pri vseh treh bolj frustracijsko pogojena kot posledica načrtne, kriminalne motivacije.

Spoznavni vzorci ublažitve, prekinitve, usmerjenosti v moč, sentimentalnosti, nadoptimizma, jemanja pravice, spoznavne lenobe in protislovnosti se v večini pojavljajo pri vseh treh obsojencih.

Oblike vedenja, značilne za kriminalni življenjski stil, ki se kažejo kot neodgovornost, medosebna vsiljivost, stalno kršenje družbenih norm in osebne razvade (samoprizanesljivost), so značilni za vse tri obsojence.

Vsi trije obsojenci so bili gojenci slovenskih vzgojnih in prevzgojnih institucij, ki na vzgojnem področju niso dosegle posebnega uspeha. Edini uspeh njihovega dela je, da so si obsojenci pridobili poklicno izobrazbo. V vzgojnih zavodih je bilo delo predvsem usmerjeno v učenje ter doseganje šolskega uspeha. Vzgojni ukrepi in pedagoška prizadevanja niso dali pričakovanih rezultatov. Kljub več obravnavam ter poskusom vzgojiteljev v zavodih so se odzivali večinoma z odpori in begi.

S kaznivimi dejanji so nadaljevali kljub izrečenim vzgojnim ukrepom in kasneje zapornim kaznim. Na življenje v vzgojnih, prevzgojnih in penalnih institucijah so se že tako navadili, da na prostosti kratkomalo ne znajo več živeti.

Tudi če pogledamo, koliko let so bili na prostosti od prve obravnave v vzgojnih zavodih, lahko ugotovimo, da so bili od tedaj več kot polovico časa gojenci in obsojenci. Obravnavani obsojenci so sicer imeli v svoji preteklosti kriminalno kariero, a bi lahko dejali, da je njihova institucionalna kariera bila veliko bolj 'uspešna' in dolgotrajnejša kot kriminalna kariera (kot kriminaliteta, ki nudi sredstva za življenje).

Vzgojne in prevzgojne institucije pri navedenih obsojencih niso dosegle prevzgoje, temveč se je skozi bivanje v institucijah njihova kriminalnost še večala (šola kriminala). Edino, kar so jim bili sposobni glede na možnosti nuditi, je bilo izobraževanje za poklic, ki ga lahko ob obstoječih vedenjskih motnjah opravljajo le v zaporu!? Kot smo že na začetku omenili, je bistvo študije primera osvetlitev odločitev ali nastajanje odločitev, vzroki in okoliščine za odločanje in izvedba odločitev ter na koncu rezultat. Kljub želji ugotoviti vse to, smo ostali še zmerom le na površju problema. Pravzaprav ne moremo z gotovostjo trditi, zakaj nekdo postane prestopnik, ali zaradi biološke danosti, ali zaradi psihične strukture, ali zaradi dejavnikov in reakcij okolja. Tudi ocena teže različnih dejavnikov lahko pomeni le domnevo. Zaključimo lahko, da se posamezniki, ki so deležni institucionalne vzgoje, ves čas zavedno ali nezavedno zatekajo v varno okrilje državne vzgoje in oskrbe. Osnovni namen resocializacije ni uresničljiv, saj se socializirajo le za življenje v segregiranem življenjskem okolju.

Literatura

- Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S.: **Criminology**, McGraw Hill, New York 1991.
- Bayer, M., Kljajić, S.: **Kasniji životni put delinkventne djece**, Istraživanja 25, Zagreb, 1990, 277 s.
- Brown, W.K.: **A Case study of Delinquency Devolution**, Criminal Justice and Behavior, Sage Publications, London, 1981/4, s. 425-438.
- Meško, G.: **Kriminalni življenjski stil in kriminalne kariere gojencev slovenskih vzgojnih zavodov**, magistrska naloga, Pedagoška fakulteta, Ljubljana 1994, 210s.
- Meško, G.: **Kriminologija**, Beograd, Savremena administracija, 1981.
- Sagadin, J.: **Študija primera**, Sodobna pedagogika 1991/9-10, Ljubljana, s. 465-472.
- Singer, M.: **Kriminologija**, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994, 739s.
- Walters, G.D.: **The Criminal Lifestyle - Patterns of Serious Criminal Conduct**, London, Sage Publications 1990, 224 s.
- Yin, R.K.: **Case Study Research, Design and Methods**, Sage Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 1989, 166s.

VLOGA (SOCIALNEGA) PEDAGOGA PRI ODKRIVANJU IN PREPREČEVANJU TRPINČENJA¹ OTROK

Marta Povirk²

1. UVOD

Vsakdo, ki se kakorkoli ukvarja z vzgojo otrok, bi moral biti tudi dobro seznanjen s pojavom nasilja nad otroki.

Klasifikacija trpinčenja otroka, kot jo je podal Mednarodni stalni komite za trpinčenje otrok pri Mednarodnem združenju za varstvo otrok v Ženevi leta 1983 zajema naslednja ravnanja:

- telesno nasilje v okviru družine;
- zanemarjanje otroka v družini, kar ima za posledico zaostanek ali motnjo v otrokovem telesnem, duševnem, čustvenem ali družbenem razvoju;
- spolno zlorabo otroka v družini;
- duševno ali čustveno trpinčenje otroka v družini. Sem sodi ponižujoča ali omalovažujoča obravnava oziroma ravnanje z otrokom.³

Na tem mestu ne želim podrobno opredeljevati oblik nasilja nad otrokom. Gotovo najbolj opazno je telesno nasilje nad otrokom. Povzroča številne vidne posledice na telesu; ne dvomim pa, da tudi na duši otroka. Rada bi opozorila predvsem na nekatere vidike zlorabljanja in kršenja pravic otrokove osebe, katerim morda ne daje dovolj pozornosti. V mislih imam dejanja, ki jih strokovna literatura opredeljuje kot psihično nasilje nad otrokom. Pri tem ima lahko zelo pomembno vlogo tudi šola in pedagog.

1 Povzetek iz diplomskega dela Temeljni vidiki nasilja v družini in nekatere oblike pomoči. Ljubljana, Pedagoška fakulteta, januar 1995.

2 Marta Povirk, socialni pedagog, Pripravnik na CSD Ljubljana Vič.

3 Šelih, A: Nekateri vidiki, s. 8.

2. Poskus prikaza nekaterih interakcij med otrokom in odraslim

V pojmu vzgoje je odrasli navadno pojmovan kot subjekt, otrok pa kot objekt. Vzgoja je vedno vzgoja za nekaj. Način socializiranja otroka za nek vrednostni sistem je različen glede na čas in družbo, vedno pa je prisotna uporaba določene mere prisiljevanja. Meja med še dovoljenimi sredstvi za discipliniranje in za doseganje predpisanih norm ter med trpinčenjem, je skrajno nejasna. Ustrezna ločnica med rabo in zlorabo moči nad otrokom se skriva v odgovoru na "kako". Pri tem pa je gotovo najbolj pomembno otrokovo doživljanje. Ravno zaradi tega je izredno težko zarisati povsem konkretne smernice preprečevanja trpinčenja otrok. Kdaj in na kakšen način poseči v družino, da bo intervencija koristna, predvsem pa da ne bo povzročala nepotrebnih stigmatizacij?

Bolj kot je otrok "priden, ubogljiv in neproblematičen", torej ukrojen po nekih vnaprej predpisanih normah, manj je možnosti, da bodo "morale" avtoritete posegati po strožjih vzgojnih sredstvih. Zlasti socialni pedagog pa ve, da so otroci različni, da je veliko tvoj, ki niso storilnostno in tekmovalno naravnani (torej niso "po meri" sedanje šole). Takšni otroci svojim staršem navadno povzročajo vrsto težav, skrbi, rušijo njihova pričakovanja in jih napolnjujejo z jezo in razočaranji. Ker pa sta ljubezen in strah osnovni čustvi otroka do staršev oziroma do avtoritete, smemo sklepati, da takšen otrok dobro pozna občutke krivde, manj vrednosti, neustreznosti in zmede.

3. Psihično nasilje nad otrokom

Ameriški znanstvenik Stuart Hart⁴ navaja kot najbolj očitne primere psihičnega nasilja dejanja zavračanja, zastraševanja, osamitve, izrabljanja in napačne socializacije. Psihično nasilje sovпада z verbalno in čustveno poškodbo, nepozornostjo do otrokovih potreb, preprečevanjem ali kaznovanjem razvoja samospoštovanja in medosebnih veščin, z oviranjem razvoja osebne avtonomije in integritete. Izmed vseh oblik psihičnega nasilja imata čustveno zanemarjanje in čustveno nedostopen roditelj za otroka najbolj uničujoč učinek.

Posledice psihičnega trpinčenja so predvsem vedenjske in čustvene motnje, kot so laganje, kraje, nizka samopodoba, čustvena neprilagojenost, odvisnost, slabi dosežki na storilnostnem nivoju, depresivnost, razvojna neuspešnost, samomorilnost, nezmožnost zaupati drugim, agresivnost in celo umori. K posledicam trpinčenja lahko ob določenih pogojih štejemo tudi slabo ješčnost, enurezo, enkoprezo, benganje in prostitucijo.

⁴ Stuart, N. Hart: Psihološke pravice otrok...

Kdo je za takšna dejanja oziroma posledice "kriv" - otrok, ki je takšen, kot je, ali pa morda njegovi starši. (Ali pa morda družba, ki nima dovolj posluha za stiske ljudi?) Takšno razmišljanje največkrat ne prinese nič pretirano koristnega. Za socialnega pedagoga je pomembno predvsem to, kako pomagati družini, ki se je znašla v takšnem začaranem krogu.

Na začetku sestavka je bila omenjena vloga šole in pedagoga pri soočanju s problemi nasilja nad otrokom. Kakšne pa so možnosti pomoči?

Potrebno se je ozavestiti, da je pojav psihičnega nasilja lahko prisoten, čeprav direktne posledice niso zelo opazne. Zlasti naj bo pozornost namenjena otrokom, ki kažejo strah pred neogrožujočimi situacijami, pred vrstniki, pred domom ipd. Tudi otroci, ki radi ostajajo v šoli še po pouku, bi morali biti deležni naše posebne pozornosti.

Starši, pri katerih obstaja večja možnost, da bodo psihično trpinčili svoje otroke, so navadno preplavljeni z nakopičenimi socialnimi težavami, imajo veliko otrok, nezadostna materialna sredstva, živijo v stalni stresni situaciji in ne uživajo čustvene podpore. Starši, ki pa imajo do svojega šolanja prevelika in nerealna pričakovanja, lahko ob otrokovem neuspehu uporabljajo grožnje, kazni in zaničevanja.

Če bodo takšni pojavi samo opažani in beleženi, ne bomo storili ničesar drugega, kot ljudi še dodatno stigmatizirali. Potrebna so dejanja!

Starše je potrebno osvestiti o dejanskih zmogljivostih otroka. Zelo pomembne so pozitivne informacije o otroku in sporočila o napredku, ki ga dosega. Prizadevanja pedagoga naj bodo usmerjena predvsem v izboljšanje celotne psihosocialne klime v družini. Vsak človek z veseljem sprejme pohvalo.

Delo z otrokom naj temelji predvsem na izboljšanju samopodobe in izgrajevanja občutka varnosti. To pa je najlažje doseženo tako, da se otroka usmeri v dejavnost, kjer je uspešen in kjer ima možnosti za samopotrjevanje. Šola je v tem smislu varovalni dejavnik psihosocialnega razvoja otroka, ki izhaja iz zelo neugodnega družinskega okolja.

Pri tem postopku pa je potrebna previdnost. Moje mnenje je, da so problemi takšne družine zelo kompleksni in potrebujejo sistemski pristop reševanja. Gotovo je vsaka takšna družina funkcionirala najbolje, kot je pač znala. Ne glede na to, koliko nasilja je bil deležen otrok v takšni družini, je to še vedno njegova družina. Družina, kateri pripada in v kateri ima najboljše možnosti za identifikacijo in samouresničitev. To je družina, ki je samo njegova in si je ne želi zapustiti, ne glede na to, kaj se v njej dogaja. Često se pozablja, kako močne so družinske vezi. Funkcioniranje družinskega sistema se opazuje z očmi opazovalca, ne pa s stališča otroka, ki je njen pomembni vezni del. Trpinčeni otroci navadno ščitijo svoje starše, čeprav jih ti pretepajo, spolno zlorabljujejo ali kako drugače trpinčijo. Njihove čustvene vezi do biološke

družine so izredno močne. Tako zelo hrepenijo po ljubezni staršev, da niso pripravljeni prekiniti tega odnosa niti takrat, ko je za njih že zelo boleč. Dejstvo, da osnovne šole odkrijejo tako malo primerov trpinčenih otrok, v tej luči ni več presenetljivo. Svoje žalostne zgodbe otroci skrivajo. Povedo jih šele, ko je situacija resnično nevzdržna.

Ta pomemben fenomen sem poudarila, ker želim opozoriti na pomen sistemskega pristopa pri obravnavanju omenjene problematike.

Ne zdi se mi toliko pomembna funkcija oziroma izobrazba strokovnjaka, ki se bo lotil reševanja, pomembno pri vsem tem je, da dela v soglasju z družino in v tesnem sodelovanju z ostalimi strokovnjaki. Lahko se zgodi, da bo odkrit otrok, ki je žrtev vsakodnevnih obračunavanj svojih staršev; otrok, ki ga zapostavljajo, zanemarjajo in zaničujejo. Morda kaže tudi veliko psihosomatskih težav, ki so direktna posledica psihičnega trpinčenja. Velika nevarnost je, da odreagiramo čustveno in - po svoje - hočemo "pomagati" otroku. Morda se odločimo, da otroka kar takoj odpeljemo k zdravniku, ali pa primer vsaj prijavimo Centru za socialno delo. Koliko bo takšna reakcija koristna za otroka? Ali ne bodo s tem še bolj ogrožena že tako krhka psihosocialna razmerja v družini? Skušam se zavedati, da je otrok dolgo časa tiho trpel, slednjič pa zbral pogum in o svojih stiskah povedal človeku, ki mu zaupa. Morda ni napačna hipoteza, da bo otrok mojo takojšnjo intervencijo razumel kot zlorabo zaupanja. Otrok se ob tako močnih družinskih vezeh počuti tudi svojevrsten izdajalec skrbno varovanih družinskih skrivnosti. Tudi starši so prepričani, da znajo dobro presoditi, kako ravnati s svojim otrokom. Pomoč s strani tujcev lahko razumejo kot vmešavanje, otrok pa je tisti, ki je vso stvar razkril. Koliko sem s svojo odločitvijo olajšala situacijo, ki je za otroka objektivno sicer neustrezna, vendar želi "drugačno" pomoč?

Zdi se, da je lahko veliko bolj učinkovita, predvsem pa za otroka bolj ustrezna, pomoč njegovim staršem. Povejmo jim, da jih razumemo, da vemo, kako težko je biti v taki stiski. Poskušajmo izboljšati njihove medsebojne odnose in odnose do otroka. Vsak človek z večjim veseljem sprejme ponujeno pomoč in razumevanje, kot pa posredne očitke na svoj račun. Seveda je jasno, da pri takšni problematiki učinkovito lahko pomaga le večji ali manjši strokovni team.

Takšna previdnost nas seveda ne sme prestrašiti, da sploh ne bi ukrepali. Želela sem samo povedati, da je potrebno delati počasi in s premislekom; z veliko mero občutljivosti, spoštovanja in razumevanja problemov ljudi.

Ena izmed možnosti, kako lahko pedagog pristopi k problemu, je morda razvidna iz primera deklice Eve, ki je bila trpinčena s strani staršev, odkrila pa jo je šolska svetovalna služba.

Eva se je rodila izvenzakonski, zelo mladi materi. Moški, s katerim je zanosila, jo je kmalu zapustil, za hčer pa ni bil pripravljen priznati očetovstva.

Mati je kmalu zaživela v novi zakonski skupnosti z moškim, ki je bil alkoholik in brezposelen. Rodil se jim je še en otrok. Očim je Evo odklanjal, jo pretepal, večkrat ji je tudi očital, da ni njegova. Obenem je bil do svojega otroka zelo nežen, pozoren in zaščitniški. Mati se je bala zaščititi svojo prvorojenko, zato deklice ni ščitila pred nasiljem moža. Nihče izmed staršev ni znal izražati svojih čustev. Družina je živela socialno in fizično izolirana od soseske. Ko je Eva začela hoditi v šolo, so takoj opazili, da nima nikakršnih higienskih ali delovnih navad. Do odraslih ni imela nikakršne distance. Med poukom je neartikulirano kričala in motila delo. Zelo je bila vesela, kadar je lahko koga od sošolcev zlasala ali mu skrila kakšen predmet. Dosežki na šolskem področju so bili izredno nizki. Pokazale so se tudi motnje v koncentraciji.

V drugem razredu je učitelj telovadbe opazil, da se Eva noče sleči. Že pri rahlem dotiku je zastokala in se zdrznila. Ker so učitelji sumili, da gre za trpinčenega otroka, so jo v spremstvu šolske svetovalne delavke peljali na pregled k zdravniku. Ugotovljene so bile opekline po hrbtu in zadnjici. Eva o tem ni hotela ničesar povedati.

Šolska psihologinja je nato naredila prijavo na pristojni center za socialno delo, ki je uvedel postopek. Družina je bila napotena na Svetovalni center. Zaradi izredne zaprtosti in obrambne naravnosti družine, je bilo terapevtsko delo zelo težko. Šola je ves čas obravnave sodelovala s centrom za socialno delo in s Svetovalnim centrom. Na pobudo slednjega so Evo za nekaj časa izločili iz družine in jo namestili v zavodsko oskrbo. S tem so skušali doseči umiritev simptomov pri deklici, hkrati pa pomagati družini, da bi razrešila svoje dejanske probleme.

Eva je v novem okolju zavračala vso pozornost, bila je zelo agresivna, nemo-tivirana in neobvladljiva. V tem času je tudi družina ugotovila, da jo zelo pogreša (v bistvu so pogrešali "grešnega kozla", stalnega krivca, na katerega so se lahko znašali).

Eva je nato v domači šoli ponavljala tretji razred. V naslednjih dveh letih se je problem še poglobil in zaostрил.

Šolska psihologinja je večkrat obiskala Evine starše. Ti so bili sprva še zelo zaprti in nepripravljeni sodelovati. Preko pozitivnih sporočil o Evinem napredku in uspehu pa se je začela družinska dinamika vidno izboljševati.

V šestem razredu so začeli Evi pomagati tudi z individualnim poukom. Pokazal se je napredek na področju šolske uspešnosti, vedenja, čustev, pa tudi umskega razvoja, ki je dolga leta stagniral.

Eva je uspešno končala sedem razredov, nato pa se je vpisala na srednješolski skrajšani program. Šolska psihologinja je predstavila njen primer tudi na bodoči šoli in jih prosila, naj bodo nanjo pozorni.

4. Sklepi

Pravice otrok, dolžnosti staršev in pristojnosti strokovnih služb ureja vrsta mednarodnih in državnih zakonov. To pa še ne pomeni, da je tudi dejanski položaj otroka povsem zadovoljiv. Še vedno lahko prihaja do zlorab, trpinčenja in zanemarjanja, pa ni dovolj učinkovite službe (povezave med službami), ki bi napisane zakone tudi uresničevale. V praksi se prepogosto razmišlja parcialno, z vidika posamičnih interesov posameznih služb. To nujno prispeva h konfliktnosti odnosov v sistemu. Vdor institucij družina navadno doživi kot zavedanje svoje neuspešnosti. Odvzeta ji je možnost odločanja o sebi. To oteži delo terapevta. Družina se brani, napada in skuša ohraniti vsaj delček lastne identitete. Pomebno je, da se terapevt zaveda, da je družina delovala najbolje, kot je zmogla. Naloga terapevta je, da ji stoji ob strani in ji pomaga skozi težave. Da pa bo družina ponujeno roko tudi sprejela, se mora počutiti subjekt.

Tega se zelo dobro zavedajo sodobni teoretiki in praktiki družinske terapije. V Avstriji, na Nizozemskem in v Angliji individualno svetovanje družinam vedno bolj nadomešča skupinska pomoč. Ena izmed oblik dela je intenzivni kratkotrajni družinski tretman. Eden ali dva terapevta, ki sta posebej usposobljena za družinsko terapijo, preživita z "moteno" družino določeno časovno obdobje. V tem času se vsi skupaj učijo medsebojne komunikacije, občutljivosti za potrebe drugih, bolj učinkovitega funkcioniranja družine ipd. Program intenzivne psihosocialne pomoči družini na domu ima v svojem Statutu zapisano tudi Združenje za preprečevanje zlorabe otrok in za pomoč družini.⁵

Pravice otrok bi morale biti posebej opredeljene in zapisane, saj je otrok samostojni pravni subjekt. Kdo lahko z vso gotovostjo trdi, da ve, kaj si otrok najbolj želi in kaj je zanj najbolj primerno? Prav tako naj bi obstajala možnost, da otrok postane samostojna stranka postopka, kadar se odloča o njegovih interesih. Na Finskem⁶ je mogoče, da otrok, ki je dopolnil 12 let, samostojno sproži postopek za varstvo svojih pravic. Pri tem mu pomaga socialni delavec. V večini primerov, ko o interesih otroka odloča sodišče, starši zaradi pristranskosti niso primerni otrokovi zastopniki. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih določa, da je v takem primeru otrokov zastopnik center za socialno delo, ki pa ima po naši zakonodaji izredno široka

5 Glej več o tem v: Čonč, M: (1994) Ustanovljeno je Združenje za preprečevanje zlorabe otrok in za pomoč družini V: Strokovno pravni informator. Firis, Logatec 2, 7-8, 42-48.

6 Glej več o tem v: Končina M: Pravice otrok in njihovo pravno varstvo. V: Zbornik znanstvenih razprav, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 52/1992, 145-157.

pooblastila in nastopa hkrati v vlogi sodnika in zaupnika. Nujno je, da se jasno opredeli, kakšne so pristojnosti sodišč in kakšna je vloga centrov za socialno delo.

Kazensko pravni postopek mora ostati zadnja možnost za reševanje pojava nasilja nad otrokom. Zaradi narave postopka in majhnega izbora sankcij, ki so lahko bolj škodljive kot koristne, je potrebno o uvedbi kazenskega postopka natančno premisliti. Najprimernejše so svetovalne, socialne in konstruktivne intervencije. Potrebno je okrepiti sodelovanje med obstoječimi institucijami, ki so usposobljene za nudenje pomoči družini v stiski, kaže pa se izrazita potreba po neki krovni instituciji, ki bi imela vlogo koordinatorja in supervizorja.

Literatura

- Čonč, M.: Ustanovljeno je združenje za preprečevanje zlorabe otrok in za pomoč družini. Strokovno pravni informator, Firis, Logatec 2/1994, 8, s. 42-48.
- Končina, M.: Pravice otrok in njihovo vrstvo. V: Zbornik znanstvenih razprav, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 52/1992, s. 145-157.
- Stuart, N. Hart: Psihološke pravice otrok - poudarek na preprečevanju. V: Psihološke pravice otrok. Simbioza in avtonomija. Gradivo 10. mednarodne poletne sekcije za skupinsko dinamiko Društva psihologov Slovenije, Ur.: Pavlovič. Društvo psihologov Slovenije, Ljubljana 1990, s. 99-117.

KAJ JE DOBRO VEDETI O SPOLNIH ZLORABAH OTROK

Meta Rant

Pri svojem delu z mladostniki sem se pogosto srečala z domnevami, govoricami, ugibanji in občutki, da so bili naši fantje in dekleta morda spolno zlorabljeni.

Včasih se je dogajalo, da je bilo nameščeno k nam, v nekajletnem razmiku, več deklet iz iste družine s podobnimi, specifičnimi težavami, ki so kazale na tovrstno zlorabo, vendar se s tem raje ni nihče preveč ubadal. Vzroki za to so bili različni: premalo informacij od inštitucij, ki so fanta ali dekle že obravnavale, premalo pripravljenosti kogarkoli, da bi se lotil te tabu teme, predvsem pa občutek nekompetentnosti in strah, da bi z nestrokovnimi poskusi situacijo še poslabšali.

Oktober 1994 se je ponudila priložnost in udeležila sem se sedemdnevnega treninga za delo s spolno zlorabljenimi, ki so ga vodili Tina Crickford, Pat Foreman in Justin Bateman.

Tina Crockford je rejnica, usposobljena za delo s spolno zlorabljenimi otroki. V organizaciji Family Matters sodeluje od samega začetka in jo je skupaj s svojim možem pomagala vzpostaviti. V organizaciji dela kot svetovalka in vodi skupino tistih, ki so preživele spolno zlorabo. Vodi treninge prostovoljcev, ki se vključijo v organizacijo in skrbi za njihovo izobraževanje, pa tudi sama zaključuje študij svetovanja. Pat Foreman je bila zaposlena kot psihiatrična patronažna sestra, v organizaciji dela tri leta, večinoma na telefonski pomoči, ukvarja pa se tudi z individualnim svetovanjem in vodi skupino spolno zlorabljenih in je koordinatorica za supervizijsko skupino.

Justin Bateman je bil veliko let zaposlen na področju duševnega zdravja. Delal je kot gostujoči profesor na univerzi v Celovcu in sodeloval kot predavatelj v programu TEMPUS - Študij duševnega zdravja v skupnosti. Z organizacijo Family Matters tesno sodeluje že od vsega začetka in je nekakšna vez med organizacijo in socialnimi servisi. Opravil je evalvacijo, na podlagi katere so se oblasti odločile za njeno financiranje.

V pisni obliki vam ne morem prenesti znanja, spoznanj in spretnosti, ki smo jih pridobili na treningu. Upam pa, da bodo podane osnovne informacije o

spolnih zlorabah prispevale k lažji orientaciji pri srečevanju s tovrstnimi zlorabami.

Kaj je spolno nasilje nad otroki

DEFINICIJA SPOLNE ZLORABE OTROK

Z izrazom spolna zloraba otrok na splošno označujemo udeležbo nepreskrbljenih otrok in mladoletnikov v spolnih aktivnostih z odraslo osebo ali osebo, ki je starejša ali večja od njih, pri katerih je otrok ali mladoletnik zlorabljen kot spolni objekt za zadovoljevanje spolnih potreb ali želja osebe, ki je starejša od njega in pri katerih sam nima možnosti, da bi izbiral, ali bo privolil v spolno aktivnost ali ne, zaradi neenakih moči v odnosu med njim in drugo osebo.

Kaj je incest

Incest je spolni akt, ki ga otroku ali mladoletniku vsili oseba iz njegove družine, ki zlorablja svoj položaj ali moč in zaupanje v družini.

Pogostost spolne zlorabe otrok in incesta

Raziskave, ki jih je izvedel Finkelhor, kažejo, da je bilo v otroštvu spolno zlorabljenih 12 % do 38% žensk in 2,5% do 9% moških.

Ugotovitve, da je problem spolnega nasilja nad otroki veliko večji, kot pa kažejo statistike prijavljenih primerov (Finkelhor 1984, p.1) so danes skoraj splošno sprejete. Skrivnost, v katero je zavit incest, strah in sram njegovih žrtev, dejstvo, da se ljudje neradi "vtikajo v družinske zadeve drugih ljudi", in želja po ohranitvi iluzije, da družina pomeni varnost, skrivajo za sabo zelo pogoste primere spolnega nasilja nad otroki.

Povsem nedvomno je postalo dejstvo, da se osveščanje javnosti, informiranje lokalnih skupnosti, zmožnost strokovnih delavcev, da intervenirajo pri posameznih primerih ter razvoj socialne službe odraža v vse večjem številu prijav primerov spolnega nasilja.

Kdo so žrtve

Žrtve spolnega nasilja so otroci vseh starosti in obeh spolov. Ocenjujejo, da je 75% žrtev deklic. Pri deklicah je večja verjetnost, da postanejo žrtve spolnega nasilja znotraj družine ali/in oseb, ki jih poznajo, pri dečkih pa obstaja večja verjetnost, da postanejo žrtve spolnega nasilja zunaj družine. (Finkelhor, 1984).

Spolno nasilje nad otrokom se lahko začne pri kateri koli starosti in vključuje vse otroke, od nekaj tednost starih dojenčkov do mladostnikov, starih 13 let ali več. V raziskavah navajajo različne podatke o rizični starosti, pri kateri naj

bi bil otrok izpostavljen spolnemu nasilju; ta naj bi zajemala obdobje od 5. leta do 12. leta.

Večinoma se dejanja spolnega nasilja večkrat ponovijo v obdobju, ki lahko traja tudi po več let. Pogosto si dejanja spolnega nadlegovanja sledijo v vse krajših razmakih, storilčevo vedenje pa napreduje (od otipavanja do penetracije). V okrog 70% primerov storilec zlorablja otroka več kot eno leto (Finkelhor, 1984).

Kdo so storilci

Storilci dejanj spolnega nasilja nad otroki so odrasli, ki imajo moč nad otrokom in ki naj bi jim otrok zaupal. Raziskave kažejo, da je od 91% do 97% storilcev moških.

Težko bi napravili osebnostni profil tipičnega storilca ali družinski profil tipične družine, v kateri se dogaja spolno nasilje, ki bi vseboval vse različne elemente, značilne za spolno nasilje nad otroki.

Spekter dejanj spolnega nasilja nad otroki

1. **GOLOTA:** Odrasli hodi gol po hiši pred vsemi družinskimi člani ali nekaterimi od njih. Očim se je gol sprehajal po hiši pred svojo 16-letno pastorko kljub nasprotovanju njene matere, ki je trdila, da je njegovo vedenje provokativno in da skuša deklico zapeljati. Očim je trdil, da ima mati "umazane misli", kasneje pa je deklica izdala skrivnost, da ima z očimom že tri leta spolne odnose.
2. **NESRAMNE PRIPOMBE:** Odrasli daje pripombe o spolnosti ali o otrokovem telesu. Npr., kadar koli je dedek prišel na obisk, je dajal pripombe na račun velikosti Jennyjinih prsi ter jo spraševal ali jo "je kakšen fant že". Predlagal ji je tudi, naj počne "tisto" z njim.
3. **SLAČENJE:** Odrasli se slači pred otrokom. To se v glavnem zgodi, kadar sta sama. Npr., dvakrat na teden je med gledanjem televizije oče pustil, da mu je kopalni plašč zdrnil s kolen in odkril njegovo golo telo njegovi preddolescentni hčerki, medtem ko je bila mati na vsakotedenskem sestanku izven doma.
4. **RAZKAZOVANJE GENITALIJ:** Odrasli otroku kaže genitalije in vanje usmeri otrokovo pozornost. Npr., oče je prišel v sobo svoje enajstletne hčerke in si odpel hlače. Pokazal ji je penis in zahteval, naj mu ga drgne.
5. **Opazovanje otroka:** Odrasli na skrivaj ali odkrito opazuje otroka, kadar se slači, kopa, se iztreblja ali urinira. Npr., nekajkrat tedensko so starši mladoletnemu sinu ali hčerki, stari/-emu 8-10 let dali klistir in jo/ga nato gledali, kako opravlja potrebo.

6. Fotografiranje otrok: Odrasli fotografira otroka ali odkrito opazuje otroka v erotični poziciji. Npr., Jane je oče začel fotografirati, ko je imela na sebi prosojno obleko, ki jo je veter dvigoval nad stegna. Nato je začel fotografirati njene genitalije, potem pa jo je večkrat fotografiral še med spolnim odnosom z njenim bratom.
7. UPORABA PORNOGRAFIJE: Odrasli kaže otroku pornografsko literaturo ali video filme, ali prisili otroka, da se udeležuje pornografskih aktivnosti. Npr., Johnu je stric vedno prikazoval pornografske filme, kadar je John prišel na obisk, in ga prisilil, da je sedel z njim pred televizijo in jih gledal. Nato mu je med gledanjem videa začel drgniti penis.
8. POLJUBLJANJE: Odrasli dolgo in intimno poljublja otroka. Ta način poljubljanja naj bi bil namenjen samo odraslim. Celo zelo majhni otroci čutijo neprimernost takšnega obnašanja in jim je ob njem lahko neprijetno. Npr., med pogovorom z zdravnikom je mladoletnik povedal: "oče mi je skušal dati francoski poljub".
9. OTIPAVANJE: Odrasli otipava otrokove prsi, trebuh, genitalno področje, notranjo stran stegen ali zadnjico. Otrok lahko na podoben način otipava odraslega na njegovo zahtevo, npr.: "Ko sem bila stara osem let, sem spala v svoji sobi in se zbudila, ker me je oče božal po telesu".
10. MASTURBACIJA: Odrasli masturbira, medtem ko ga otrok gleda; odrasli gleda otroka, kako masturbira, odrasli in otrok opazujeta drug drugega medtem ko masturbirata (vzajemna masturbacija). Npr., šestnajstletno dekle govori o devetletni zgodovini spolnega nasilja, katerega žrtev je bila. Nekajkrat na teden je morala zadovoljiti svojega starega očeta tako, da mu je drgnila penis, dokler ni ejakuliral. Čeprav jo je nagovarjal k skupni masturbaciji, je odklonila.
11. FELACIJA: Pri tej vrsti oralno genitalnega stika odrasli moški prisili dečka, da vzame v usta njegov penis, nato pa še sam vzame dečkov penis v usta. Npr., devetletni Jimmy je povedal svoji materi, da ga je stric Mark prisilil, da je "sesal njegovega (penis), nato pa je on sesal mojega".
12. KUNILINGUS: Pri tej vrsti oralno genitalnega stika se mora otrok z jezikom in usti dotikati spolovila ali vaginalnega področja odrasle ženske ali pa se odrasli (moški ali ženska) z usti dotikata spolovila ali vaginalnega področja deklice. Npr., policaj je šestletnega Tommyja prosil, naj nariše sliko svoje matere in z x označi mesta, kamor jo je moral poljubljati. Otrok je x narisal na trebuhu, prsih in "mucki" (kot se je izrazil). Pri tem je največji x narisal na genitalnem področju.
13. DIGITALNA PENETRACIJA (PENETRACIJA S PRSTI) V ZADNJK ALI DANKO. Storilec lahko vdene v zadnjik tudi razne predmete, kot so barvice ali svinčniki. Predadolescentni otroci pogosto povedo, da jih je

strah, da bi "imeli v sebi stvari, ki se zlomijo". Npr., mali Christopher je terapevtu zaupal, da je njegova mati vtikala prste v njegovo danko. To je narisal tudi na risbici.

14. PENETRACIJA S PENISOM V ZADNJIK ALI DANKO: SODOMIJA: Odrasli lahko otroku to stori večkrat brez poškodb, ker je zadnjik v otroštvu prožnejši. Npr., štirinajstletnega Steva je spolno zlorabil njegov oče, ki je s penisom penetriral v sinov zadnjik.
15. DIGITALNA PENETRACIJA (S PRSTI) V VAGINO: Storilec s prsti penetrira v vagino. Vanjo lahko tudi vstavlja razne predmete. Npr., pri pogovoru z zdravnikom je štiriletna Barbara povedala, da je mamin fant vtaknil "svinčnik v mojo luliko" (nožnico).
16. PENETRACIJA PENISA V NOŽNICO: Moški storilec s penisom penetrira v vagino. Npr., trinajstletno Jennifer je mati peljala na pregled k zdravniku, ker že nekaj mesecev ni imela menstruacije. Pregled je pokazal, da je Jennifer v petem mesecu nosečnosti. Nato je deklica povedala, da ima njen oče z njo "spolne odnose".
17. SPOLNI ODNOS NA SUHO: je slengovski izraz, ki opisuje odnos, pri katerem odrasli drgne svoj penis ob otrokovo genitalno področje, ali ob notranjo stran njegovih stegen ali ob otrokovo zadnjico. Nrp., Sallyjina mati je zdravniku povedala, da njen mož "na suho nateguje" njeno hčer. Penis je drgnil ob dekličina stegna, ni pa penetriral v njeno nožnico.
18. PRISILNI SPOLNI AKT Z ŽIVALJO: BESTIALNOST: O bestialnosti govorimo takrat, ko odrasli otroka prisili, da živali drgne spolovilo ali da ima spolni odnos z živaljo. Npr., Katien oče je hčerki zagrozil, da jo bo domači pes ugriznil, če ga ne bo božala po genitalijah.

Tipični scenarij vključuje napredovanje od manj intimnih vrst spolne aktivnosti (kot je razkazovanje in masturbacija) do neposrednega telesnega dotika (kot je otipavanje), ki mu sledi ena izmed oblik penetracije. Oralna penetracija se običajno pojavi bolj na začetku tega procesa, pogosto ji sledi digitalna penetracija v zadnjik ali vagino. Ejakulacija moškega storilca, včasih ob otrokovo telo, lahko nastopi kadar koli v tem procesu.

Bibliografija

Finkelhor, David: Child Sexual Abuse: New Theory and Research. MacMillan, New York, 1984.

Miti

Pojem spolnega nasilja nad otroki obkroža množica mitov, najpogostejši pa je prav gotovo naslednji

Kriv je otrok

– seveda pa to nikakor ne drži.

Posledica takšnega mišljenja je, da se otrok čuti krivega in zmedenega, ter da skoraj v vseh primerih otroci verjamejo, da je to, kar se je zgodilo, njihova krivda.

Občutek krivde še povečajo dejavniki, kot so posebni privilegiji, ki jih je otrok v družini deležen, da bi molčal.

To otroka še bolj osami.

Nekateri storilci so odgovorni za zlorabo več otrok - značilne so grožnje "če ne boš storil tega in tega, bom to počel tudi s tvojim bratom/sestro".

Žrtve bodo skušale to za vsako ceno preprečiti in se bodo vdale.

Pri tem pa so sorojenci v resnici že žrtve.

Za pravilno interpretacijo dogodkov in ukrepanje v primeru zlorabe so vedno odgovorni odrasli.

Otroci po naravi iščejo pozornost.

Če je ne dobijo na normalen, zdrav način, jo bodo vseeno iskali, pa čeprav bodo posledice nezdrave ali bodo pri tem zlorabljeni.

Ker tako obupno potrebujejo ljubezen in pozornost, so pripravljeni tudi na to, da jih spolno zlorablajo, če je to del "kupčije".

Storilci bodo zlorabo skušali opravičiti.

V proces udeleževanja pri hierarhiji dotikov, ki so v začetku običajno neseksualni in ne zlorablajo, so v nadaljevanju vključeni tudi neprimerni dotiki.

Ko otrok pokaže, da je prizadet ali zmeden, mu storilec odgovori: "Prej se nisi pritoževal, kaj je torej kar naenkrat narobe"?

To je še eden od načinov, da se otrok začne čutiti krivega, saj storilec s tem zvali krivdo nanj.

Morda otroku dovolite, da sedi na voznikovem sedežu in se dela, kot da vozi avto, vendar mu verjetno ne bi dali ključev v roke in ga pustili, da to zares stori - ali z drugimi besedami, otrok ne more odgovarjati za dejanja, ki presegajo njegove zmožnosti presojanja, zanje so odgovorni odrasli.

Miti

1. Otroci in mladoletniki pogosto fantazirajo, si izmišljajo zgodbice in lažejo o tem, da so spolno zlorabljeni.
2. Otroci so zapeljivi in radi koketirajo ter pogosto izzovejo in zapeljejo odraslega v spolni odnos.
3. Incest se zgodi le porednim deklicam; samo pogledj, kako se obnaša; ni posebej lepo vzgojena; na koncu se vedno izkaže, da nikoli nič ne bo iz nje.
4. Matere sodelujejo z nasilneži, zato da bi ti njihove otroke spolno zlorabljali.
5. Moški so prisiljeni imeti spolne odnose s svojimi otroki, ker jim njihove žene odrekajo spolne odnose.
6. Matere zavestno ali podzavestno vejo, da se v družini dogaja incest.
7. Naloga matere je, da zaščiti otroke. Ona je enako odgovorna za incest.
8. Tisti, ki zlorablja, je nenormalen.
9. Tisti, ki zlorablja, je bolan.
10. Normalen moški potrebuje redne spolne odnose.
11. Tisti, ki zlorablja, je produkt zgodovine svoje družine. Moški zlorablja otroke, ker so bili v otroštvu tudi sami zlorabljeni.
12. Otroci so last svojih očetov. Oče ima absolutno pravico nad otrokom.
13. Incest je posledica neorganizirane in motene družine. Incest odpravimo, če zdravimo družino.
14. Incest je sprejemljiv v nekaterih subkulturah.
15. Incest je odraz skrbnega odnosa do otroka.
16. Če je incestualni odnos zelo pozoren in ljubeč, ni škodljiv.
17. Incest ni škodljiv; večina udeležencev v incestu ne nosi težjih posledic, lahko je zanje to celo pozitivna izkušnja v sporazumevanju s partnerjem.
18. Pretirano reagiranje staršev, poklicnih delavcev in družbe na spolno nasilje nad otrokom je lahko škodljivo za otroka.
19. Sploh ni šlo za incest. Otrok je svojo pripoved sestavil na podlagi natančnih informacij o spolnosti, ki jih je "pobral" z video in TV filmov za odrasle.
20. Zlorabljanje sorojencev ni škodljivo, ampak odraža medsebojno izkoriščanje med njimi, kar je naraven in normalen del otrokovega razvoja.

21. Ženske, ki so bile v otroštvu spolno zlorabljanke, si kasneje pogosto izberejo takšne partnerje, ki nato spolno zlorabljaajo njihove otroke.
22. Ženske, ki so bile v otroštvu spolno zlorabljanke, pogosto izpostavijo otroka spolnemu nasilju, ker ga niso zmožne zaščititi.
23. Ženske, ki so bile v otroštvu spolno zlorabljanke, imajo status "pokvarjenega blaga", in ne bodo nikoli zmožne ustvariti zdravega odnosa s partnerjem.
24. Kdor je enkrat žrtev, je vedno žrtev.
25. Spolno zlorabljanje v otroštvu kasneje škodljivo vpliva na starševstvo žrtve.
26. Dolgoročne posledice spolne zlorabe otroka so tako hude, da kasnejšemu odraslemu svetovanje ali terapija koristi le v redkih primerih.

Dejstva

V nasprotju s prejšnjimi prepričanji, danes vemo, da je spolna zloraba otrok, še zlasti incest, zelo pogosta.

Dejstva so takšna:

- Otroci na splošno ne lažejo o spolni zlorabi. Primeri, da bi si izmišljali zgodbe, so izjemno redki in odražajo potrebo po pozornosti, ki bi jo morali skušati razumeti. Naš prvi odziv mora biti, da otroku vedno verjamemo.
- Tako kratkoročne kot dolgoročne posledice spolne zlorabe, ki se odražajo na otrokovem čustvenem in telesnem zdravju, so izredno hude. "Najhujša stvar v življenju je, da ne moreš izbrisati svojega spomina", je reklo sedemnajstletno dekle, ki jo je oče posilil.
- Dejstvo je, da sta vsak deseti deček in vsaka četrta deklica žrtvi ene izmed oblik spolne zlorabe, preden odrasteta. Med psihičnimi bolniki je številka še višja.
- Žrtve izvirajo iz vseh socialno ekonomskih skupin. Najpogosteje gre za otroke med 6. in 12. letom, zlorabljeni pa so tudi dojenčki in malčki, pri čemer gre še posebej pogosto za incest.
- Deklice so pogosteje žrtve incesta kot dečki, v zadnjem času pa se je pokazalo, da so dečki pogosteje žrtve pedofilije, storilci si pogosto skrbno izberejo takšne, ki se lepo obnašajo in so diskretni.
- Deklica ni izpostavljena zlorabi zaradi zunanega videza ali izzivalnega ali uporniškega vedenja. Najpogosteje ne razume takoj storilčevih namer. Čeprav se vede in govori na izzivalen način - ker se je pač naučila izražati svoja občutja na ta način - je ne smemo nikoli kriviti.

Zakaj otrok ne pove, da je zlorabljan

Ko razumemo, kaj otrok prestaja s tem, ko je spolno zlorabljan, lažje razumemo, zakaj se mnogim otrokom zdi skoraj nemogoče govoriti o tem, kaj se jim je zgodilo, ali zakaj tako dolgo niso povedali, da so zlorabljeni.

Otrokovi razlogi za molk

- Majhen otrok včasih ne ve, da je zlorabljan - zlasti če storilec poskrbi za to, da ima otrok občutek, da se igrata, ali če še ne zna z besedami opisati tistega, kar se mu dogaja. Poleg tega otroci pogosto ne vedo, da imajo le oni pravico razpolagati z lastnim telesom.
- Če otrok misli, da stvari, ki skrbijo, odraslim okrog njega nič ne pomenijo, bo prepričan, da ga nihče ne bo poslušal ali resno jemal. Preprosto ne ve, kako in komu naj pove o zlorabi.
- Otrok molči zato, da ne bi prizadel staršev. Želi se izogniti stvarem, ki bi škodile dobremu imenu storilca, še zlasti, če tej osebi v družini pripisujejo veliko pomembnost. Otrok mora čutiti, da je sprejet in ljubljen ter da ga sprejema in ljubi tudi storilec, če je kdo od oseb, ki jih ima otrok rad. Zato molči, da ne bi izgubil njegove naklonjenosti.
- Otrok se boji, da bi ga kregali ali kaznovali, še zlasti če ni ubogal ali je počel kaj, česar ne bi smel.
- Otrok se sramuje tega, kar se mu je zgodilo in da ni vedel, kako naj se ubrani. Čuti se krivega, kot da je sam sodeloval pri zločinu. Ker se čuti odgovornega, pričakuje, da ga bodo kritizirali, da ga ne bodo razumeli in ga bodo zavrnilli. Lahko da se boji celo tega, da ga bodo obtožili, da je zapeljal storilca, ali da se je s tem odnosom okoriščal, če je sprejemal darila ali prijaznost.
- Otrok se čuti drugačnega - meni, da je na nek način nenormalen.
- Izgubil je vero v to, da so ga odrasli sposobni voditi.
- Če so otroka učili, da se o spolnosti ne govori, si ne upa vprašati, ali je to, kar se mu je zgodilo, sprejemljivo ali ni.
- Otroka so vzgajali tako, da verjame v avtoriteto odraslih in da se ji podreja. Storilec izrablja njegovo ubogljivost, in si s tem zagotavlja, da bo otrok molčal. Ker otrok ne ve, kakšen je svet odraslih, resno jemlje storilčeve grožnje, da se mu bo maščeval, in verjame, da jih bo uresničil, če bo spregovoril.
- Ko otrok odrašča, se primerja s predstavo, ki velja v družbi, o tem, kakšen naj bi bil idealni otrok. Deklice morajo znati ugajati, ne da bi izzivale. Deklica, ki je zlorabljana, je prepričana, da je zapeljala storilca in se čuti krivo, ker se ni branila. Morda se bo obnašala, kot da se ni nič zgodilo. Starejša dekleta se morda bojijo, kaj bo, ko bodo imele fanta in spolne odnose v prihodnosti, kar jih še spodbuja k temu, da molčijo. Fantje hočejo

biti pogumni, iznajdljivi, samostojni in zmožni skrbeti zase in ne želijo, da bi kdo vedel za njihovo nemoč, zato prikrivajo resnico.

Znaki in simptomi

Trpljenje spolno zlorabljanih otrok se najpogosteje kaže v njihovem načinu vedenja.

Znaki spolne zlorabe so - v nasprotju z znaki pri telesnem nasilju, ki so pogosto precej očitni - največkrat neopazni.

Dokazi, da je bil otrok spolno zlorabljan, v mnogih primerih izginejo v nekaj dneh, mnoge oblike spolne zlorabe (otipavanje, oralni seks) pa navadno ne pustijo vidnih znamenj na telesu.

Odrasli so odgovorni za to, da skušajo razumeti otrokove občutke in to, kar se mu dogaja.

V nadaljevanju so naštetih nekateri načini, kako lahko otroci kažejo svojo stisko. Čeprav ni nujno, da ti znaki pomenijo, da je bil otrok spolno zlorabljan in zanje obstajajo druge verjetne razlage, pa lahko kažejo na spolno zlorabo in na to, da otrok potrebuje pomoč.

Tu je nekaj znakov in simptomov, na katere moramo biti pozorni

Otrok noče biti sam z določenim članom družine;
Težave s spanjem (nočne more, močenje postelje);
motnje v prehranjevalnih navadah;
močenje postelje;
bolečine v trebuhu;
uroinfekti;
težave z iztrebljanjem (analne bradavice, pekoče bolečine, krvavenje);
nenadno poslabšanje uspeha v šoli;
skrajno introvertirano ali ekstravertirano vedenje;
poznavanje spolnosti, ki ni običajno za otrokova leta;
neobičajno koketiranje;
agresivnost;
nesposobnost zaupanja;
skrivnostnost;
odsotnost in pišmeuhovski odnos;
sumničavost;
nenehno neprikrito samozadovoljevanje;
zdi se, da je otrok srečen samo v šoli ali pri družabnih aktivnostih;

odklanjanje šolskih in družabnih aktivnosti;
beg od doma;
poskus samomora;
telesno samotrpinčenje;
nazadovanje v vedenju;
depresivnost;
zaprtost vase.

Pogostejše psihosocialne težave pri otrocih, ki so bili spolno zlorabljeni in iščejo zdravljenje

Posttravmatski stres in reakcije

- (a) Podoživljanje zlorabe - sprožilci.
- (b) Izogibanje situacijam, ki so povezane z zlorabo - motnje v spolni aktivnosti, ki povzročajo težave v zakonu.

Vedenje, s katerim otrok škoduje samemu sebi

- (a) Poskus samomora - veliko naših pacientov je ali je bilo nagnjenih k samomoru - ker so pokvarjeni, nekoristni, ali ker je bolečina prevelika.
- (b) Samoiznakaženje - je zelo pogosto psihološki problem - olajša občutek krivde in sramu.
- (c) Zloraba opojnih substanc (alkohol/droga) - izogibanje realnosti.
- (d) Motnje v prehranjevanju - preobjedanje, anoreksija pri mlajših pacientih.

Motnje v razpoloženju

- (a) Nizka stopnja samospoštovanja - občutek nevrednosti.
- (b) Občutki krivde/sramu - da so oni krivi za vse.
- (c) Jeza in zloraba zaupanja - jezni so na storilca, nase, na družbo, na družino, zlorablajo njihovo zaupanje - ker nikomur ne zaupajo.
- (d) Ranljivost - podvrženost manipulaciji.

Težave z medosebnimi odnosi

- (a) Osamitev - samozaščitno vedenje. Občutek, da so drugačni.
- (b) Negotovost/napetost zaradi strahu - ki je posledica občutka krivde/sramu, osamitve, pomanjkanja družabnih spretnosti.
- (c) Sovražna nastrojenost/nasilje - zaradi zatajevanja jeze.

- (d) Občutek neprimernosti - občutki, da jih družba zavrača.
- (e) Žalost/občutek izgube - občutek, da so izgubili otroštvo, obremenjenost s tem, kakšni bi lahko bili, če ne bi bili žrtve zlorabe.
- (f) Nezaupanje - zaupanje, ki so ga kazali do storilca, je bilo zlorabljeno, zato zdaj ne morejo nikomur zaupati.
- (g) Občutek zapuščenosti - vsi, ki bi jim morali pomagati, so jih zapustili.
- (h) Nekompetentnost - niso sposobni vzpostaviti normalnega življenja, odnosov itd.

Težave s spolnostjo

- (a) Motnje v spolnosti - spomini na preteklost, ki jih obudijo, sprožitveni dejavniki, strah pred spolnostjo, strah pred zavrnitvijo.
- (b) Žrtve posilstva - znova zlorabljeni, če so bili posiljeni, ko so starejši.
- (c) Prostitucija - zaradi nizke stopnje samospoštovanja; lahko se jim zdi, da je to edini način, da dokažejo ali znova vzpostavijo svojo moč.
- (d) Čezmerna spolna aktivnost - enak razlog.
- (e) Stiska/zmedenost v zvezi s spolno usmerjenostjo - dečki, ki so bili zlorabljeni, niso prepričani v svoj spol, enako velja za deklice, ki so jih zlorabile ženske.

Seznam posledic spolne zlorabe pri otrocih, ki so ji bili podvrženi

1. Otroka je strah, če je sam v temi, če sam spi; ima nočne more in strahove (zlasti preganjavnice, občutek, da mu nekdo grozi, da je ujet), čezmerno spanje je lahko oblika bega.
2. Strah, da bi kaj pogoltnil in se s čim davil, odpor do vode na obrazu pri kopanju ali plavanju (občutek dušenja).
3. Odtujenost od lastnega telesa - lastno telo mu ni blizu, ne zna nadzorovati govornice telesa ali skrbeti za svoje telo, ima slab izgled, mere svojega telesa skuša "uravnati" tako, da ne bi bilo videti izzivalno.
4. Bolezni; čustvena travma, ki se je še zdaleč ni rešil, lahko povzroči telesne bolezni, migreno, želodčne težave, astmo, kožne bolezni, slabo prebavo, težave s hrbtom, najpogostejše so ginekološke težave in splošne bolečine.
5. Celo poleti se obleče v veliko oblačil, nosi ohlapna oblačila, ne more se sleči, tudi ob priložnostih, ko je to normalno (pri kopanju, plavanju, spanju), zahteva skrajno zasebnost pri uporabi kopalnice.

6. Zloraba hrane/alkohola/drog; zloraba hrane se lahko kaže v anoreksiji ali bolezenski lakoti. Žrtve včasih vztrajajo v zmotnem prepričanju, da se jim ne bo treba soočiti z lastno spolnostjo, če bodo neprivlačne. To je tudi oblika samokaznovanja. Debeli otroci se s hrano tudi tolažijo, s čezmerno telesno težo pa se branijo pred občutkom, da so majhni in ranljivi. Zloraba drog ali alkohola je lahko oblika samokaznovanja, blaži preobčutljivost, je tolažilno sredstvo ali bergla, ali sredstvo, ki zamegli spomin. Ameriške statistike kažejo, da je bilo veliko ljudi, ki zlorabljajo droge ali alkohol, med otroštvom spolno zlorabljanjih.
7. Samoiznakaženje; žrtve spolnega nasilja ga včasih uporabljajo, da nadzorujejo svoje občutenje bolečine. Raje kot da jih rani storilec, se ranijo sami. To jim tudi lahko zagotavlja močne občutke olajšanja in sprostitve, po katerih hrepeni veliko žrtev. Hkrati je tudi poskus nadzora, vrsta kazni, sredstvo za izražanje jeze in dokaz, da čutijo. Kaže se tako pri otrocih kot pri odraslih. Pogostejši primeri so, da se otrok grize v ude, reže po telesu z britvijo ali nožem, se žge s cigareto, si zadaja vedno iste rane in udarja z glavo ob zid ali se tepe s kakšnim predmetom po glavi. Včasih je telesna bolečina lahko sredstvo, da se raztrese in odvrne pozornost od čustvene bolečine, ki se je bolj boji, ali pa je to lahko poskus, da pokaže drugim ravno to, kako močna je čustvena bolečina.
8. Fobije; fobije so lahko oblika samosažetja, samokaznovanja, tj.: "Nisem vreden, da bi užival življenje. Če mi ni dobro, potem tega tudi nisem zmožen".
9. Otrok čuti potrebo po tem, da je neviden, popoln ali popolnoma pokvarjen.
10. Poskusi samomora: Žrtev lahko vidi samomor kot edini izhod. Do pred nedavnim smo v tej deželi (Anglija) odrasli žrtvi nudili zelo malo pomoči na tem področju. Nekatere žrtve, ki so kazale akutne simptome spolne zlorabe, so opredelili kot duševno bolne in jih poslali k psihiatru. Ta jim ni mogel kaj prida pomagati, ker je bil njihov problem napačno razumljen, in želja po samomoru je bila po terapiji še močnejša kot pred njo. Kot so poročale žrtve, se je tipični nasvet glasil: "To je torej preteklost. Menite, da boste tudi sami zlorabljali? Ne? No, potem pa pojdite domov, posvetite se partnerju in družini ter si poiščite svojo nesrečo", iz česar se je dalo sklepati: "Mislim, da mi kradete čas in zganjate veliko hrupa za nič". S tem ko je žrtev izgubila svoje zadnje upanje, da bo našla pomoč in razumevanje, se ji je samomor lahko zdel edini način, da ustavi bolečino. To še zlasti velja za tiste osebe, ki so se dolgo časa borile s simptomi in čutijo, da je to zgubljena bitka.
11. Depresija; Žrtve so depresivne, ker so prepričane, da se ne bodo nikoli spremenile, da se njihovo okolje/sorodniki ne bodo nikoli spremenili, da

so tako slabe in umazane, da ne sodijo med "dobre" ljudi, da jih nihče ne razume itd. Če se žrtev ne spominja zlorabe, je depresivna zato, ker ni logičnega razloga za simptome, ki jih ima. Pri tem naj povemo, da mnoge žrtve ne povezujejo simptomov, ki jih imajo, z zlorabo, ki so jo doživele, celo če se je spominjajo.

12. Težave, povezane z jezo; Nesposobnost prepoznati, občutiti ali izražati jezo, strah, pred dejanskim in namišljenim besom, nenehna jeza, močna sovražnost do vseh, ki so istega spola ali etnične pripadnosti kot storilec.
13. Razosebljenje (depersonalizacija), zapadanje v šok, otopelost v krizi; Stresna situacija pride zmeraj takrat, ko je žrtev v krizi; psihična otopelost, telesna bolečina ali otopelost povezana z določenim spominom, čustvom (npr. jezo), ali situacijo (npr. povezano s spolnostjo).
14. Tog nadzor nad lastnim miselnim procesom, pomanjkanje občutka za humor ali skrajna resnoba.
15. Pri otrocih skrivanje in potikanje po stanovanju, ždenje v kotih (vedenje, ki kaže, da otrok išče varnost); pri odraslih pa živčni strah pred tem, da bi jih kdo opazoval ali presenetil, občutek, da jih nekdo opazuje, živčni odzivi, trzanje.
16. Nezmožnost zaupanja: Če je zaupanje v odraslega, ki ga je otrok spoštoval in mu zaupal, še zlasti, če gre za roditelja, zlorabljeno v zgodnjem otroštvu, se otrok kmalu nauči, da nikomur ne more zaupati. Žrtve pogosto uničujejo prijateljstva in s tem ranijo same sebe, še preden bi jih lahko ranil kdo drug, ker se nezavedno odzivajo na strah, da jih bodo drugi pustili na cedilu. To pogosto naredijo tako, da prijatelju nastavijo kak nerealen preizkus zaupanja in ko ta na preizkusu "pade", postane prepričanje žrtve, da ne gre nikomur zaupati, še trdnejše. Od tod občutek, da je bolje ostati za čustvenim zidom. Veliko žrtev verjame, da jih drugi ljudje ne bodo sprejeli, če bodo vedeli za zlorabo. Čeprav večina žrtev vpije po ljubezni in naklonjenosti, jih njihov strah in zmotno prepričanje držita ujete v samih sebi.
17. Zelo tvegana početja (izzivanje usode) ali nesposobnost tvegati.
18. Motnje v postavljanju meja, v nadzoru, moči, zamejevanju osebnega prostora; strah pred izgubo nadzora, obsedenost, pretirane oblike vedenja (poskusi nadzorovati nepomembne stvari, samo da bi nekaj nadzorovali).
19. Krivda, sram, nizka mera samospoštovanja, občutek ničvrednosti, visoko cenijo majhne usluge drugih.
20. Otroek prevzame vlogo žrtve, zlasti v spolnosti (potem ko so ga mučili drugi, zdaj muči samega sebe), nima občutka za lastno moč ali pravice,

ne zna reči ne, ima odnose z veliko starejšimi ljudmi (s tem začne v adolescenci).

21. Čuti zahtevo po tem, da "ugodi in je ljubljen", pri čemer nagonsko ve, kaj druga oseba potrebuje ali zahteva. Odnosi so zanj velika razprodaja (ljubezen so mu vzeli, ni je sam dal).
22. Težave v zvezi s strahom pred zapuščenostjo.
23. Otrok zanika obstoj določenega obdobja svojega otroštva (zlasti med 1 in 12 letom) ali obstoj določene osebe ali kraja.
24. Otrok ima občutek, da nosi težko skrivnost, čuti nujno, da bi jo komu zaupal, čuti strah pred tem, da bi jo razkril, prepričan je, da ga nihče ne bo poslušal, na splošno je skrivnosten, čuti se zaznamovanega (s "škrlatnim znamenjem", ki pomeni prešuštvo).
25. Čuti se norega, drugačnega, kot da je sam neresničen, drugi ljudje pa resnični, ali obratno, ustvarja si imaginarne svetove, odnose ali identitete (to zlasti velja za ženske: želijo si, da bi bile moški, tj. ne žrtev).
26. "Flashbacki": se lahko pojavijo v obliki hitrih vizualnih podob v žrtvinih mislih, kot nekakšni diapozitivi v primerjavi s filmom, ali v obliki občutkov (čustvenih ali telesnih). To se pogosto zgodi med spolnim odnosom, lahko pa tudi med vsakodnevnimi aktivnostmi (sproži jih kaj, kar je povezano z zlorabo), ali morda ob tem ko preberejo ali slišijo izpoved kake druge žrtve. Flashbacki so delci podob zlorabe in pomenijo pot do celotnega spomina na te dogodke.
27. Zavračanje, žrtev se sploh ne zaveda, kaj se ji je zgodilo, taji vse spomine, se pretvarja, minimalizira (saj ni bilo tako hudo), sanja in se spominja (morda si vse le domošljam); močan, globok, "nepriimeren" odziv na določeno osebo, kraj ali dogodek, nenadni prebliski pri čutenju s čutili (določena svetloba, kraj, telesni občutki), ne da bi vedeli, kaj pomenijo, spominjajo se okolja, ne pa tudi dogodka.
28. Približno 2/3 žrtev je spolno zavrtih, ostale pa so pogosto promiskuitetne. Težave s spolnostjo, spolnost je "umazana", dopor do tega, da bi se jih kdo dotikal, še zlasti med ginekološkimi pregledi; močan odpor do določenih spolnih pozicij (ali močna potreba po njih); občutek imajo, da jih je lastno telo prevaralo; težave imajo z usklajevanjem spolnosti in čustev, pomešajo ali ne znajo umestiti naklonjenosti, spolnosti, dominiranja, agresije ali nasilja; v areni spolnosti težijo k moči, ki je dejansko spolno izživljanje (zlorabljanje drugih, to počnejo še zlasti moški); čezmerno so izzivalni ali asekualni; pri spolnosti morajo biti agresorji; so neosebni, se spuščajo v promiskuitetne spolne odnose z naključnimi znanci in niso sposobni imeti intimnega razmerja (konflikt med spolnostjo in skrbjo za drugega človeka). Ukvarjajo se s prostitucijo, javnim

slačenjem, so "seks-simboli", pornozvezde, spolno se izživljajo, da bi zadovoljili jezo ali potrebo po maščevanju; "Seksokolizem". Izogibanje odgovornosti, otopelost, jokanje po orgazmu, vsa zapeljevanja se jim zdijo nasilna, pomembne odnose zreducirajo na spolnost. Erotični odziv na zlorabo jeze, spolne fantazije o dominiranju ali posilstvu (opomba: homoseksualnost ni posledica zlorabe), mnogo žrtev pomanjkljivo pozna spolnost in niso pravilno informirane o delovanju svojega telesa in spolnih organov.

29. Ambivalentnost ali močno konfliktni odnosi (intimnost predstavlja težavo, kar izvira iz motenj zaradi incesta).
30. Žrtev se izogiba ogledalom (povezano z nevidnostjo, sramom, težavami s samospoštovanjem, ne zaupajo lastnemu dojetju svojega telesa).
31. Želja po spremembi imena (da bi se odtegnili od storilca ali da bi dobili nadzor nad sabo tako, da se samooznačijo).
32. Omejeno sprejemanje sreče, dejansko skrivanje pred srečo (sreča je opoteča).
33. Odpor do tega, da bi povzročal hrup (tudi med spolnim odnosom, ali ko gre za jok, smeh, ali druge telesne funkcije), pretiran nadzor nad besedami, tiho gorjčenje, še zlasti ko si želi, da bi jih kdo slišal.
34. Kraja (odrasli), kraja in požiganje (otroci).
35. Večkratna osebnost.
36. Nezadostno ali pretirano nadzorovanje čustev; za žrtve, ki ne nadzorujejo ustrezno svojih čustev, je značilno, da hitro pretirano reagirajo, padejo v jok, imajo izbruhe jeze, vznemirjeno hodijo sem ter tja, se preglasno smeji in so na splošno videti zahtevne in zamerljive. Takšno vedenje jim začasno lahko nudi tolažbo, ker z njim pritegnejo pozornost, vendar je ta kratkotrajna, ker gre običajno za negativno pozornost. Žrtve pa negativne odzive ljudi le redko povežejo s svojim vedenjem. Njihovo neprimerno vedenje je zanje postalo druga koža, za katero se jim zdi, da jim je prav. Nekateri žrtve pa se pretirano nadzorujejo, da so skoraj kot roboti. Nekaterih je groza lastnega strahu in so prepričane, da bodo izgubile nadzor nad sabo in se vdale slepemu besu (ki se ga tako bojijo), če bodo pokazale kakršno koli močno čustvo. V drugih primerih otrokov pretirani samonadzor izvira iz napačnega prepričanja iz otroštva, da bo tem bolj neopazen, čim manj čustev bo pokazal, s tem pa lahko upa na to, da se bo izognil ponovni zlorabi. Nekateri otroci so se naučili, da nimajo pravice do čustev, in se ne znajo jokati, smejati, pritoževati, ali že samo izraziti pravice do čustev, in se ne znajo jokati, smejati, pritoževati, ali že samo izraziti mnenje. Starši ali skrbniki so morda iz teh otrok že zelo zgodaj izbili vsako čustvo. Te žrtve pogosto zgradijo okrog svojih občut-

kov neviden zid, ki jim zagotavlja, da nihče nikoli ne bo videl, koliko so pretrpeli in nihče ne bo prišel noter, da bi jih ponovno prizadel.

37. Napadi panike; Napadi panike lahko vključujejo naslednje simptome: težave z dihanjem, grlo se zapre, srce divje bije, vid se spremeni, otrok se začne potiti, tresti, čuti navzejo, potrebo po begu, čuti, da je zgubil samonadzor, čuti se ujetega, čuti potrebo po tem, da bi zakričal, zdi se mu, da bo zgubil zavest, da mu bo telo eksplodiralo in strah ga je, da se mu bo zmešalo. Napad panike v polnem zamahu ga lahko zelo prestraši. Sproži ga kaka misel ali dejanje, ki žrtev spomni na zlorabo v otroštvu. Večino časa žrtev niti najmanj ne ve, kaj je sprožilo napad. Veliko ljudi, ki se še ne spomnijo zlorabe in jih zajame napad panike so, razumljivo, zelo zbegani glede vzroka. Zdi se, kot bi napadi panike prihajali od nikoder, v resnici pa zanje vedno obstaja vzrok, sprožilec.
38. Nezmožnost dotikati se drugih ljudi ali sprejeti dotik; To težavo lahko sprožijo občutki umazanosti (otrokov strah, da bo druga oseba nekako začutila, da je bil zlorabljan in ga bo zavrnila), strah pred tem, da bo okužil druge (neracionalno razmišljanje, ki izvira iz otrokovega občutka, da je umazan in slab), nizka mera samospoštovanja (nevednost, samokaznovanje), in strah, da bo nekako tvegal ponovno zlorabo, če bo dovolil telesni dotik (izguba nadzora, prepuščenost drugim na milost in nemilost). Dotik lahko zopet obudi spomin na neprostovoljne dotike iz otroštva in povzroči občutek sramu in gnusa do samega sebe. Strah pred svojo spolnostjo.

Obrambni mehanizmi

Kako otrok ravna z občutkom strahu

POTLAČITEV

MOTIVIRANO POZABLJANJE

Žrtev odriva grozeče spomine v nezavedno - ta mehanizem običajno uporablja v kombinaciji z drugimi, hkrati pa je to eden prvih, ki ga navadno uporabi.

PREMESTITEV

Otrok si za izražanje občutij izbere nadomestni objekt, ker jih ne more usmeriti v osebo, ki je njihov resnični vzrok.

ZANIKANJE

Otrok noče sprejeti določenih vidikov resničnosti, ker so preveč boleči. Zanihanje je glavni dejavnik obrambe pri spolni zlorabi.

"Slon" v dnevni sobi, ki je tako velik, da ga vsi vidijo, pa ga nihče ne omeni ali izzove, čeprav se vsi spotikajo obenj; otrok mora razumeti in se začeti zavedati prisotnosti "slona", drugače se bo večno spotikal obenj v svoji hiši in v hišah drugih ljudi.

RACIONALIZACIJA

Otrok poišče sprejemljiv izgovor za nekaj, kar ni sprejemljivo. "Zgodba, ki zakrije resnico" in ohranja pozitivno samopodobo ali podobo ljubljene osebe.

SUBLIMACIJA

Otrok si poišče nadomestno aktivnost, da bi lahko izrazil kak nesprejemljiv nagib.

IDENTIFIKACIJA

Otrok sprejme v svoj jaz nekaj zunanjega - običajno drugo osebo - in se začne obnašati, misliti in čutiti kot bi bil tista oseba.

PROJEKCIJA

Otrok pripisuje lastna neželjena občutja in značilnosti komu drugemu. Nasprotno identifikaciji.

REGRESIJA

Vrnitev k manj zrelemu vedenju.

IZOLACIJA

Ločevanje misli in čustev, ki navadno spadajo skupaj.

Primer: otrok mirno in klinično govori o zelo travmatični izkušnji, ne da bi pokazal čustva.

RAZCEPITEV

Otrok loči ali odcepi en del svoje osebnosti od ostalih.

To je učinkovita metoda za zmanjševanje učinkov travme in bolečine, pa tudi ponižanja.

Če se otrok ne more znebiti svojega telesa, se bo znebil vsaj svojih čustev (to lahko primerjamo s "tehniki preživetja pri žrtvah holokavsta").

"Uiti iz sebe".

Ustvariti novo osebnost.

Otrok se "odmakne nekam, kjer je varneje" ali prevzame vlogo opazovalca.

Razcepitev je lahko tako uspešna, da otrok resnično verjame, da žrtev nasilja ni bil on, pač pa nekdo drug.

To bi najbolje opisali kot interakcijo med dvema možganskima poloblama:

logiko nadzira ena stran, ustvarjalnost pa druga.

Med obdobji močne travme si "logična stran" možganov prizadeva, da bi odkrila smisel dogodkov. Tu naleti na brezizhodnost, je nemočna.

Logična stran sprašuje "ustvarjalno", kaj naj storita.

Ustvarjalna stran ukaže - "delajva se, kot da se ni nič zgodilo" ter tako ustvari razcepitev in varno zavetje.

Če se to dogaja pogosto, postane takšen odziv avtomatičen.

Finklehor

Finklehor analizira specifične posledice, ki jih pusti spolna zloraba pri otroku, ter z njimi povezane otrokove potrebe, ki jih mora terapija zadovoljiti. Te potrebe pridejo v poštev pri adolescentih in odraslih preživelih in jih moramo pri obojih uporabljati na enak način.

1. Otrok se lahko čuti prevaranega - izdali so ga oče, mati, družina ali prijatelji.

TERAPIJA MORA POVRNITI ŽRTVINO ZAUPANJE V LJUDI

2. Žrtev je stigmatizirana, čuti se drugačno in oblikuje negativno samopodobo ter na negativne načine komunicira z drugimi.
 - "Zakaj jaz?" - "Kaj sem storila?" - žrtev se čuti krivo, ker ni ustavila zlorabe, še bolj pa, če jo je odkrila drugim. Povsem očitno je, da je zgubila samospoštovanje, kar je zanjo zelo škodljivo.
 - Pomembno je, da otroku, mladoletniku oziroma odraslemu povemo, da ni kriv in pomembno je, da v to verjame. Da je prav storil, ko je povedal, kaj se mu dogaja (če je), oziroma, da mu pomagamo, da razume, zakaj tega nikoli ni nikomur povedal.
 - Da ni odgovoren za to, kar se zaradi tega dogaja z njegovo družino (oziroma se ji je dogodilo) in da ima pravico do zaščite.

S TERAPIJO MORA ŽRTEV PONOVRNO DOBITI OBCUTEK, DA JE "NORMALNA"

- Zaradi nemoči je izgubila nadzor nad svojim telesom in nad svojim življenjem.
- Medtem ko nekatere žrtve ostanejo pasivne in kot okamenele, druge pokažejo vso svojo moč in se začnejo nasilno obnašati do drugih otrok ali kazati svojo moč na drug način tako v adolescenci kot v odrasli dobi.

S TERAPIJO SE MORA POVEČATI ŽRTVIN OBCUTEK ZA SAMO-NADZOR

- Otrok je bil žrtev spolne travme. Lahko se čuti umazanega ali pa kaže simptome pogojenega strahu pred spolnostjo, ali pa se lahko sooča (ali se je soočal) s spolnostjo na neprimeren način.
- Močna posledica so neurejeni medosebni odnosi in neprimerno izkazovanje ljubezni in naklonjenosti. Žrtev lahko skriva vsa čustva in nazadnje postane povsem hladna in brezčutna.

TERAPIJA MORA ŽRTVI VRNITI ZMOŽNOST ČUTENJA TER IZRAŽANJA IN OBVLADOVANJA OBČUTKOV JEZE, STRAHU, GNUSA IN ŽALOSTI, IN JI S TEM OMOGOČITI VZPOSTAVLJANJE "NORMALNIH" MEDOSEBNIH ODNOSOV, KI VKLJUČUJEJO MEDSEBOJNO SODELOVANJE IN SKRIB ZA DRUGEGA.

Kako se spoprijeti z občutkom izgube

Ljudje, ki so bili spolno zlorabljeni, trpijo za enakimi simptomi kot tisti, ki žalujejo za bližnjim umrlim:

- izguba zaupanja,
- občutek, da so izgubili otroštvo,
- izguba identitete,
- izguba samospoštovanja,
- izguba roditelja (roditeljev)
- izguba doma,
- žrtev ne spozna več same sebe.

STOPNJE OBŽALOVANJA

Šok/zanikanje:

Žrtev je otopela; ne more verjeti, da je to, kar se ji je zgodilo, res; išče osebo, ki jo je izgubila; povsod vidi izgubljeno osebo; ne more spati, zgubi identiteto, ne more se znajti v času in prostoru; posveča se aktivnostim brez cilja; nemirna je, čezmerna aktivnost se izmenjuje z apatijo; klovnovsko obnašanje.

Jeza/krivda:

Žrtev dvomi o sami sebi, se pogloblja vase, se po krivem obdolžuje, je ogorčena, razdražljiva, besna, fantazira o nasilnem maščevanju, je izjemno ambivalentna - nevarno niha od ljubezni do sovraštva, ne more se "držati" dobrih občutkov, počuti se nevredno, obdolžuje sebe in druge.

Žalost/depresija:

Žrtev ima občutek, da so jo vsi zapustili, zagrenjena je, izčrpana, v svoji notranjosti čuti mrz, pogosto joka, čuti, da se je "preselila" v svoje otroštvo, čuti nemoč, zmanjša se ji občutek za razločevanje barv, vonjev, okusov, zvokov in dotika. Negotova je pri precejevanju prostorskih in časovnih

razdalj ter hitrosti. Pomanjkljivo skrbi zase. Ni pozorna na pomembne stvari, na pogled je "siva", njeno splošno zdravstveno stanje je slabo, nagnjena je k izpostavljanju nesrečam, trpi za psihosomatskimi boleznimi, ponoči jo tlači mora, nevarno izgubi zaupanje v ljudi.

Sprejetje/pomiritev:

Žrtvi se povrne občutek za vonj, vid, sluh, okus in dotik, povrne se ji življenjska energija, vse bolj se začne zavedati sveta okrog sebe. Izgubljeno osebo vidi bolj realistično - spomni se tako njenih dobrih kot slabih lastnosti. Občasno ima "dober dan", ko začne spet povezovati niti svojega življenja. Zmožna se je smejati, rada ima sonce in rast, občutke toplote in hvaležnosti do tistih, ki so jo podpirali in skrbeli zanjo. Še vedno nosi v sebi kakšno zaplato žalosti in negotovosti.

Ponovna navezava:

Žrtev se začne zavedati drugih ljudi, doživlja občutek toplote kot odziv na naklonjenost in prijaznost, občutek ima, da prihaja nazaj v življenje, občutek zaupanja postaja vse močnejši, poveča se njeno samozaupanje, zmožna se je znova vključevati v skupine, čuti se svobodno, spet čuti, da ima energijo, povrne se ji občutek lastne vrednosti.

Spolno zlorabljeni otroci

Skrivnost je razkrita

Za otroka, ki je zbral pogum in razkril svojo skrivnost, to razkritje prinese s seboj obdobje, v katerem je deležen intenzivne, nedobrodošle pozornosti.

Noben otrok ne more predvideti kompleksnosti intervencije od zunaj.

Tuje osebe, ki ga sprašujejo, pregledujejo in načrtujejo njegovo prihodnost, zelo vznemirijo njegovo življenje.

Otroci ne morejo objektivno presojati; postanejo prizadeti in zmedeni; vse, kar so hoteli, je bilo le, da bi se zloraba prenehala.

Zelo pogosto si želijo, da bi svojo skrivnost raje zamolčali.

Prvi dve najpomembnejši zagotovili otroku morata biti:

- da je zelo pogumen, ker je povedal resnico, in da je prav storil, ko jo je povedal in
- da ni kriv za zlorabo.

Težko je verjeti, kako velikemu številu otrok tega nihče ne pove.

V obdobju, ki neposredno sledi odkritju resnice, bo otrok verjetno bolj tesnoben zaradi novih dogodkov, kot zaradi dejanske zlorabe.

Njegovi bližnji mu pogosto lahko nudijo pomoč le do neke mere, ker so vsi z njim vred preveč prizadeti in skušajo drug drugega pa tudi same sebe zaščititi pred nadaljnimi bolečinami.

1. faza

Otopelost in šok zaradi razkritja resnice.

Otrok se lahko počuti kot mesečnik, v počasnem posnetku v svetu, ki drvi mimo.

Razum se odklopi pred grozoto dogodkov in začne spet delovati, ko se otrok čuti dovolj varnega, da pokaže svoje občutke.

Prav lahko se zgodi, da se otrok začne obnašati preotročje za svoja leta in je treba zanj skrbeti kot za mlajšega otroka.

Pustite mu, da se z življenjem spoprime v lastnem ritmu in mu dajte čas in prostor, da preživi fazo zanikanja, s tem ko se v svoji notranjosti vse bolj zaveda bolečega spomina.

Akutna razdražljivost oznani drugo fazo, za katero so značilni občutki izgube in obžalovanja.

2. faza

Jeza bo postopoma začela prihajati na dan. To je lahko težavno obdobje z napadi jeze in izbruhi besa, ki se izmenjujejo z občutki krivde.

Obstaja nevarnost, da otrok prepogosto zapada nazaj v zanikanje dogodka, zaradi česar ima občutek neresničnosti hkrati pa ima občutek, da je le vprašanje časa, kdaj bo njegova jeza eksplodirala.

Jeza je znak resničnega napredka, vendar pa bodo otroka navdajali zgoraj opisani občutki in bo čutil potrebo po zagotovilu, da je normalno, da je jezen.

3. faza

Otrok z jokom izraža žalost in mu moramo pustiti, da joka. Ni koristno, da ga "rešimo" tako, da skušamo čim hitreje ustaviti jok. Najbolj ga podpremo s tem, če razumemo in sprejmemo njegovo pravico do joka.

Otrokova depresivnost je huda stvar tako zanj kot za tiste, ki zanj skrbijo. Lahko se je hitro nalezemo in postanemo še sami potrti.

Najbolje je, da otroku nudimo razne oporne točke, strukturo, kajti zaradi depresivnosti se čuti neresničnega in izključenega iz vsakdanjega življenja. Otrok mora čutiti, da ga podpiramo.

4. faza

Sprejetje je občutek pustosti in praznine, ki lahko traja zelo dolgo. Občasno bo otrok še izbruhnil v jezo, nato pa se bo vanj spet naselila depresija.

Čas, ki poteče od sprejetja do pomiritve, je odvisen od posameznega otroka; zaupati moramo njegovemu ritmu.

5. faza

Faza pomiritve končno prinese nekaj svetlobe in toplote.

V tej fazi se znova pojavita rast in upanje.

Kaj moramo povedati otroku

Našteti je šest ključnih točk, ki so lahko koristne:

1. Tvoje telo pripada tebi; tvoj razum in tvoje misli pripadajo tebi - in prav nikomur drugemu.
2. Ti imaš enake pravice kot vsi ljudje in te pravice mora vsakdo spoštovati.
3. Pravico imaš, da rečeš ne, da postavljaš meje, da odkloniš vse, kar ti ne ugaja.
4. Zaupaj svoji intuiciji. Pravico se imaš zaščititi in prositi za pomoč.
5. Ni je skrivnosti, ki je ne bi smel deliti s tistimi, ki jim zaupaš. Povej jim, kaj se ti je zgodilo, Pravico imaš govoriti o tem, kar te teži.
6. Bodi blizu tistim, na katere se lahko zanesesh.

Te ključne točke lahko zmanjšajo tveganje in možnost zlorabe. Odrasli pa mora pokazati, da res verjame v ta načela, tako da se tudi sam v svojem življenju ravna po njih.

Starši naj si kljub temu zapomnijo:

- Čim mlajši je otrok, tem bolj je odvisen od zaščite svojih staršev.
- Tudi najbolje informiran otrok, ne glede na to, koliko je samostojen in zmožen braniti se, ne more biti popolnoma varen.
- Tudi starši, ki se popolnoma zavedajo potencialnih nevarnosti, morda ne vidijo, kaj se dogaja.

Niti prizadeti otrok, niti prevarani starši ne smejo dopustiti, da bi jih občutki nekompetentnosti in krivde ovirali pri iskanju pomoči in prizadevanjih, da bi čim prej zaustavili zlorabo.

Nekaj točk v razmislek tistim, ki neposredno delajo z otroki, ki so preživeli spolno zlorabo

- VEDNO SE RAVNAJTE PO OTROKOVEM TEMPJU.
- SKUŠAJTE SE DOBRO ZAVEDATI ŽELJE PO "REŠEVANJU" - KOGA BI RADI REŠILI?
- PUSTITE JIM, NAJ ČUTIJO - TE PRILOŽNOSTI JIM NE NUDI VSAKDO.
- NIMATE ČAROBNE PALIČICE IN NE MORETE DELATI ČUDEŽEV, ZATO NIKOLI NE OBLJUBLJAJTE NEMOGOČIH STVARI.
- ČASA SE NE DA ZAVRTETI NAZAJ.
- ČE UPORABLJATE TERAPEVTSKE TEHNIKE KOT SO RISANJE, PISANJE, IGRALNA TERAPIJA IN PODOBNO, POSKRIBITE ZA TO, DA BO OTROK POZNAL NJIHOV NAMEN.
- NAPRAVITE POGODBO, DOLOČITE OSNOVNA PRAVILA, RAZJASNITE STVARI OKROG STOPNJE ZAUPNOSTI.
- DOLOČITE NAMEN VAJINEGA ODNOSA:
PREISKOVALEN?
TERAPEVTSKI?
DIAGNOSTIČEN?
- NAJPOMEMBNEJŠA JE OTROKOVA ZGODBA - KAKO JE ON OBČUTIL STVARI.
- OCENITE DOGODKE - SAJ STE JIH SLIŠALI IN STE RAZUMELI ZA KAJ GRE.
- VEDNO BERITE MED VRSTICAMI IN SKUŠAJTE SLIŠATI TISTO, ČESAR VAM OTROK NE POVE.
- BODITE POSEBEJ POZORNI NA TO, KAKO MU ZASTAVLJATE VPRAŠANJA, OTROK NAMREČ POGOSTO PREDPOSTAVLJA, DA VAM JE ODGOVOR ŽE ZNAN IN SE NE TRUDI ODGOVORITI.
- BODITE POZORNI NA RETORIČNA VPRAŠANJA - VPRAŠANJA, KI JIH POSTAVIMO ZARADI DRAMATIČNEGA UČINKA IN NE KER BI HOTELI DOGOVOR - NPR. "KOGA PA BRIGA?", S ČIMER SUGERIRAMO ODGOVOR: NIKOGAR NE BRIGA.
- SPOŠTUJTE VSE, KAR NARIŠE, NAPIŠE ALI KAKO DRUGAČE IZRAZI V ZVEZI Z DOGODKOM IN GA VPRAŠAJTE, ALI VAM DOVOLJ, DA TA MATERIAL UPORABITE PRI TERAPIJI.
- NENEHNO PREVERJAJTE, KAKO NAPREDUJE IN NA ČEM BI RAD DELAL VNAPREJ.
- KO GA SPRAŠUJETE, PREVERITE, KAJ POMENI, KADAR ODGOVORI Z "NE VEM". ALI TO RES POMENI, DA NE VE ODGOVORA, ALI PA MORDA POMENI: "VEM TODA ZDAJLE RAJE NE BI POVEDAL" - SPODBUJAJTE GA, NAJ VAM V TAKIH PRIMERIH RAJE ODGOVORI SLEDNJE.

- KO ZAKLJUČUJETE POSAMEZNI OBISK, ŠE ENKRAT PREGLEJTE POSAMEZNE UGOTOVITVE. ZAPUSTITE OTROKA "V ENEM KOSU".

Premislite o lastnem odnosu

Pri delu s spolno zlorabljenimi otroki se tudi sami soočamo s predsodki glede zlorabe, z lastno filozofijo ali vero in z lastnim odnosom do dobrega in zla.

Z namenom, da bi bolj učinkovito opravljali svoje delo, si moramo biti na jasnem o svojih pogledih, da jih ne bi nenamerno vsiljevali svojim klientom.

Raziščite svojo zgodovino in strahove v zvezi s spolno zlorabo

Če ste bili sami spolno zlorabljeni, se prepričajte, da ste svoje težave rešili dovolj dobro, da lahko nudite pomoč svojim klientom, ne da bi pri tem mešali svoje probleme z njihovimi.

Če kot otrok niste bili spolno zlorabljeni, premislite o tistih izkušnjah v vaši preteklosti, ki so bile temu najbližje.

Le malo nas je bilo tako srečnih in smo se prebili skozi otroštvo brez kakršnekoli negativne izkušnje.

Raziščite zaprtost, odtujenost v vaši družini, čustveno in fizično zlorabo, druge oblike "izdajstva" v otroštvu, primere posilstva ali zlorabe s strani odraslih.

Vaši odzivi in občutki ob teh izkušnjah tvorijo osnovo za razumevanje klienta.

Skrbite zase

Delo z otroki, ki so bili spolno zlorabljeni, ni lahko.

Težko je poslušati pripovedovanja, deliti bolečino in nositi odgovornost pomoči.

Zato morate poskrbeti zase, vendar na uravnotežen, ne pa na tako ali drugače ekstremen način, na primer:

- da se zaščitite do te mere, da vas preprosto "ni tam" za svojega klienta; ali
- da kot goba vsrkate vso bolečino, kar vas pripelje do zasičenosti in hitrega zloma.

Pomembno je, da ste obenem odprti in zaščiteni. To je tisto, kar želite svojim klientom in kar potrebujete tudi sami.

SPOLNOST, AIDS, LJUBEZEN

Magda Marcuš, Tatjana Ažman

Avtorici seminarske naloge sva se 17.11.1994 udeležili seminarja "Metodika spolne vzgoje" v Mariboru. Vodila ga je gospa Marija Hajdinjak. Ob njenem predavanju in razgovorih se nama je porodila ideja, da bi nekaj znanja prenesli naprej, na dijake. Dodatna spodbuda pa nama je bilo dejstvo, da se v družinah dijakinj zelo malo pogovarjajo o spolnosti in ljubezni. Ker se je bližal 1.12., dan boja proti aidsu, sva se odločili, da ob tej priložnosti spodbujava dijake, da izvejo čimveč o bolezni aids in o zaščiti pred njim.

Namen najine akcije je bil dvojen:

1. Prenesti podatke, informacije in znanje o bolezni Aids, o drugih spolno nalezljivih boleznih, kontracepciji in zdravi spolnosti, povezani z ljubeznijo.
2. Razrahljati tabuje v pogovorih o temi spolnosti, najprej pri sebi, potem pa v delovnem okolju med kolegi, vodstvom in dijaki.

Želeli sva, da se dijaki ne bi vključili v dogajanje le tako, da bi poslušali in se seznanili s podatki, temveč da bi si te tudi vzeli k srcu, jih premleli in začutili ter se z njimi ukvarjali in jih v prihodnje znali uporabljati. K sodelovanju sva povabili dijake vseh oddelkov.

Za pisanje povzetkov, navodil, naštevanje pravic okuženih z virusom HIV itd. pa sva angažirali dekleta na svojih oddelkih. Iz različnih knjig so prepisala tudi precej misli in verzov na temo ljubezni.

Priredili in skrajšali sva anketni vprašalnik "Spolnost med mladimi", ki sta ga sestavila dijaka Srednje elektro šole in nama ga je njuna mentorica ga. Breda Kecur prijazno odstopila.

Anketni vprašalnik je izpolnilo 220 dijakinj in dijakov. Na ta način sva jih zajeli veliko večino in jih tako obvestili, da se nekaj pripravlja.

Pri izpeljavi in obdelavi ankete so sodelovala dekleta najinih oddelkov. Pripravile so tudi zgibanke o uporabi kondoma (zlaganje, razrez). Dijaki iz računalniškega krožka so s pomočjo računalnika prepisali najbolj zanimive tekste o Aidsu in napisali tudi rezultate ankete.

Dijakinje so v knjižnici poiskale knjige na temo spolnosti, ljubezni, zdravja, aids-a in jih razstavile v vitrini domske avle.

Z dr. Evito Leskovšek z Inštituta za varovanje zdravja sva se dogovorili za vzorčni (brezplačni kondomi) in propagandni material (plakati, brošure, knjižnice). Zavod za zdravstveno varstvo pa je prispeval plakate, knjižnice ter brošure o pravilni uporabi kondoma ter tudi rdeče pentlje - priponke kot znak osveščenosti glede bolezni aids.

Časa je bilo res malo, priprave pa so se izkazale za zelo zahtevne, saj so terjale veliko koordinacije tako med nama kot tudi med nama in dijaki. V veliko spodbudo nama je bil njihov resen odnos, pripravljenost sodelovati in prispevati svoj delež.

Pri učenkah drugega letnika sva začutili posebno veliko odzivnost, zato sva jih na predvečer 1.12. povabili k zaključnim pripravam. Te so obsegale: urejanje vitrin, oglasnih desk, sten v avli doma in klubski sobi ter pripravo stojnic. Z dekleti, ki so delale na stojnici, sva se dogovorili o poteku dela.

Vsi sodelujoči smo imeli pripeto rdečo pentljo. Stojnico smo postavili v avli doma. Na stojnici so dekleta delila propagandni material. (Ne okuži se zaradi nevednosti, naslove svetovalnic za pomoč mladostnikom v stiski, navodila za uporabo kondomov in kondome).

Hkrati so dekleta izpeljala tudi drugo anonimno anketiranje dijakov (90 anket) o tem, koliko vedo o aidsu. anketo sva povzeli po prof. Mariji Hajdinjak. Te ankete sva samo pregledali, zaenkrat pa jih statistično še nisva obdelali.

Čez dan so tekle projekcije filmov: Alison, Aids pod drobnogledom, Strah pred Aidsom, zvečer pa še ljubezenski film Ples teles.

Meniva, da so mladi akcijo sprejeli zelo zrelo, saj naslednji dan kljub bojazni nekaterih (odraslih) ni bilo nikjer opaziti zavrženih kondomov - bodisi napihnjenih ali polnih vode.

Veliki zaključek je bila okrogla miza z naslovom Strah pred aidsom. Želeli sva poudariti, da je to problem vseh nas. Prišlo je trideset dijakinj in dijakov, predvsem iz višjih letnikov. Najprej sva jim predstavili rezultate ankete. Ti so pokazali, da so si dekleta in fantje različni v doživljanju spolnosti in v tem, zakaj bi začeli s spolnimi odnosi; dejstvo je, da bi s spolnimi odnosi iz ljubezni začelo 75% deklet in 47% fantov; pri fantih je užitek pomembna motivacija (34%). V zvezi s tem sva poudarili, da se morajo med seboj veliko pogovarjati, da bi dosegli za oba partnerja sprejemljiv dogovor o prvih spolnih odnosih.

Spolne odnose je imelo med anketiranimi že 52% fantov in 34% deklet, kar pomeni, da so teme, ki zadevajo kontracepcijo, spolne bolezni in aids za mlade zelo aktualne.

Pretežno enak odstotek mladih začne s spolnimi odnosi pri 14, 15, 16 in 17 letih, zato je pomembno, da so obveščeni, osveščeni ter pravočasno oboroženi z znanjem o spolnosti.

25% fantov in 12% deklet pogosto menja partnerja, kar pomeni, da morajo biti še bolj previdni pri zaščiti.

Pomembna je razlika, koliko mladih se je pri spolnih odnosih pripravljeno zaščititi (90% fantov in 93% deklet), koliko pa se jih dejansko ne zaščiti (23% fantov in 25% deklet - glej prilogo).

Potem sva izvedli interakcijsko vajo "Zgodbo o Dušanu in Tatjani". Da bi vajo lahko odigrali, sva za sodelovanje poprosili dva prostovoljca (dekle in fanta). Javila sta se dijaka zaključnega letnika. Dali sva jima navodila, prebrala sta zgodbo in se dogovorila, kako jo bosta zaigrala. Ostali sodelujoči so dobili vlogo njunih prijateljev. Par je odigral situacijo zelo realistično; fant je nagovarjal dekle, naj začne hoditi z njim, da jo ima rad in bi želel imeti z njo spolne odnose. Dekle se je sramežljivo branilo, reklo, da jo je strah, da so ji prijateljice povedale, kako on hitro menja partnerke. Fant je bil prizadet, ker mu ni zaupala. Želela je, da se skupaj oglasita v svetovalnici za mlade.

Po odigranem prizoru sta dijaka povedala, da jima je bilo težko le na začetku, potem pa sta se sprostila. Rekla sta, da bi jima bilo v resnični situaciji težje. Nato sva dijake razdelili v dve skupini. Izhodišča pogovorov so bila:

- Kakor so doživeli igro para? Ali se jima je zdela možna?
- Kakšne so bile njune reakcije, mimika, govorica teles?
- H komu bi se v stiski zatekla po nasvet v podobni situaciji?
- Kakšne so moralne dolžnosti okuženega?
- Kako bi sprejeli dejstvo, da je njihov prijatelj okužen?

Dijaki so rekli, da bi se še naprej družili z bolnimi prijatelji, le da bi bili najbrž bolj previdni. Mnenje enega dijaka je bilo, da bi ostal skupaj z okuženim dekletom in bi se odpovedal spolnim odnosom. Poudarili so, da bi se v stiski obrnili na prijatelja, pa tudi na zdravstveno ustanovo. Najino mnenje je, da so bili v odgovorih precej mladostno idealistični.

Za zaključek smo spregovorili o ljubezni, o tem, kako težko jo je izpovedati, o tem, da nas je strah zavrnitve. Srečanje sva končali z mislijo, da je lahko znanstvenikom, ker gledajo na življenje "od zunaj". Lahko ga merijo in iščejo dokaze. Posameznik pa živi svoje življenje "od znotraj" in čim zahteva dokaze (na primer, da ga nekdo ljubi), s tem že dvomi in to ni prava ljubezen. Ljubezen čutimo prav tako kakor umetniško delo.

Vsem nam sva zaželeli čimveč brezpogojne ljubezni, ljubezni brez dvoma in strahu. Poslovili smo se v tišini.

Sprva je bila le ideja in želja, da bi uspelo. Naredili sva načrt in potem od dijakov sproti dobivali potrditve, da je namen dober, da jih tema zanima in da želijo sodelovati. Pri organizaciji je tako ali drugače sodelovalo 54 dijakov. Njihova imena sva objavili na oglasni deski. Akcija je zahtevala dobro koordinacijo, velik osebni prispevek in dobro pripravo.

Po končani okrogli mizi je ostal prijeten občutek, da je za nama naporno delo, da smo se ob tej akciji vzgojitelji in dijaki še malo bolj zbližali in da se bova česa podobnega še lotili.

GESTALT IN MI

Janez Rankelj

Osebnost bi lahko opredelili kot splošni način vedenja, kot enotno organizacijo lastnosti posameznika, ki se izoblikujejo ob vzajemnem delovanju posameznika in socialnega okolja in ki določa obči, za posamezno osebo značilni način vedenja.

Vsaka zdrava oseba doživlja sebe kot nekaj enotnega. Zaznava se kot enotna organska celota, v kateri čuti svoj center. Poskusite zamižati, se sprostite. Mislite na nič. S sprostitev obraznih mišic, ramen, prsnega koša, rok, trebuha, nog, se oddvojite od svojega fizičnega telesa. Poskusite ne kontrolirati svojih misli. Najbolje bi bilo, če jih sploh ne bi bilo. Toda če misli pridejo, naj pridejo. Saj bodo tudi šle, tako, kot so prišle. Zaželite začutiti, zaznati svoj center. Vprašajte se, kjer je vaše središče. Eni dobijo odgovor, da je to v čelu, drugi v grlu, tretji v srcu ali želodcu, v spodnjem delu trebuha, ali v nogah. Vemo, da če nastopaš iz svojega središča, te nič ne iztiri. Vzhodnjaki bi rekli: deluješ iz tiste čakre (energetskega vozla), na katerega nivoju si. In če deluješ iz svojega nivoja, si to, kar si.

Pojem osebnosti je za Gestalt terapijo osrednjega pomena, saj je osebno izkustvo teorija z nekaterimi specifičnimi značilnostmi, ki jo ločijo od drugih teorij.

Gestalt pomeni v nemškem jeziku lik. Obravnava in sprejema človeka kot organizirano celoto. Gestalt pristopu obravnave oz. gledanja posameznika ni pomembna preteklost. Tudi ne prihodnost. Ukvarja se samo s sedanostjo in s sedanji ekspresijami. Gestaltisti zatrjujejo in tega jim seveda ni oporekati, da preteklost odločno vpliva na sedanost. Pretekla osebna izkustva zarežejo pečat osebnosti človeka. Ta pečat je viden v sedanosti. Ni potrebno brskati po preteklosti. Vse se vidi sedaj in v tem trenutku. Kar pa iz preteklosti ni zapustilo na osebnosti pečata, ni pomembno. V resnici pa takih stvari skorajda ni. Ta pristop je zelo primeren za delo z mladostniki, ki so tako "alergični" na brskanje po preteklosti.

Kaj me je tako očaralo pri gestaltistih? Ne uporabljajo besede "zakaj". Samo zato, ker je odgovor na vprašanje, ki se začne z "zakaj", v preteklosti. Ne vprašamo, zakaj si to napravil. Vprašamo, kaj pri tem čutiš, kaj zaznavaš. Kakšen je tvoj odnos do tega, kar si naredil. Kako si naredil? Odgovor na "zakaj" je že sodba. In sodba velikokrat zaznamuje - stigmatizira ter

istčasno paralizira - otrpne miselni proces. Nasprotno pa spodbujanje izražanja zaznav ne blokira miselnega procesa. Zaznave lahko pregledamo, sumiramo in trezno analiziramo. Se jih nimamo kaj bati. So sedanjost. Ne bolijo in ne vežejo. Na vprašanje "zakaj" ne moremo nikoli odgovoriti iz svojega središča osebnosti. Ne glede na to, kjer se nahaja središče, odgovarjamo iz glave, to je iz energetskega nivoja nad rameni. Opazovati je potrebno tudi fizično zunanost in telesne gibe. Na področju zunanjega izžarevanja preteklosti je pomembna "ideja karakternega oklepa". Ta pojem bom razložil s primerom jokajočega otroka:

Otrok, ki v določeni situaciji joka, se te situacije izogiba. Če pa pride v položaj, ko bi moral jokati, se temu tako izogne, da napne mišice grla in vratu. Če se pogosto izogiba joku, se ta blokada prelevi v navado. Napetost mišic ostane. Ta mišični tonus paralizira organ. Ga "otrdi". Otrok se ne bo več jokal, pa tudi smejal ne, ker pri smehu sodelujejo iste mišice, kot pri joku.

Poznati Gestalt terapijo pomeni uporabljati jo vsakodnevno in povsod. Pa ne kot terapijo, temveč kot življenjski pristop.

Ravno tako pomembna komponenta, ki loči Gestalt pristop od drugih pristopov, je razmerje med terapevtom in pacientom, ki je v narekovaju ravno zaradi tega, ker to ni. Je razmerje dveh subjektov. Pri drugih teorijah pa vedno gre za razmerje subjekt - objekt. Brez aktivne vloge sogovornika Gestalt pristopa ni. Je enakopraven sogovornik, polno odgovoren za svoja dejanja.

In kaj je odgovornost? Pojem odgovornosti je pri nas nekaj drugega, kot drugje po svetu. Vemo, da ni prijetno, če te kdo pokliče na odgovornost. Za določena dejanja moramo dogovarjati. Ob tej besedi zaslutimo tesnobo, slabo vest, povezujemo jo s slabimi dejanji. Mislimo na "neodgovornost". V resnici pa gre za "responsibility". Pri čemer pomeni "response" "odgovor", "ability" pa "zmožnost". Kaj to pomeni, razumemo šele z direktnim prevodom: "Sposobnost odgovora". Biti odgovoren; biti odgovoren brez krivde. To pomeni stati nasproti, ne nujno obremenjen s krivdo.

Gestalt pristop ne pozna izraza "moram". Nadomesti ga s "hočem". Z uporabo besede "moram" avtomatsko prilepimo odgovornost za določene aktivnosti in dejanja drugemu.

Gospodinja ponavadi reče: "Moram oprati perilo, ker je lepo vreme". Ali ni bolj primerno reči: "Hočem oprati perilo, ker je lepo vreme". Verjetno čutite, da je v prvem primeru odgovornost na lepem vremenu. Vreme je odgovorno za pranje perila, v drugem primeru pa je gospodinja odgovornost prevzela nase, kar je edino pravilno, če je zdrava in zrela osebnost.

Gestalt terapija ima namen povrniti posameznika na raven samoregulacije. Človek naj bi se naučil spremljati svoj tok zavesti. V prvi vrsti naj bi se naučil zaznavati, preko zaznavanja bi zaznaval svoje potrebe in se jih zavedal. Če se človek zave potrebe, se lahko aktivira v smeri zadovoljevanja potrebe in potrebo tudi poteši.

Zaznavanja se je potrebno učiti. Na prvem nivoju vaj zaznavanja zaznavamo predvsem svoje fizično telo, in fizične dražljaje: dotike, tresljaje, toploto, mraz, bolečino, lakoto, žejo. Zaznavamo preko vseh čutil, čutila za: tip, ravnotežje, vonj, okus. Pri tem zaznavamo celo paleto diferenciranih odtenkov, po nedoločnem številu kriterijev za določitev teh odtenkov zaznav. Z zaznavanjem okolja se naša osebnost integrira v okolje.

Na drugi strani zaznavamo tudi svoj odnos do tega okolja. Zaznavamo svoje občutke in čustva. Zaznavamo tudi svoje notranje potrebe, njihovo nastajanje, rast, zorenje. Zaznavamo naše aktiviranje za zadovoljitev teh potreb, akcije zadovoljitve, naš odnos do tega, in na koncu po zadovoljitvi potrebe, tudi to zadovoljitev. Sledi sprostitvev, kar je pogoj za nadaljnje "mirovanje in stanje plodne praznine". Tako smo opisali cel ciklus procesa zavedanja v odnosu do potreb. Ta ciklus je velikokrat moten. Lahko je moten na katerem koli mestu. Če je moten na mestu "mirovanja - plodne praznine", to je na samem začetku, je gotovo moten cel ciklus zadovoljevanja potreb. Motenost v začetni fazi mirovanja in plodne praznine se kaže v "zastoju in ogrožujoči praznini". V takem stanju ne zaznavamo primanjkljaja ali presežkov. Velikokrat se nam pojavijo stari primanjkljaji. Namesto, da bi se iz napetosti rodilo osveščanje nove potrebe, prevlada stara potreba. Tako se nove potrebe ne zaznajo in ne vstopijo v ciklus zadovoljevanja. Ostanejo neodkrite - neznanе in tako tudi nepotešene.

Na vzhodu dosežejo nirvano z meditacijo. To je stanje popolnega zaznavanja svoje duhovnosti oz. bivanja izven fizičnega telesa. V tem stanju, ko ne reguliraš toka misli, ko misli prihajajo in odhajajo nekontrolirano, se jih pa zavedamo, se nam pojavi veliko nepričakovanih, izjemnih misli, občutij, resnic. Tako se zavemo primanjkljajev ali presežkov, do katerih nikoli ne bi prišli po racionalni, analitični, zavestni poti. Človek se osvobodi telesnih in duhovnih napetosti in pusti svoji duhovnosti prosto pot. Stanja "nirvane" Gestalt ne pozna. Pozna pa pojem "mirovanja in plodne praznine" kot zdrave ter na drugi strani "zastoj in ogrožujočo praznino", ko moteno stanje. Iz te t.i. ničelne faze se rodi zavedanje oz. občutenje določenih primanjkljajev in presežkov. Ponovno sledi osveščanje potrebe, aktiviranje za zadovoljevanje, zadovoljitev in občutek potešitve. Ta ciklus se pri zdravi osebi ne ustavi. Ciklusi nihajo s spreminjajočo se amplitudo in frekvenco.

Kaj bo sedaj z nami?

Ali bomo vsi meditirali?

Ali pomeni Gestalt pristop potrebo po doseganju nirvane, da bi se zavedli naših potreb in se aktivirali v procesu zadovoljevanja le teh?

Ne! Namen Gestalt pristopa je v odstranjevanju blokov v ciklusu zadovoljevanja potreb. To dosežemo z zavedanjem samega sebe v trenutku, ki ga živimo. Tako tudi ni naključno, da molimo: "Oče naš ... daj nam danes naš vsakdanji kruh ...".

VPLIV DRUŽINE NA SAMOPODOBO OTROKA

Izdelano na podlagi seminarja "Institucija
in družina" v Portorožu od 10. - 13. maja
1995

Nuša Skubic

Delam v vzgojnem zavodu, ki je namenjen mladostnikom in mladostnicam z motnjami vedenja in osebnosti. Najbolj logično bi bilo, da se v času bivanja posameznega gojenca/ke posvečam zgolj vzgoji njega ali nje. Vendar ni čisto tako. Praksa je pokazala, da je poleg ukvarjanja z otrokom, nujno potrebno vključiti družino. Neurejene družinske razmere je potrebno omiliti, če že ne odstraniti, saj se tak mladostnik po končanem bivanju pri nas največkrat vrne v matično družino in okolje. V zavodu imamo svetovalno službo, ki prevzame glavno težo kontaktiranja in sodelovanja s starši, družino, vendar vzgojitelj tu ne more stati križem rok. Nujno je, da vsi poznamo družinske razmere, iz katerih mladostnik ali mladostnica izhaja ter tudi osnovne zakonitosti delovanja družine.

Za potrditev tega so trije aksiomi S. Minuchina, ki pravijo, da je posameznik, ki živi v družini, član socialnega sistema, ki se mu mora prilagajati, ter da sprememba v družinski strukturi povzroči spremembo v doživljanju in vedenju vseh članov družinskega sistema. Trdi da tisti, ki dela s članom družine ali s celo družino, sam tudi postane del konteksta družinskega dogajanja.

Temeljne značilnosti, ki morajo biti zadovoljene v sleherni družini, da bi le-ta zadovoljila osnovne potrebe človeka, usmerila njegov razvoj in omogočila njegovo integracijo v kulturo in družbo (T. Lidz).

Vedenje enega člana družine se, tako kot v vsaki skupini, odraža na vedenju vseh drugih. Male skupine, celo triade, kažejo tendenco razpadanja v diade, v katerih je tretja oseba izključena iz pomembnih odnosov in transakcij. Zaradi tega skupini grozi razpad. Da bi obvladala tendence razbijanja, sleherni skupina potrebuje strukturo, pravila, vodenje. Splošni pogoji za obstoj skupine imajo v družini zaradi izredno tesnih pogojev sožitja in vzajemne odvisnosti veliko moč. (Lidz, 1963, str. 42).

To pomeni, da interakcija med zakoncema določa strukturo in interakcijo družinske skupine ter vpliva na razvoj otroka v vseh obdobjih njegovega odrasčanja. Znano je, da večina otrok, ki so v vzgojnih zavodih, izhaja iz neurejenih družin. Pomembno je, kakšen prostor odnos med partnerjema določa otroku, oziroma točneje - kakšno vlogo. H.E. Richter je klasificiral pet vlog, ki služijo roditeljem za obvladovanje lastnih konfliktov. Otroka tu izrabljajo kot razbremenjevalca konfliktov med roditeljskima ali konfliktov roditelja samega. Te so:

1. Vloga nadomestka za partnerja. Roditelj v odnos z otrokom podzavestno prenese nerazrešene konflikte iz lastnega otroštva.
2. Otrok v vlogi kopije podobe, ki jo ima o sebi roditelj.
3. Otrok v vlogi idealnega sebe je poskus roditelja, da prislili otroka k uresničitvi tistih idealov, ki jih zase ni mogel uresničiti.
4. Otrok v vlogi negativne podobe, ki jo ima roditelj o sebi: roditelj podzavestno išče v otroku grešnega kozla: potrebuje, da bi lahko izrinil nesprejemljivo podobo o sebi.
5. Otrok v vlogi zaveznika.

Navedene vloge postanejo ogrožujoče, ko se vzpostavijo kot toge, nesprejemljive, dominantne.

Starši morajo zadovoljiti temeljne potrebe otroka, mu zagotoviti zaščito in pogoje za osebni razvoj. Pri tem sta roditelja v svojih starševskih vlogah odvisna drug od drugega.

Pogoji, ki v družinski skupnosti morajo biti zagotovljeni, da se lahko otrok v njej razvije, so po Lidzu trije:

1. Koalicija staršev oziroma enotnost in povezanost med njimi.
2. Ohranitev generacijskih razlik.
3. Sprejemanje vloge lastnega spola.

Koalicija staršev pomeni, da roditelja drug drugega podpirata v svojih vlogah, se spoštujeta in vzajemno povečujeta občutek varnosti in gotovosti. Da se dopolnjujeta in tako onemogočata otroku razbiti starševsko diado. Šele koalicija staršev omogoča otroku identifikacijo z roditeljem istega spola, kot primarnim objektom ljubezni z roditeljem nasprotnega spola. Ni pa možno koalicije vzpostaviti tam, kjer starši ne spoštujejo drug drugega ter tekmujejo za otrokovo naklonjenost.

Ohranitev generacijskih razlik pomeni najprej to, da starši pri zadovoljevanju svojih potreb ne smejo postati odvisni od otrok. Le-ti pa potrebujejo svojo odvisnost od staršev, da bi lahko mobilizirali svoje moči za lasten razvoj. Porušene generacijske razlike pomenijo, da je eden od staršev v vlogi otroka - odvisen, voden. Otrok, ki ga bo eden od roditeljev uporabil za zadovoljevanje potreb, ki mu jih ne zadovoljuje zakonec, bo hotel razširiti jez med

roditeljema in sam prevzel vlogo zakonca. V tej vlogi ne bo potreboval zunanje sveta, ojdipska situacija pa bo ostala nerazrešena.

Sprejemanje vloge lastnega spola je pomemben faktor pri razvoju otroka. Zanj je usodno, če se en spol razvrednoti in ponižuje. Poznamo tako imenovane družbi zaželene vloge spolov. Za družino je bolj ogrožujoča hladna in trda mati kot oče s temi atributi. Enako bolj ogroža otroka oče, ki ne more uresničiti svoje instrumentalne vloge. V obeh primerih je bolj izpostavljen otrok istega spola, ki tako nima ustreznega modela za identifikacijo.

Omenila sem že, da mladostniki, ki pridejo v naš zavod izhajajo iz neurejenih družin in da niso imeli zagotovljenih temeljnih pogojev za njihov razvoj. Opaziti pa je tudi to, da ima večina mladostnikov in mladostnic o sebi negativno samopodobo. Da na vsak način želijo biti nekdo, ki bo vreden občudovanja, spoštovanja. Velikokrat to dosegajo na neprijeten način. Svojo posebnost si zagotovijo z izstopajočim vedenjem, oblačenjem, izrazoslovjem, s fizično in verbalno agresijo si pridobijo vodilno vlogo v skupini - v glavnem na način, ki je družbeno nesprejemljiv. Razlog za tak način doseganja spoštovanja v veliki meri izhaja iz družine same. Tudi sami družinski člani (starši teh otrok) največkrat o sebi nimajo ravno najboljšega mnenja. Imajo občutke krivde, so brez zaposlitve, prekomerno uživajo alkohol. Globalno gledano: družina o sebi nima pozitivne samopodobe. Ta pogled nase pa prevzame tudi otrok.

Zakaj je samopodoba posameznika zadeva družine?

Zato, ker je družina prvi prostor, kjer se posameznik odloči, kdo je in na lastni koži občuti, kako je biti tak. Če lahko tako vidi, da je ljubljen in sposoben, izgradi pozitivno samopodobo. Taka samopodoba je pomembna zato, ker se ljudje s takim doživljanjem samega sebe počutijo dobro, so s svojim videzom zadovoljni, so učinkoviti in kar je še najpomembnejše, na druge ljudi se odzivajo na pozitiven, konstruktiven in zdrav način. Ljudem s pozitivno samopodobo ni potrebno dvigovati svoje pomembnosti s tlačenjem drugih navzdol, s pokroviteljstvom. Taka samopodoba je zelo pomembna pri odraslih, saj je to edini način, kako otrokom pokazati, kako jo pridobiti.

Samopodobo posameznik sestavi na podlagi štirih sestavin:

- usode,
- pozitivnih stvari, ki jih ponuja življenje;
- negativnih stvari, ki jih ponuja življenje;
- in na lastni odločitvi, kako reagirati na prve tri sestavine.

Ker nad usodo ljudje nimamo vpliva, lahko pri utrjevanju samopodobe otrok uporabimo pozitivne in negativne ponudbe, možnosti.

Pozitivne:

1. Biti zmožen, sposoben. Sporočila v smislu "To si naredil dobro! To si sposoben narediti".
2. Biti sporočila. V smislu: "Zame si pomemben in rad te imam že samo zato, ker obstajaš". "Živjo, vesel sem, ker te ponovno vidim!"

Negativne:

Otrok potrebuje tudi jasna negativna sporočila. Ta mu povedo, kako naj izboljša svoje obnašanje. Pomembno pa je, da ta sporočila niso usmerjena na osebo, ampak na dejanja. Otroku je potrebno podati sporočilo tako, da bo vedel, česa ne sme, zakaj tega ne sme in kako bi bilo najbolje!

Dve vrsti sporočil sta, ki ne pomagata graditi pozitivne samopodobe: "plastični" komplimenti in "ne bodi" sporočila. Plastični kompliment je kompliment, ki se prične s prijetnim in konča s slabim". To je videti zelo dobro, če pomislim, da si ti to naredil". Druga oblika pa je še bolj nevarna, saj spodbuja k samomoru. "Spet si tukaj?" Ali, "Z očetom sva načrtovala dva otroka, ti si se rodila po pomoti".

Kako pravilno uporabljati pozitivna in negativna sporočila, je torej zelo pomembno. Negujoč in zaščitniški način spodbujata pozitivno samopodobo, pocukranost (marshmallowing) in kritiziranje pa ne.

Negujoč: Uporablja pozitivne spodbude "biti" in "delati dobro" - ter na nežen, mehak način sporoča to, kar ni dobro.

Zaščitniški: Sporoča, kako narediti dobro, kaj spremeniti in kako premagati težavo. Uporabljajo se jasna sporočila o tem, kaj je bilo narejeno slabo.

Pocukran: Tu so prisotna "plastična" sporočila in pozitivne spodbude za "biti" in "narediti dobro". Taka sporočila zvenijo dobro, vendar vabijo k odvisnosti, dajejo dovoljenja za neuspeh in negirajo. Starši sodijo druge kot neadekvatne. Tak način obsoja druge, usodo.

Kritičen: Sporoča, kako ne uspeti. Ta primerja, obtožuje, uporablja generalne besede (vedno, nikoli). Daje negativna sporočila "narediti slabo", "ne biti" in prav svetujejo, kako ne uspeti.

Kako napačna sporočila delujejo, sem imela možnost velikokrat doživeti. Pred kratkim je deklico v našem zavodu prišel obiskat oče. Mimogrede se je ustavil, ji prinesel sladkarije in nove tenis copate ter želel malo poklepetati z njo. Še prej sva se pogovarjala midva in lahko sem mu z veseljem povedala, da se dekle popravlja. Njegov dober namen pa se je spremenil v katastrofo. Kako? Po uvodnem "živjo" in ko ji je dal paket, je hčerki še povedal, da je govoril z menoj in da sem jo pohvalila. Sam pa je še dodal: "No vidiš, saj ti gre,

glede na to, kakšna zguba si." Dekle je zajokalo, vrglo paket ob tla in kričalo na očeta, da je imela prav, da nima smisla biti v redu ...

Oče ni vedel, kaj bi in je želel mojo potrditev, da je imel lep namen in dodal, da je tudi doma tako vzkipljiva. Da se ji nič ne sme reči. Poleg slabo izbranega očetovega sporočila je bilo očitno, da v tej družini ne znajo komunicirati. Le ta ni le izražanje samega sebe in sporočanje svojih misli, vključuje tudi sprejemanje in razumevanje sporočil drugih. Pri redkih stvareh se družine tako razlikujejo kot v medsebojnem sporazumevanju. Komunikacija je tesno povezana z naravo in vsebino odnosov med družinskimi člani.

Tako sem poleg razburjene hčerke, morala pomiriti še očeta. Najin pogovor je tekel v smislu potrditve njegovih dobrih namenov. Jasno sem mu tudi povedala, česa ne bi smel reči, zakaj in kako bi bilo bolje. Ob vprašanju, ali se tudi doma tako pogovarjajo, pa ni bil čisto prepričan.

Svoj pogovor z očetom sem videla bolj v smislu spodbujanja kot poučevanja. Čas in kraj pogovora je bil SEDAJ in TU. Prav to je bilo poudarjeno na delavnici izkustvene družinske terapije po Kemplerju na seminarju Institucija in družina. Cilj takega dela z družinami je izboljšanje sposobnosti za pogajanja, kadar pride v družini do razhajanj. Terapevtove intervencije so njegove osebne reakcije in stališča. Vsak posameznik različno prisluhne, različno preda informacije, zato ima v terapevtski situaciji pogovor večji pomen za spodbujanje kot pa za poučevanje. Lahko pa se oboje spretno združi. Ker sem imela namen predvsem spodbujati, se nisva dotikala hčerkinе vzkipljivosti doma. Tu mi je prišla na misel delavnica VIDEO HOME TRAININGA (sicer se uporablja pri mlajših otrocih), ki ga je na seminarju predstavila ga. Bep Gerlemans. S pomočjo posnete situacije na domu bi lahko najin pogovor dobil terapevtski značaj in lahko bi se dotaknila takratne situacije doma: TAM in TEDAJ. S to tehniko bi bilo možno utrjevanje pozitivne samopodobe družine, saj starši prav gotovo ne delajo samo napak.

Prepričana sem, da bi se v tako družino naši gojenci in gojenke radi vračali. Vse prevečkrat se dogodi, da nočejo domov, niti za dva dneva preko sobote in nedelje.

Literatura

1. Tomori, Martina: Knjiga o družini
2. Clarke, Jean Illsley: Self-esteem: a family affair, Harper San Francisco, 1978
3. Čačinovič-Vogrinčič, Gabi: Psihodinamski procesi v družinski skupini, Ljubljana, 1992
4. Seminarско gradivo: zapiski s predavanj in delavnic seminarja Institucija in družina, Portorož, maj 1995

ZIMOVANJE PO NAŠE ALI OSEM DNI SNEŽNE PRAVLJICE NA MARIBORSKEM POHORJU (25.2.-5.3.1995)

Konrad Zajc

25.2. sobota

No, pa smo končno dočakali tudi ta dan. Že oktobra smo zaključili zahtevne in obsežne priprave za zimovanje. Potrebno je bilo postoriti marsikaj: poiskati in rezervirati kočo za bivanje, poskrbeti, da se pripravi smučarska oprema, karte za smučanje smo priskrbeli po občutno nižji ceni in še veliko drobnih stvari, od katerih je odvisna uspešna organizacija takšne akcije.

Vsi smo že bili nestrpni v pričakovanju dneva "D", čeprav smo bili glede snežnih razmer nekoliko nejevoljni. Na Pohorje nas je v popoldanskem času

pripeljal naročen avtobus. Vsa sreča, da avtobus ni bil majhen, saj smo imeli veliko opreme in prtljage. Po slabi uri vožnje po znamenitih pohorskih cestah smo prišli na željen cilj Ruško kočo. V naše veliko veselje smo na smučarskih progah videli več bujno rastoče trave, zvončkov in drugih znanilcev pomladi, kot snega. Vendar nas je v boljšo voljo spravil izjemno prijazni oskrbnik koče Milan, saj je napovedal, da bo naslednji dan snežilo kot iz snežnih kanonov velikega kalibra.

Sledila je namestitev v prostorno sobano, ki ji pač pravijo skupna ležišča. Težko opišemo navdušenje otrok ko so zagledali prostor, kjer bodo spali. Seveda je nekaterim bujna domišljija vklopila izločanje določenih hormonov, ki vplivajo na ... o tem nekaj več kdaj drugič.

Ko smo vso opremo in prtljago odložili, smo se vidno zadovoljni skupaj vsedli z namenom, da se dogovorimo o pravilih igre, ki se jih bomo nekaj naslednjih dni morali držati. Kot smo se dogovorili že doma, bodo dnevno potekale individualne in skupinske učne ure. Vodila jih je strokovnjakinja na področju učnih težav Ana Marija Jeličič, ki je pri nas na izpopolnjevanju.

Glede na to, da smo prišli na pustno soboto in koča ni dihala v tem razpoloženju, smo se sami lotili dela in kočo pustno okrasili. Zapele so škarje in zaškripal je papir, malo spretnosti in dobre volje, pa so pustni okraski bili narejeni. Po dobri večerji smo se našemili še mi z maskami, ki smo jih prinesli s seboj. Takšni smo se odpravili v bližnji hotel Areh, v katerem je vladala prava pustna žalost, dokler nismo prišli mi. Natararji so brž povečali

zvok glasbe in že je bila čaga tu. Ostanek pustne sobote smo preživelili na naši koči, kjer smo si vrteli svojo glasbo in si dali duška s plesom. Utrujeni in zadovoljni smo okoli ene po polnoči legli k počitku.

26.2. nedelja

Jutro je bilo zelo lepo in sončno in nič ni kazalo, da bo Milanova napoved držala. Otroci so dalj časa spali, saj smo se dogovorili za malo bolj pozne zajtrke. Tudi kosilo bomo imeli kasneje, da se ne bi bilo treba vračati s smučišča.

Kljub sončnemu jutru se je izkazalo, da so domačini najboljši vremenoslovci, saj je že med zajtrkom pričelo snežiti kot noro. Hitro smo pospravili zajtrk in odbrzeli na smučišče.

Nekateri so že pravi asi na smučeh, nekateri pa so bili na smučeh videti kot pravkar skoteni telički. V nevarnosti so bila drevesa, pa kioski, kjer prodajajo čaj in podobno, pa tudi vsi ostali smučarji, ki so se našli na poti. Sicer pa so imeli veliko volje za učenje smučarskih spretnosti. Ni jih motilo močno sneženje, mrzli veter, premočene bunde in rokavice. Tudi lasje pod kapo so bili mokri in ob robu kape zaledeneli. Po nekajurnem mučenju v snežnem metežu smo se mokri, kot bi bili na kopanju in ne na smučanju, vrnili v toplo in predvsem suho zavetje koč. Kljub vsemu smo morali najprej poskrbeti za svojo opremo in šele potem zase.

Najbolj romantični smo se zvečer odločili za sprehod po zasneženem in še vedno v snežni metež zavitem Arehu. Naredili smo nekaj čudovitih posnetkov in se kepali ter "ribali".

27.2. ponedeljek

Dan smo začeli z močnim zajtrkom in z obveznim sestankom. Opozorila sva na včerajšnje neodgovorno smučanje nekaterih. Namreč, dogovorili smo se, da lahko smučamo po progah, ki so primerna smučarskemu znanju posameznika. Na snegu smo se spet zbrali ob enajstih. Nekaj kasneje se nam je pridružila tudi Ana Marija s tistimi, s katerimi je imela do takrat individualne učne ure. Tudi ona je prvič stopila na smuči. To je kaj hitro izkoristila ena naših deklet in ji med vožnjo s sidrom povedala, da se lahko brez strahu usede. Seveda je to pomenilo hitro srečanje težišča telesa s snežno podlago in glasno smejanje tistih, ki so bili že drugič na smučeh in so vedeli kaj se bo zgodilo.

Sicer je vsak dan nekdo od naju delal z začetniki na manj zahtevnih smučiščih, drugi je z boljšimi šel na Cojarico ali na Partizanko, ki so bolj zahtevne.

Tokrat si zvečer nismo pripravili diska, ker hranimo moči za jutrišnje pustovanje. Ukvarjali smo se z družabnimi igrami in dokaj zgodaj legli k počitku.

28.2. torek

Končno lep, sončen dan. Dopoldanske učne ure potekajo nemoteno in po ustaljenem redu. Zdaj smo se vsi skupaj že navadili na novo okolje in novi ritem življenja. Imamo nekaj otečenih grl, bolečih nog, rok in bokov. Ampak mi smo pripravljani v stilu slovite akcije NNNP in imamo vse potrebno ob sebi: Aspirin, Oспен, Bivacin in drugo potrebno "rcneje", midva pa sva si priskrbela šnops in Apaurin 0,5 (dobra kombinacija, kaj?) Sicer pa, glavno da smo vsi zdravi in veseli in da Madžari nimajo morja (uboge sirote niti hirbov nimajo, zato se hodijo smučat -beri lomit- po pohorskih strminah).

Ker nekaj časa vlečnice niso obratovale (podrlo je električni drog), smo si ob baby progi umislili igre na snegu. Dokler so nekateri uživali v igrah in na soncu, sva midva iskala enega naših, ki bi si nekje na smučišču zlomil nogo. Ob tej informaciji se nisva počutila nič kaj prijetno, bila sva v skrbeh. K sreči sva ga hitro poiskala in ugotovila, da mu ni nič. Problem je bil v tem, da je brez dovoljenja šel na progo, ki ne ustreza njegovemu smučarskemu znanju. Pošteno sva ga okarala, v bistvu pa sva si oddahnila, ker se mu ni nič zgodilo. To mu je bil že drugi prekršek, ki bi lahko bil nevaren predvsem zanj, zato bodo njegove smuči jutri počivale.

Zvečer smo spet našemljeni odšli v hotel Areh. Glavni masker je bil Ivo, za katerega je Pust tako pravi sam, glavna čaga. V hotelu so samo za nas odprli

diskoteko, v kateri smo dobro uro plesali in rajali, vendar smo se raje vrnili v kočo in si tam naredili zabavo, ki je trajala do njih. Ludo!

1.3. sreda

Spet lep dan kot v pravljici. Nikjer niti oblačka, snega veliko, temperatura ravno primerna za ležerno smučanje, še bolj pa za sončenje. Nismo težko vstali, kljub malo daljši zabavi sinoči. Učenje, zajtrk, dogovor in brž na pohorske strmine.

Malo sva si oddahnila, ker so naju obiskale boljše polovice (domača "kontrola"). Kljub temu sva bila pod velikim pritiskom in obremenitvijo, saj je ta dan zahteval šest težkih poškodb, k sreči ne pri naših otrocih.

Čas po večerji smo izkoristili za pogovor o varnosti na smučišču. Ugotovili smo, da se pravil na smučišču vsi držimo.

Do zasluženega nočnega počitka smo si čas krajšali z družabnimi igrami.

2.3. četrtek

Danes smo spet pričakovali sneženje, vendar je bilo pretoplo in je zato ves dan deževalo. Smučat je šel le Uroš.

Dopoldanske in popoldanske učne ure so potekale po programu. Popoldan in zvečer smo imeli kviz znanja, ki je v bistvu priprava na jutrišnji kviz, ki bo nekoliko zahtevnejši.

Prosti čas smo izkoristili tudi za lenarjenje, saj nas udi že pošteno bolijo.

Ker smo zvečer bili še polni energije, smo si privoščili disko do enih. Kot vedno smo prostor za seboj pospravili in počistili in odšli v svet sanj.

3.3. petek

Dan smo spet pričeli z učenjem. Po zajtrku sva kot vedno opozarjala na varnost na smučišču. Dan je spet lep, sončen, zato pričakujemo večje število smučarjev, s tem se poveča tudi nevarnost nesreče.

Kaže, da so najina opozorila na mestu, saj se jih vsi držijo, zato tudi nimamo nobenih poškodb.

K počitku smo nocoj legli nekoliko prej, saj smo bili pošteno utrujeni.

4.3. sobota

Pravzaprav z vremenom nimamo veliko sreče. Danes je spet zelo vetrovno in sneži. Najbolj vneti smo vseeno šli smučat, vendar nekoliko kasneje kot ponavadi. Ostali so na koči počeli vsakdanje reči, nekateri so se že pripravljali na jutrišnji odhod. Konrad je z boljšimi smučarji šel na Cozzarico.

Po kosilu in učnih urah smo si umislili novo zabavo-turnir v pikadu. Izbrali smo (z)mešane pare in se lotili dela. Vzdušje je bilo pravo, športno in navijaško. Igrali smo po sistemu, da zmagovalna dvojica igra z izzivalci. Trem najboljšim smo podelili nagrade.

Pozneje smo se lotili še pravega kviza. Razdelili smo knjige in povedali, katera področja naj študirajo. Učili so se prav

zavzeto. Ob tem sva dobila idejo, da bi se tako lahko tudi doma učili šolsko snov.

Sam potek kviza je bil zelo zanimiv, saj so otroci pokazali veliko znanja. Tudi tokrat smo poskrbeli za nagrade najboljšim.

Zadovoljni in sproščeni smo si spet privoščili disko do njih.

5.3. nedelja

Kot vsaka druga pravljica, se je končala tudi naša. Za nekatere je bil konec žalosten, za druge pa ... Občutki so mešani. Splošna ugotovitev je, da je za nami lep teden zasluženih počitnic. Čeprav smo imeli nekaj slabega vremena, smo si privoščili veselja, smeha, zabave, smučanja, kepanja, sankanja, sprehajanja, plesa, kvizov, iger. Ves čas smo se tudi družili z ostalimi gosti na koči in v hotelu Areh. Velika vrednota je spoznanje, da v ponedeljek nihče v šolo ne bo šel nepripravljen. Dopoldan smo še veliko smučali. Kasneje smo pripravili prtljago in smučarsko opremo, očistili in pospravili prostore, ki smo jih uporabljali. In potem: ČIRULE-ČARULE, že smo sedeli v avtobusu in kaj hitro smo bili pred stanovanjskima hišama II in III.

Na koncu naj poveva, da se je zimovanja udeležilo dvajset sostanovalcev, dva vzgojitelja s svojima otrokoma in defektologinja - pripravnica, ki je strokovnjak na področju specifičnih učnih težav.

Zimsko pravljico sva organizirala in izvedla vzgojitelja stanovanjskih skupin Mladinskega doma "Tone Kožel" iz Maribora, Konrad Zajc in Ivo Purič s pomočjo otrok.